

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Plzeň 2020
Toropova Olesia

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Ruská pravoslavná církev v první polovině

dvacátého století

Toropova Olesia

Plzeň 2020

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra filosofie

Studijní program Humanitní studia

Studijní obor Evropská kulturní studia

Diplomová práce

Ruská pravoslavná církev v první polovině

dvacátého století

Toropova Olesia

Vědoucí práce:

Mgr. et Bc. Dagmar Demjančuková, CSc.

Katedra filozofie

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2020

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, květen 2020

.....

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. et Bc. Dagmar Demjančukové, CSc. za cenné rady, trpělivost a ochotu, kterou mi věnovala při vypracování této práce a za odborné vedení mé diplomové práce. Poděkování patří také Mgr. Zdeňce Špiclové a Mgr. Karolíně Jirakové, Ph. D. za jejich cenné rady a za motivaci v průběhu psaní této práce.

„Politika vůbec není náboženstvím, ale stavem jako takovým, stává se z ní inkvizice“.¹

¹ CAMUS, A.: *Buntujušij člověk*. Moskva: Politizdat, 1990. ISBN 5—250—01279—5. s. 353.

Obsah

Úvod	8
1. RPC od jejího vzniku do 20. století	10
2. RPC 1900-1950.....	15
2.1. 1900 - 1925	17
2.2. 1925-1941	32
2.3. 1941-1945	42
2.4. 1945-1950	48
3. Příčiny pro zánik samodržaví.....	51
3.1. Ruský komunismus – bolševismus	51
3.2. Otázka víry.....	55
3.3. Patriarchové	58
Závěr	62
Seznam literatury	66
Resume	70
Přílohy.....	71

Úvod

Od 10. století do současnosti prošlo Rusko dlouhou cestu od pohanství k pravoslavné víře, která založila zásadní morální a etické ideály a stala se nejen vyznáním, ale také životním stylem každého ruského věřícího. „V Rusku například jest pravoslaví přímo náboženským posvěcením ruské národnosti a zároveň národního státu“². Právě s pomocí církve ruský národ získal svou jednotu a svornost, protože společně prožíval mnoho invazí, válek i období Smuty. Rusko je stále hlavním představitelem pravoslaví, které od svého příchodu na ruské území neztratilo svoji duchovnost.

Každý národ má svou vlastní duchovnost, historii a tradice, které společně vytvářejí mentalitu a odlišují ji od ostatních zemí. Co přesně odlišuje tak velkou zemi, jakou je Rusko s tak bohatou historií, jsem se pokusila ukázat prozkoumáním určitého období vývoje Ruské federace. Protože právě období od roku 1900 do roku 1950 jasně ukazuje, co Rusko je – jaký je stát, a jací jsou zde obyčejní lidé.

Dvacáté století v Rusku je stoletím krvavých revolucí, válek, represí, lidových povstání a stávek. Po nedávném zrušení nevolnictví, po panování Alexandra III., přišel k moci císař Mikuláš II. Období jeho panování znamenalo pro zemi těžké časy, charakteristické absolutní monarchií, válkou s Japonskem, neustálým neklidem mezi lidmi (Krvavá neděle 9. ledna 1905, Revoluce 1905, 17. října 1905 manifest „Zlepšení veřejného pořádku“, Říjnová politická stávka, Prosincové ozbrojené povstání, Říjnová revoluce, Únorová revoluce) a vytvořením několika politických stran, z nichž jedna měla několik desetiletí vliv na celé Rusko. Bolševici nebo RSDRP byli vedeni otcem komunismu a zástupcem marxismu V. I. Leninem. Jak mohla jedna politická strana ovlivnit vývoj celé země ve dvacátém století a mít takový dopad? Jaká byla hlavní rozhodnutí bolševiků a jak lidé reagovali na nové myšlení, které bylo hluboce zakořeněno ve vědomí občanů? Jaký vliv měla Ruská pravoslavná církev, která se od samého počátku pokoušela ovlivňovat nejen duchovní život svého národa, ale někdy také zasahovala i do politických záležitostí?

Hlavním cílem dané práce je důsledně popsat události, které se odehrávaly v Rusku v první polovině dvacátého století a ukázat, jaký vliv měl bolševismus na Ruskou pravoslavnou církev. Z tohoto důvodu jsem se v první části této práce

² ŽILKA, F.: *Dějiny světových náboženství. Rozhled po duchovním životě lidstva*. Praha: statní naklad, 1924. s. 155–156.

rozhodla vzpomenout, jak se Ruská pravoslavná církev vyvíjela od svého vzniku do začátku dvacátého století. Ve druhé výzkumné části jsem podrobně zkoumala první polovinu dvacátého století v Rusku a soupeření mezi dvěma koalicemi – církví a novou sovětskou vládou. Mám v úmyslu ukázat podrobný průběh událostí a rozvoje vztahů mezi vládou a Ruskou pravoslavnou církví v období 1900–1950, kdy se sovětská vláda pokusila zcela vymýtit náboženský celek a vytvořit nový „svět“, který je založen na principech ateismu a komunismu. Dále se zaměřím na analýzu bolševismu jako politické organizace prostřednictvím historických a církevních osobností, a také představím osobnosti patriarchů, kteří v té době vedli Ruskou pravoslavnou církev.

Tato práce vychází z primárních pramenů a sekundárních zdrojů, které byly většinou napsány rusky, pouze několik jich je napsáno česky. Stejně tak je třeba zmínit, že toto téma není v České republice podrobněji prozkoumáno, a jsou proto ruské zdroje v početné převaze. Z těchto důvodů je většina zdrojů použita v originále, v ruském jazyce, což pro mě jako rodilou mluvčí není žádný problém. Polovina z těchto zdrojů je odborná literatura a druhá polovina obsahuje vyprávění moderních duchovních, což pomůže spatřit rozdíl mezi reálnými historickými fakty a viděním věřících lidí, pokud ovšem takový rozdíl existuje. Primární prameny jsou ruské právní dokumenty, vyhlášky a nařízení vlády, také jsem použila archivy sovětských časopisů. Všechny zdroje jsou dostupné elektronicky.

Také bych měla poznamenat, že v současné době existuje řada knih v souvislosti s tím, že je nyní v Rusku zajištěna svoboda slova, a také je možné v souvislosti s uvolněním přístupu k mnohým tajným materiálům bývalého Sovětského svazu zkoumat daný problém znovu a s novými informacemi. V 21. století je prováděn obrovský počet nových bádání a vychází práce věnované zkoumání stavu RPC v době vlády Sovětů. Mnohé vyhlášky vlády jsou volně přístupné na internetu.

K dosažení zmíněných cílů využiji archivy Prozatímní vlády, Rady lidových komisařů, Všeruského ústředního výkonného výboru, jejich vyhlášky a nařízení ohledně církevních otázek, archiv časopisu „Bezbožnik“, sebrané spisy V. I. Lenina a knihy známých ruských historiků, teologů a duchovních. Všechny knihy v této práci jsou buď historická fakta, nebo osobní vzpomínky současníků těchto

událostí a osobností, které přímo souvisí s vývojem Ruské pravoslavné církve v období komunismu. Je to z toho důvodu, že prostřednictvím takových vzpomínek a názorů samotných lidí lze jasněji porozumět myšlení tohoto období a hlavně je lehčí pochopit, jak lidé vnímali sovětskou vládu a jak na ni reagovali.

1. RPC od jejího vzniku do 20. století

Za oficiální vznik Ruské pravoslavné církve se počítá rok 988, kdy Vladimir Svjatoslavovič přivedl do Ruska křesťanství. Je třeba zmínit, že do té doby byli všichni Rusové pohany, spolu se svým knížetem Vladimírem Svjatoslavovičem. Ten si však uvědomoval, že chce-li dosáhnout rozvoje Rusi a být na stejné úrovni jako okolní země a hlavně navázat vztahy s velmi důležitým politickým spojencem – Byzancí, mělo by být přijato křesťanství a celý národ přiveden k nové víře. Začínají se stavět chrámy, kostely a školy, a Vladimírem Svatým byla vydána církevní listina, kde byla církvi udělena velká autorita. A také je třeba zmínit, že zpočátku do Ruska křesťanství přivedla kněžna Olga, která jej přijala v Konstantinopoli. Nepochybně můžeme říci, že Ruská pravoslavná církev vypěstovala ruského člověka, ovlivňovala formování jeho charakteru a uplatnila křesťanské pojmy v každodenním životě. „A také s ohledem na jazyk: v žádném západním jazyce neexistuje takový slovní vliv církve jako v pravoslaví, zejména u Rusů.“³ Současně se postupně začínají objevovat různé kroniky a učení. Například „Poučení“ Vladimíra Monomacha svědčí o tom, „jak hluboko základní křesťanské koncepty do té doby (12. století) vstoupily do vědomí vzdělané ruské osoby“⁴. Avšak Rusko nemohlo zcela převzít z Byzance podobu jejího politického a státního systému. Přesněji D. V. Pospelovskij píše, že „Byzance nemohla zasít semena dostatečně hluboko do ruské půdy“⁵, pravděpodobně proto, že v tuto chvíli měla velmi propracovaný a rozvinutý základ státu, který si Rusko nemohlo dovolit. Rusko se vyvíjelo svým rovnoměrným způsobem a poté, když získalo přístup k nejsložitějšímu státnímu správnímu systému Byzance, postupně přijímalo tyto normy do svého režimu v průběhu několika staletí.

Za další etapu vývoje Ruské pravoslavné církve je považováno období feudální fragmentace v Rusku a invaze mongolsko-tatarského jha – jednoho z

³ POSPELOVSKIJ, D.: *Pravoslavnaja ruskaja cerkov v Istorii Rusi, Rossii, SSSR*. Moskva: Biblejsko-Bogoslovskij Institut Sv. Apostola Andreja, 1996. ISBN 5-87507-019-6. s. 39.

⁴ Tamtéž, s. 42.

⁵ Tamtéž, s. 42.

nejtemnějších a nejobtížnějších časů na ruském území, které se někdy nazývá „století mlčení“ (11.–14. století). Během své závislosti na Osmanské říši Ruská pravoslavná církev uchovala vzpomínku na Rusko jako na jednotný stát, v čele kterého stál kyjevský metropolita, určený Ekumenickým patriarchátem jako jediný pro celé Rusko. Do této doby se za hlavní město Ruska považovalo takové město, ve kterém žil metropolita. „Během invaze mongolo-tatarů byla církev jedinou institucí osvobozenou od daní, a pouze v ní a v kláštorech se mohly sbírat finanční zdroje a síly pro budoucí boj za osvobození od Tatarů.“⁶ Metropolité byli v podstatě prostředníky komunikace mezi Tatary a knížaty, všemi možnými způsoby uklidňovali chány a dávali úplatky, snažili se zabránit mongolským Tatarům reagovat na místní nepokoje, a také se pokoušeli smiřovat knížata. V tomto období jsou velice známí takoví metropolité jako Cyril II. nebo Alexij a Sergij Radoněžskij. Cyril II. žádá vytvoření diecéze ve městě Saraj, což by umožnilo obrátit více Tatarů na svoji stranu. Později dostává dokument, který zajišťuje Pravoslavné církvi mnoho práv a záruk.

Koncem 13. století se v Rusku objevil evropský trend, jako je hésychasmus, což znamenalo z řeckého překladu mlčení. Byly to klášterní školy se zaměřením na harmonii těla a duše, tedy fyzická cvičení a modlitby. Na konci 14. století po oslabení vlivu mongolských Tatarů „se Rus postupně začíná vynořovat ze své izolace od tehdejšího kulturního světa, která trvala první půlstoletí vlády Tatarů“⁷. Je dobře vidět, jak účast Ruské pravoslavné církve v invazi mongolských Tatarů pomohla zachovat obraz ruské duchovnosti a hlavně neztratit jednotu ruského národa. Během tohoto období byly vytvořeny první knihovny a katalogy, kde byly uloženy rukopisy a překlady evangelia, a také byl zaveden nový liturgický jeruzalémský rituál, který existuje i dodnes.

15. století je v Rusku považováno za století herezí a rozkolů. Vznikají například skupiny manichaeismu, judaismu a také i „strigolniků“, a lidé, kteří přijímali jednu z těchto věrouk, byli poté potrestáni mučednictvím. Zde se objevuje myšlenka Filofeje – Moskva – třetí Řím, protože Moskva bude dědicem po pádu druhého Říma a bude v něm zachovávat čistou víru a pravoslaví. Pokud upadne do kacířství, nastane konec světa, protože už žádný čtvrtý Řím nebude. V

⁶ POSPELOVSKIJ, D.: *Pravoslavnaja ruskaja cerkov v Istorii Rusi, Rossii, SSSR*. Moskva: Biblejsko-Bogoslovskij Institut Sv. Apostola Andreja, 1996. ISBN 5-87507-019-6. s. 50.

⁷ Tamtéž, s. 50.

letech 1439–1448 byla Ruská církev oddělena od patriarchátu Konstantinopole, protože v roce 1439 přijala unii s Římem. V souvislosti s touhou zachovat závislost některých částí Ruska Ekumenický patriarchát přebírá Polsko-litevskou Rus a ukazuje se, že v Rusku jsou nyní dvě oddělené církve: autokefální Moskevská a Kyjevská metropolie. Po těchto událostech je církev stále více pod vládou panovníka, a od té doby byla Moskevská církev pod správou poddaných knížete. Důležitým datem pro Rusko je rok 1480 – úplné svržení Zlaté Hordy („mongolo-tataři“) a osvobození Ruska od dlouhodobé závislosti.

16. století se vyznačuje zápasem „nestihatelů“ a „iosiflianů“ a nástupem moci Ivana IV. Hrozného, po jehož svatbě se velkovévodské Rusko stává říší. V roce 1551 byl shromážděn „Stoglavý Sobor“, na kterém metropolita Makarij společně s Ivanem Hrozným vydal nařízení o zakládání škol pro přípravu duchovenstva. Zároveň toto období padlo na opřičninu a na války, které vyčerpaly nejen knížete. Bohužel i státní pokladna neměla dostatek finančních prostředků na vytvoření četného počtu chrámových škol. Metropolita Makarij také zvýšil počet diecézí a vytvořil mnohosvazkové „Četji Minei“. V letech 1473 a 1481 byly zřízeny církevní rady, u nichž Ivan Hrozný omezil vlastnická práva církve: pokud někdo chtěl odkázat nebo darovat půdu chrámu nebo klášteru, musel nejprve požádat o povolení u knížete. Mimochodem, podle archimandrity Makarije Veretennikova za posledních deset let podporovalo kanonizaci Ivana Hrozného velké množství lidí, což se ve skutečnosti nestalo, protože během jeho vlády sami metropolitě opouštěli své funkce nebo byli sesazeni, tj. tady se nemohlo mluvit o žádné svatosti cara a jeho kanonizace.

Po jeho smrti začíná další období potíží, které je také charakterizováno častou změnou metropolitů a je považováno za „dobu národní katastrofy a anarchie, kdy církev se svými nejlepšími zástupci povede boj za nezávislost a její autorita opět dosáhne své správné výšky“⁸. Hlavní změnou v době Smuty bylo zřízení patriarchátu v roce 1589 za vlády Fedora Ioanoviče. D. V. Pospelovskij považuje za docela zajímavou zákonitost, že v dějinách pravoslavných církví často reaguje na národní krizi duchovním vzestupem. Tak třeba během tohoto období se také vytvořilo hnutí „boholjubců“ – reakční hnutí bílého duchovenstva v období

⁸ POSPELOVSKIJ, D.: *Pravoslavnaja ruskaja cerkov v Istorii Rusi, Rossii, SSSR*. Moskva: Biblejsko-Bogoslovskij Institut Sv. Apostola Andreja, 1996. ISBN 5-87507-019-6. s. 82.

Smuty, a to jako reakce na střet lidí se Západem a jeho tradic, hlavně Poláků a Švédů. Právě zde vzniklo rozdělení ruské společnosti na společnost západníků a slavjanofilů. D. V. Pospelovskij si myslí, že „boholjubci“, nebo jak je nazývá „ruskými puritán“⁹, jsou někde mezi těmito dvěma skupinami. Myšlenkou „boholjubců“ bylo oživení pravoslaví v původní podobě. Alexej Michailovič na „Sobornom Uložení“ roku 1649 rozhodl, že církev by měla být pod kontrolou úředníků. V roce 1652 byl však zvolen patriarchou Nikon, což mělo obrovské a nezvratné důsledky – rozkol církve. Začalo se to „Soborem“ v roce 1654, kdy Nikon odsoudil všechny ruské zvyky a žádal převzít od Řeků všechny církevní tradice (křest třemi prsty místo dvou, zpěv hallelujah třikrát místo dvakrát, a náboženské procesí proti směru hodinových ručiček). „Boholjubci“ byli jistými protivníky těchto změn, protože věděli o úpadku pravoslaví od svých poslů, kteří cestovali na Blízký východ. Později v letech 1665 a 1666 přijaly tento nový obřad ruské biskupské rady. Během tohoto období bylo popraveno mnoho věřících staré víry, a co bylo nejdůležitější, že byl vytvořen klášter Sv. Ondřeje, ve kterém bylo hodně vzdělaných mnichů.

Každé století bylo pro ruský národ plné velkých politických, sociálních a církevních změn. V 18. století, kdy na trůn nastoupil Petr I. Veliký, byl patriarchát zrušen a byl ustanoven Vládnoucí svatý synod. Vytváří se také titul „exarch“, strážce a správce patriarchálního stolu, kde exarch je hlavním představitelem patriarchy. Ale pokud ještě nebyl stanoven patriarcha, exarch byl zástupcem krále, tzn. byl závislý na státu. Petr Veliký také začal vybírat daně od biskupů a v roce 1720 Petr I. vytvořil Nejsvětější vládnoucí synod, kde je císař pozemskou hlavní církví v tomto systému. Ale „Vládnoucí svatý synod nebyl ani vládnoucím, ani svatým“¹⁰. „Duchovní jednacím řád Petra I. je symbol zotročení církve státem.“¹¹ V politice Petra I. však existovaly i pozitivní aspekty, například to, že v 18. století bylo vytvořeno velké množství kněžských seminářů (26), jelikož hranice byly pro cizince otevřeny, a Petr I. prohlásil princip náboženské tolerance. Při vytváření synody však císař přesně neurčil funkce a pravomoci biskupů a ober-prokurátorů. Za vlády Kateřiny I. se duchovenstvo stále zmenšovalo a hlavní ober-prokurátor

⁹ POSPELOVSKIJ, D.: *Pravoslavnaja ruskaja cerkov v Istorii Rusi, Rossii, SSSR*. Moskva: Biblejsko-Bogoslovskij Institut Sv. Apostola Andreja, 1996. ISBN 5-87507-019-6. s. 85.

¹⁰ Tamtéž, s. 132.

¹¹ KARTAŠEV, A.: *Vremennoe pravitelstvo i ruskaja cerkov*. [online] [cit. 25.12.2019] PDF-formát, s. 8. Dostupné z: https://azbyka.ru/otechnik/Anton_Kartashev/vremennoe-pravitelstvo-i-ruskaja-tserkov/.

se stává pouze prokurátorem a synod je pod záštitou Senátu. Kateřina II. začala Ruskou pravoslavnou církev znovu utlačovat, sekularizovala církevní země a rolníky, a snížila počet klášterů. Za vlády Anny Ioannovny „byly kláštery uzavřeny a jejich majetek byl převezen do státní pokladny; v duchovenstvu prázdni a zbyteční pro stát byli pronásledováni; snižovalo se... legalizované složení rodin a příbuzných duchovenstva s nuceným rozdělováním do různých škol a odevzdáním „přebytku“ do vojenské služby“¹². Od panování Alžběty byl synod obnoven a byli amnestirováni vězni teroru za vlády Anny Ioannovny, která nařídila popravit členy duchovenstva a nechat je mučit či věznit v hrozných podmínkách. Bylo vydáno také nové vydání kompletní slovanské Bible, byla obnovena funkce ober-prokurátora, staří věřící byli stále odsouzeni. Však v roce 1779 bylo na Radě starověřících rozhodnuto přijímat „nikonské“ stoupence pomazáním, což bylo považováno za první krok k jednotě víry. V roce 1800 synod oficiálně prohlásil jednotnou víru s kněžstvím, kde sloužili podle starých knih jako součást jediné „nikonské“ diecéze. Starověřící měli na konci 18. století úplnou náboženskou svobodu. Konec osmnáctého století je také poznamenán oživením mnišství.

V devatenáctém století bylo otevřeno mnoho kněžských seminářů a teologických škol, Alexandrova éra v Rusku byla považována za éru náboženské tolerance, ale s pravoslaví stále bojovalo se zanedbáváním. Objevilo se nové náboženské hnutí – hledání Boha („bogoiskatelstvo“). V letech 1808–1814 proběhla duchovní reforma: byl vytvořen čtyřfázový systém – krajská náboženská škola, diecézní škola, šestiletý kněžský seminář a poslední etapa – duchovní akademie. Více pozornosti bylo věnováno ruskému, církevně slovanskému a řeckému jazyku, latina se postupně jako předmět výuky mizela. Ober-prokurátor měl větší kontrolu nad prací synody a každému biskupovi přidělil policisty, kteří ho informovali o všech jejích činech. V polovině 19. století byli lidé rozděleni do dvou táborů – následovníků Západu a západních tradic – zapadnictví, a slavjanofilů nebo těch, kteří podporovali vlastní vývoj Ruska. Za vlády Alexandra I. vzniká ekumenický ideál církve: „na troskách napoleonské Evropy se měl objevit jediný panevropský křesťanský národ, v němž byl každý jednotlivec a každé místní křesťanské náboženství pouze součástí, které vstoupily, bez

¹² POSPELOVSKIJ, D.: *Pravoslavnaja russkaja cerkov v Istorii Rusi, Rossii, SSSR*. Moskva: Biblejsko-Bogoslovskij Institut Sv. Apostola Andreja, 1996. ISBN 5-87507-019-6. s. 140.

formálního sdružování náboženství, do jakési federální posvátné země”¹³. Ekumenické kontakty, zejména pravoslavní a anglikanismus, se dlouhodobě vzájemně ovlivňují a před První světovou válkou byla vytvořena „Společnost přátel anglické církve”, v Anglii pak „Asociace anglikánských a východních církví”. Také do tohoto období patří vývoj misionářské praxe Ruské pravoslavné církve na Sibíři, v Koreji, Číně, Japonsku, na Aljašce i v současném Iráku. Byla započata aktivní stavba křesťanských škol na těchto územích, velké množství pohanů nebo lidí jiné víry přešlo k pravoslaví. V Japonsku byl však po Rusko-japonské válce (1905) zaznamenán pokles šíření pravoslavní, a po revoluci došlo ke stagnaci. K tomu se ještě začal šířit v zemi fašismus a svou roli sehrál začátek druhé světové války. Oficiální uznání dostali i starověřící. Koncem devatenáctého století začala expanze farních škol a zvýšila se úroveň výuky. Bylo dost těžké se do těchto kněžských seminářů dostat. Ober-prokurátor K. P. Pobedonoscev již předpověděl revoluci, a v tomto ohledu se pozastavil vývoj církve na 25 let. Již zde se revoluční a ateistické myšlenky projevují v seminářích, Kristus byl některými interpretován jako sociální revolucionář. Objevili se také stoupenci marxismu. „Po podrobném prostudování však objevili jeho selhání, morální a intelektuální bezvýchodnost materialismu. Viděli, že morální problémy vyvolané marxismem byly v rámci materialismu a třídní etiky nevyřešitelné. Pojmy nespravedlnosti, odcizení a vykořisťování v morálním smyslu jsou čistě duchovní křesťanské koncepty a jsou řešitelné pouze v rámci křesťanské morálky.”¹⁴ Mezi inteligencí začíná hnutí „bogoiskatelstvo”, které přivedlo k uvědomění lidí o potřebě církevních reforem. F. M. Dostojevskij řekl, že Ruská pravoslavná církev na konci devatenáctého století je ochrnutá, a dokonce byla i za K. P. Pobedonosceva, který vůbec nebyl náboženským člověkem.

2. RPC 1900–1950

Na začátku dvacátého století bylo vytvořeno několik politických stran, které byly nadále rozděleny na liberály, konzervativce a revolucionáře. Naším zájmem je strana revolucionářů, nebo jak se jim říká RSDRP – Ruská sociálně demokratická dělnická strana, která byla vedena V. I. Leninem. Na druhé schůzi RSDRP roku 1903 bylo rozhodnuto pojmenovat jejich hlavní cíle: svržení carské autokracie a její nahrazení demokratickou republikou, osmihodinový pracovní

¹³ POSPELOVSKIJ, D.: *Pravoslavnaja ruskaja cerkov v Istorii Rusi, Rossii, SSSR*. Moskva: Biblejsko-Bogoslovskij Institut Sv. Apostola Andreja, 1996. ISBN 5-87507-019-6. s. 173.

¹⁴ Tamtéž, s. 205.

den, minimální mzda, pojištění pracovníků, odstranění držby půdy, odstranění vyplácení, návrat segmentů a právo na sebeurčení.

Bolševici se dostali k moci v roce 1917, když svrhli monarchii a Prozatímní vládu. V prosinci 1917 byla sestavena vládní koalice bolševiků, a v roce 1918 byl podepsán s Německem Brestský mír. Také v roce 1918 byla konečně vytvořena vláda jedné strany. Na druhé schůzi Petrohradského sovětu dělnických a vojenských delegátů bylo přijato několik nařízení „O moci“, „O míru“, „O zemi“, „O zřízení osmihodinového pracovního dne“ a o zrušení statků, titulu a občanských hodností, kde se všichni stali občany Ruské republiky, a církve byla oddělena od státu a školy od církve.

Co se týče církve a politiky bolševiků v tomto období, jaký vliv měla strana sociálních demokratů na náboženství v novém státě? „Strana, která se dostala k moci v Rusku v důsledku Říjnové revoluce, byla ateistická strana. Její vůdci byli hrdí na to, že nejen nevěří v Boha, ale díky vzhledu Karla Marxe se vědecky naučili třídní podstatu náboženství, jeho spojení se zájmy vykořisťujících tříd. Ve společnosti, která socializovala výrobní prostředky, musí náboženství po krátkém přechodném období, zvaném diktatura proletariátu, vymřít; jakmile odcizení zmizí, sociální vztahy se stanou průhlednými a náboženství prostě nebude nutné. Marx nazval náboženství 'opiem lidu'.“¹⁵ Bolševici chápali budování nové společnosti jako kurs detoxikace, léčby závislosti na drogách a potřeby iluzorního, náboženského pohodlí.“¹⁶ Nebo jak L. L. Regelson píše v „Tragédii ruské církve 1917–1953“: „Neexistovala žádná politická strana, která by hájila zájmy církve v Rusku, a církve se nikdy nepokusila vytvořit takovou stranu – politický klerikalismus charakteristický pro Evropu byl ruské církvi vždy hluboce cizí.“¹⁷

Protojerej Georgij Mitrofanov ve své knize „Dějiny Ruské pravoslavné církve“ píše: „Tato strana samozřejmě nebyla jen antiklerikální; stála nejen na principech oddělení církve od státu, jak bylo později deklarováno v jejich

¹⁵ RYKLIN, M.: *Kommunism kak religija*. [online] PDF-formát, s. 9. [cit. 16.12.2019]. Dostupné z: <https://topliba.com/books/645253> .

¹⁶ REGELSON, L.: *Tragedija Russkoj cerkvi. 1917-1953*. [online], [cit. 28.12.2019]. Dostupné z: <https://e-libra.ru/read/486442-tragediya-russkoy-cerkvi-1917-1953-gg.html#1228159753> .

¹⁷ Tamtéž, [cit. 28.12.2019].

programech, ale na rozdíl od evropských socialistů byla protikřesťanská a antikřesťanská.”¹⁸

K dosažení cílů, které si vláda vytyčila – konečného vítězství a podpory svého národa – bylo zapotřebí mnoho času. A tak během občanské války, která zachvátila drtivou většinu národa, lidé konečně „zvolili“ politiku bolševiků. Pak už bychom neměli tvrdit, že bolševická moc byla pouze „vnitřní okupací“ Ruska skupinou spiklenců, která se opírá na cizorodé a jinověrecké elementy. V myšlení ruského lidu byl velmi hluboký rozkol, během kterého jedna část národa porazila druhou. Z hlediska samotné církve nevyhrála ta nejlepší část, ale už se to muselo přiznat a přestat tento fakt ignorovat. Zrovna „bolševici dokázali pomoci a uslyšet hluboké (a někdy částečně hříšné) touhy většiny občanů a proto získali národní uznání a podporu krví.“¹⁹

2.1. 1900–1925

Abychom měli jasnou představu o tom, jak se vyvíjel vztah mezi Ruskou pravoslavnou církví a bolševiky, se musíme nejprve podívat na stav samotné církve na začátku dvacátého století v absolutní monarchii a vládě Mikuláše II.

V souladu se zákony Ruské říše se Nejvyšší církevní správa realizovala následujícím způsobem: „císař je nejvyšší strážce a ochránce dogmat dominující víry. Při řízení církve samoděržavní vláda jedná prostřednictvím Nejsvětější vládnoucí synody, kterou sama zřídila.“²⁰ Počet klášterů se postupně zvyšoval a také jejich duchovní život byl na vrcholu vývoje. Velmi zřejmý byl také velký vliv ruské církevní kultury, který se každým rokem zvyšoval. Stále více činitelů ruské kultury se začalo obracet k církvi, většina ruské inteligence však stále byla naladěna proti ní. Ateismus začínal pronikat do myšlení obyčejných lidí stále více.

Na konci 19. století Rusko zažilo obrovský hospodářský vzestup. Začala velmi hluboká a intenzivní industrializace země, která byla spojena s hospodářskými reformami S. Y. Witte. Po ekonomickém růstu následuje

¹⁸ MITROFANOV, G.: *Istorija Ruskoj pravoslavnoj cerkvi*, [online] PDF-formát, s. 39. [cit. 28.12.2019]. Dostupné z: https://azbyka.ru/otechnik/Istorija_Tserkvi/istorija-ruskoj-pravoslavnoj-tserkvi-mitrofanov/.

¹⁹ REGELSON, L.: *Tragedija Ruskoj cerkvi. 1917-1953*, [online]. [cit. 28.12.2019]. Dostupné z: <https://e-libra.ru/read/486442-tragediya-ruskoj-cerkvi-1917-1953-gg.html#1228159753>.

²⁰ MITROFANOV, G.: *Istorija Ruskoj pravoslavnoj cerkvi*. [online] PDF-formát, s. 5. [cit. 28.12.2019]. Dostupné z: https://azbyka.ru/otechnik/Istorija_Tserkvi/istorija-ruskoj-pravoslavnoj-tserkvi-mitrofanov/.

průmyslová krize v letech 1900–1903, která byla na této úrovni ruského vývoje naprosto nevyhnutelná a po které také následovala velká řada problémů ve státním, veřejném a hospodářském životě. Na vesnicích začínají pogromy statků, tj. nespočetná povstání s násilím ze strany rolníků.

12. prosince 1904 se objevila císařská vyhláška „O plánech na zdokonalení státního zřízení“²¹, kde je pro nás důležitá šestá klauzule „O toleranci“, která stanovila, že do veřejného a státního života Ruska by měl být zaveden element tolerance. Tato vyhláška dala nový podnět k rozvoji církve, která ve skutečnosti potřebovala nové reformy. Takže v únoru 1905 metropolita Antonij napsal dopis-memorandum, kde vysvětlil, že s rovností všech náboženství by Ruská pravoslavná církev zaujala velmi nevýhodné postavení. Tento dopis-memorandum metropolity Antonije se stal jasným dokumentem, který stanovil hlavní naléhavé otázky ruského církevního života, které by měly být vyřešeny co nejrychleji. Metropolita Antonij chtěl uspořádat schůzku, na níž by se diskutovalo o důležitých otázkách týkajících se církve – Místní radu („Pomestnyj Soubor“). Byl tu však velmi zuřivý protivník této schůzky – K. P. Pobedonoscev, významný ober-prokurátor, který věřil, že synodální systém je pro stát ideální volba. Podporovatelem metropolity Antonije byl S. Y. Witte, který v roce 1905 uspořádal setkání, na kterém se probíraly církevní otázky, respektive svolal Místní radu, a výsledkem je, že synodální systém je nekanonický.

Stejná otázka byla položena na synodu, kde K. P. Pobedonoscev doufal v jejich pomoc. Synod se však rozhodl podpořit ideje Antonije a poslal dopis panovníkovi Mikuláši II. s návrhem o volbě na funkci patriarchy. Na oplátku Mikuláš II. rozhodne o připravenosti svolat Místní radu v době, která bude pro ně příznivá a příhodná.

V této době se události v politickém životě Ruska posunuly kupředu. Potřeba reformy byla ve vyšších kruzích stále více uznávána, což vyústilo v císařův manifest ze dne 17. října 1905 o darování širokého souhrnu svobod ruské společnosti, a o vytvoření Státní dumy s legislativními funkcemi. V dubnu 1906

²¹ Oficiální webová stránka Ústavy Ruské federací. Seznam dokumentů ústavního významu 1600–1918. Vyhláška o „Prednačertanijach k usoveršenstvovaniju gosudadrstvennogo porjadka“. [online], [cit. 20.03.2020]. Dostupné z: <https://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3080/>.

po změnách zákonů Ruské říše a vzniku ústavní monarchie přestala autokracie existovat ve svém dřívějším stavu, tedy jako neomezená monarchie.

Každý z diecézních biskupů mohl poslat své nápady na změnu církevního aparátu. K. P. Pobedonoscev viděl, že biskupové chtěli omezit funkce autokrata v církevním životě, protože renovace Místních rad a patriarchátu by odstranila Mikuláše II. z jeho vrchní pozice císaře, ve které byl hlavou hierarchie. K. P. Pobedonoscev byl velmi principiálním člověkem a nemohl to přijmout, a na konci roku 1905 rezignoval. Zemřel v roce 1907. „Ačkoli se Místní rada dosud nesestavila, hlavní překážka byla odstraněna – K. P. Pobedonoscev odešel a císař Mikuláš II. byl v té době Místní radě naladěn“²².

16. ledna 1906 císař Mikuláš II. založil „Predsobornoje prisutstvije“ – orgán, který měl připravit během několika měsíců, maximálně jednoho roku, svolání Místní rady, a také promýšlet návrhy klíčových otázek pro tento orgán, tj. provádět velmi složitou a důležitou přípravnou teologickou a kanonickou práci.

V průběhu práce „Predsobornogo prisutstvija“ se v dubnu 1906 změnila základní zákony Ruské říše, kde pouze císař ze strany státu mohl ovlivňovat zákonodárství církve a pouze on měl konečné právo schvalovat církevní zákony.

Císařovi každoročně měla by být poskytována oficiální zpráva o církevních záležitostech. Obvyklé Periodické rady se svolávají se souhlasem Mikuláše II. Periodické rady svolává panovník během volby patriarchy.

Později byly tyto změny poskytnuty panovníkovi, který rozhodl vůbec Místní radu nesvolávat. Ruská pravoslavná církev byla tedy paralyzována na celých 10 let – až do roku 1917. Ale 28. února 1912 byla při Svaté synodě svolána předvýborová konference.

A tady je třeba se zastavit u velmi důležitých otázek týkajících této doby. Mezi nimi je samozřejmě otázka královské rodiny a jejího duchovního vzhledu, protože je to otázka důležitá z mnoha důvodů. V této souvislosti bych se měla zmínit o fenoménu rasputinismu, který měl bolestivý dopad na život církve a dokonce rozhodl o sjednocení celé duchovní dumy proti G. J. Rasputinovi.

²² MITROFANOV, G.: *Istorija Ruskoj pravoslavnoj cerkvi*. [online] PDF-formát, s. 18, [cit. 28.12.2019]. Dostupné z: https://azbyka.ru/otechnik/Istorija_Tserkvi/istorija-ruskoj-pravoslavnoj-tserkvi-mitrofanov/.

Alexandra Fedorovna viděla v G. J. Rasputinovi naději a spásu státu („G. J. Rasputin nebyl vyslán jen proto, aby zachránil Careviče, byl poslán, aby zachránil cara a stát.“²³). Myslela si, to byl člověk, kterého poslal Bůh, aby zachránil jejího syna, který byl nemocný hemofilií. Vůbec na ni neměly vliv policejní zprávy, že se G. J. Rasputin mimo královský dům choval jako zhýralec a opilec. Mikuláš II. se pokusil vliv tohoto muže na jeho rodinu omezit, ale brzy si od něj nechal radit ohledně jmenování ministrů nebo jmenování biskupa. Lze také říci, že v letech 1907–1917 se záležitosti církve neposunuly dál, jelikož pořád nebyla svolána Místní rada. Později se Mikuláš II. vzdal trůnu ve prospěch svého bratra Konstantina, který tuto funkci také odmítl („2. března v roce 1917 Boží pomazaný císař Mikuláš II. pod tlakem „přední veřejnosti“ se zřekl trůnu za sebe a za svého syna.“²⁴). Stát zatím vzala pod svoji moc Prozatímní vláda [Příloha 1]²⁵. 17. června 1918 byla císařská rodina zastřelena v suterénu domu N. N. Ipatieva, a spolu s ní byli zastřeleni členové její družiny. Za povšimnutí stojí, že patriarcha Tichon byl jedním z obránců královské rodiny a chtěl do ruského státu vrátit monarchii. 20. března 1917 bylo vydáno nařízení Prozatímní vlády o zrušení náboženských a národních omezení.²⁶ 14. dubna 1917 se objevila vyhláška Prozatímní vlády o změně složení Svaté synody, která uvádí, že synoda, která byla schválena císařem Mikulášem II., rezignuje, a hlavní ober-prokurátor V. L. Lvov jmenuje nové složení synody²⁷. Ten si myslel, že se demokracie a socialismus v podstatě neliší od křesťanství, a stejně slouží jako věrouka.

Poté 11. června 1917 začíná svoji práci Předvýběrová rada („Predsobornij Sovět“), která měla připravovat svolání Místní rady. Ve dnech 15.–20. června

²³ MITROFANOV, G.: *Istorija Russkoj pravoslavnoj cerkvi*. [online] PDF-formát, s. 58, [cit. 28.12.2019]. Dostupné z: https://azbyka.ru/otechnik/Istorija_Tserkvi/istorija-russkoj-pravoslavnoj-tserkvi-mitrofanov/.

²⁴ VOSTRYŠEV, M.: *Patriarch Tichon*. [online], [cit. 18.03.2020]. Dostupné z: https://azbyka.ru/otechnik/Tihon_Belavin/patriarh-tihon/.

²⁵ Elektronická knihovna historických dokumentů, Konfesionální politika Prozatímní vlády, Deklarace Prozatímní vlády o jejího soustavě a cílech. [online], [cit. 18.03.2020]. Dostupné z: <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/80401-deklaratsiya-vremennogo-pravitelstva-o-ego-sostave-i-zadachah-3-marta-1917-g#mode/inspect/page/1/zoom/4>.

²⁶ Elektronická knihovna historických dokumentů, Konfesionální politika Prozatímní vlády, Vyhláška Prozatímní vlády „O zrušení náboženských a národních omezení“. [online], [cit. 18.03.2020]. Dostupné z: <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/80384-postanovlenie-vremennogo-pravitelstva-ob-otmene-veroispovednyh-i-natsionalnyh-ogranicheniy-20-marta-1917-g>.

²⁷ Elektronická knihovna historických dokumentů, Konfesionální politika Prozatímní vlády, Vyhláška Prozatímní vlády o změně složení Nejsvětějšího synodu. [online], [cit. 18.03.2020]. Dostupné z: <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/80455-zhurnalnoe-postanovlenie-vremennogo-pravitelstva-o-smene-sostava-svyateyshego-sinoda-14-aprelya-1917-g>.

1917 byla Prozatímní vládou přijata rezoluce o sjednocení farních škol s dalšími vzdělávacími institucemi na ministerstvu školství.²⁸

Další důležitá změna nastala 14. července 1917: byl přijat zákon „O svobodě svědomí“²⁹. Od nynějška se počítalo nejen se svobodou a rovností všech vyznání, ale také to, že občan si mohl zvolit nepatřit k žádné konfesi, což znamenalo, že v předrevolučních pasech se objevil bod, kde člověk mohl psát, že nepatří k žádnému náboženství. Rovněž byl zrušen jeden z bodů trestního zákona, který ukládal trestní stíhání na osoby svádějící pravoslavné k jiné víře, to znamená, že neortodoxní misionáři dostali úplnou ochranu před stíháním [Příloha 2].

Dne 5. srpna 1917 byla vydána vyhláška „O zřízení ministerstva konfesí“, které tvořili ministr, jeho dva spolupracovníci, odbor pro záležitosti pravoslavné církve, odbor pro záležitosti pravoslavných a pohanských konfesí a právní poradenská jednotka ministerstva. Museli se zabývat záležitostmi týkajícími se oddělení pravoslavných vyznání, a do té doby podléhali dohledu hlavního žalobce Svatého vládnoucího synodu, který byl poté zrušen.³⁰ Takže ober-prokurátor Vladimír Lvov byl nahrazen A. V. Kartaševem, který zrušil funkci ober-prokurátora a organizoval Ministerstvo vyznání (dále „MV“), které kontrolovalo, zda církev neporušila ve svých nařízeních státní zákony. 5. prosince se Předvýběrová rada rozhodla svolat Místní radu na 15. srpna v Moskvě. Na této radě se dlouho diskutovalo ohledně výběru ruského patriarchy.³¹

²⁸ Elektronická knihovna historických dokumentů, Konfesianální politika Prozatímní vlády, Vyhláška Prozatímní vlády „O sjednocení farních škol s dalšími vzdělávacími institucemi na ministerstvu školství“. [online], [cit. 18.03.2020]. Dostupné z: <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/80468-postanovlenie-vremennogo-pravitelstva-ob-obedinenii-v-tselyah-vvedeniya-vseobschego-obucheniya-zavedeniy-raznyh-vedomstv-v-vedomstve-ministerstva-narodnogo-prosvescheniya-o-peredache-tserkovno-prihodskih-shkol-v-vedenie-ministerstva-narodnogo-prosvescheni>.

²⁹ Elektronická knihovna historických dokumentů, Konfesianální politika Prozatímní vlády, Vyhláška Prozatímní vlády „O svobodě svědomí“. [online], [cit. 18.03.2020]. Dostupné z: <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/80394-postanovlenie-vremennogo-pravitelstva-o-svobode-sovesti-14-iyulya-1917-g>.

³⁰ Elektronická knihovna historických dokumentů, Konfesianální politika Prozatímní vlády, Vyhláška Prozatímní vlády „O zřízení ministerstva konfesí“. [online], [cit. 18.03.2020]. Dostupné z: <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/80396-postanovlenie-vremennogo-pravitelstva-ob-uchrezhdenii-ministerstva-ispovedaniy-5-avgusta-1917-g#mode/inspect/page/1/zoom/4>.

³¹ Elektronická knihovna historických dokumentů, Konfesianální politika Prozatímní vlády, Vyhláška Prozatímní vlády o určení A. V. Kartaševa soudruhem ober-prokurátoru Nejsvětější synody. [online], [cit. 18.03.2020]. Dostupné z: <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/80451-zhurnalnoe-postanovlenie-vremennogo-pravitelstva-o-naznachenii-a-v-kartashyova-tovarischem-ober-prokurora-svyateyshego-sinoda-20-marta-1917-g>.

V říjnu se bolševici zmocnili vlády (Říjnová revoluce) a v Carskom sele (město Puškin) zahynul první svatý hieromučedník protojerej Ioann. Právě v tento den (28. října 1917) byl zvolen nový patriarcha celé Rusi, Tichon. 2. prosince bylo přijato nařízení Pomístní rady „O právním postavení Pravoslavné ruské církve“³², kde bylo napsáno, že pravoslavná církev by měla zaujímat významné místo mezi jinými náboženstvími. 7. prosince bylo přijato nařízení „O Svaté synodě a Nejvyšší radě církvi“³³, podle nějž vzniká instituce nejvyšší církevní vlády, která je spolu s patriarchou svolána za účelem řízení církevního života v periodě mezi Místními radami. Také v těchto nařízeních bylo uvedeno, že prvenství církve by mělo být zakotveno v zákonech ruského státu, že stát nemá právo zasahovat do záležitostí církve. Státní zákony týkající se církve by měly být vydávány se souhlasem samotné církve, hlava ruského státu by měla být formálně pravoslavná, svoboda vyznávání a kázání pravoslavné víry, dobrovolný odchod z pravoslaví se dovoluje jen po dosažení 21 let. Patriarcha Tichon vyzýval všechny věřící k boji proti sovětské vládě „pod mohutnou záštitou zbraně Kristovy víry“³⁴. Také Michail Korzun upozorňuje, že patriarcha „nesnášel dělnickou křesťanskou vládu, snažil se podrýt důvěru lidu k sovětské vládě a podněcoval ke kontrarevolučním akcím“³⁵. Jeho hlavním protivníkem byl zakladatel komunismu a bolševismu V. I. Lenin, který se snažil zničit Ruskou pravoslavnou církev, a z jeho nařízení od svého prvního dne Sovětská vláda začala masově pronásledovat církev. Patriarchovi Tichonovi v této době píše řada duchovních, že „socialismus je nejzákeřnější a nejnebezpečnější síť ďábla.“³⁶

Podle historika Dmitrije Pospelovského V. I. Lenin „byl původně zajatcem marxistických nápadů, podle kterých není náboženství ničím jiným než nadstavbou nad určitou hmotnou základnou.“³⁷ Proto věřil, že s Ruskou

³² Elektronická knihovna historických dokumentů, Série „Historie stalinismu. Dokumenty“. Konfesionální politika Sovětské vlády, Konfesionální politika Sovětské vlády. 1917–1991. Určení Pomístní rady RPC „O právním postavení Pravoslavné ruské církve“. [online], [cit. 18.03.2020]. Dostupné z: <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/83246>.

³³ Elektronická knihovna historických dokumentů, Série „Historie stalinismu. Dokumenty“. Konfesionální politika Sovětské vlády, Konfesionální politika Sovětské vlády. 1917–1991. Určení Pomístní rady RPC „O právním postavení Pravoslavné ruské církve“. [online], [cit. 18.03.2020]. Dostupné z: <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/83246>.

³⁴ KORZUN, M.: *Ruskaja pravoslavnaja cerkov, 1917–1945*. Minsk: Bělarus, 1987, s. 12.

³⁵ Tamtéž, s. 8.

³⁶ Tamtéž, s. 12.

³⁷ POSPELOVSKIJ, D.: *Russkaja pravoslavnaja cerkov v XX veke*. Moskva: Respublika. 1995. ISBN 5–250–02501–3. s. 49.

pravoslavnou církví skončuje jednoduše tím, že odejme její majetek. Vyhláškou „Na zemi“ v roce 1917 byly tedy znárodněny kláštery a církevní území.³⁸

Bolševici nepřijali definici Místní rady Ruské pravoslavné církve ze dne 2. prosince 1917, která zakládá výsady Ruské pravoslavné církve před jinými vírami (převládající postavení veřejného práva, zachování řady veřejných funkcí pouze pro pravoslavné, osvobození od povinností kněží a mnichů atd.), což je ještě více zesílený vzájemný antagonismus. Ne všichni pravoslavní však podporovali myšlenku zachování privilegovaného postavení Ruské pravoslavné církve v novém státě – byli i ti, kdo doufali v duchovní obnovu církve v podmínkách rovnosti.

Bolševici postupně uzavírali kostely. Toto opatření způsobilo rozsáhlou nespokojenost a bylo často doprovázeno místními povstáními a krveprolitím. Právě proto se uzavírání kostelů střídalo s periodami agitací a propagandy. Formy ateistické propagandy, kromě žurnálových a manifestačních útoků na náboženství, byly velmi nepřístupné povahy. Skupiny komunistů a členů „Komsomolu“ (Komunistický svaz mládeže) vtrhly během bohoslužby do kostela a předvedly tam rouhavé představení s tanci a písněmi. Věřící často takové „umělce“ násilně vyháněli, za což byli pak vystavováni brutálním represím.

Bolševici věnovali největší pozornost protináboženské práci s mládeží a dětmi. Hlavním úkolem všech organizací „Komsomolu“ bylo ateistické vzdělávání dětí. Chlapci a dívky, kteří se připojili k organizaci „Komsomolu“, museli přísahat, že po celý život budou aktivními ateisty. Zároveň rostla i antisovětská propaganda, a často byla organizována během křížových výprav. Sám patriarcha Tichon 19. ledna 1918 roku odeslal dopis, ve kterém uvalil na sovětskou vládu prokletí. Rada církevních novin také nechtěla sovětskou vládu uznat.

16. ledna 1918 Rada pozastavila svou práci, objevil se nový bolševický dekret, který v ozbrojených silách likvidoval instituci kněží. Dne 20. ledna 1918 Místní rada pokračuje ve své práci a objevuje se nový dekret, který ruší všechny státní dotace a statní podporu církvi a kléru od 1. března 1918. 20. ledna 1918

³⁸ Elektronická knihovna historických dokumentů, Rolnické hnutí v Kazanské gubernii před Velikou Říjnovou socialistickou revolucí, Leninský dekret „O zemi“. [online], [cit. 18.03.2020]. Dostupné z: <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/138177> .

byla přijata vyhláška o svobodě svědomí v církevních a náboženských společnostech, která se měla stát legislativním základem politiky bolševiků ve vztahu k církvi³⁹. Církev ji přijala s velkou nenávisí. Tato vyhláška je lépe známá jako vyhláška oddělující církev od státu, o které bylo oficiálně napsáno rozhodnutí Sváté rady Pravoslavné ruské církve ze dne 25. ledna 1918: „Případ se neomezuje pouze na jednotlivé případy zajetí, rouhání a šikany pastýřů, jejich zatčení a dokonce i vraždu. Ti, kdo mají moc, směle zasahují do samotné existence pravoslavné církve. V souladu s tímto satanským záměrem vydala Rada lidových komisařů dekret o oddělení církve od státu, který legitimizuje otevřené pronásledování pravoslavné církve a všech náboženských křesťanských i mimokřesťanských společností. Kristovi nepřátelé se neštítí klamu, a falešně se předvádějí zastánci plnými náboženské svobody. Rada dovoluje jakékoli skutečné rozšíření svobody svědomí a zároveň naznačuje, že svoboda Pravoslavné církve a také svoboda všech náboženských spolků a společenství v důsledku uvedené vyhlášky mizí. Pod záminkou „oddělení církve od státu“ se Rada lidových komisařů pokouší znemožnit samotnou existenci církví, církevních institucí a duchovenstva.“⁴⁰ Zároveň tato vyhláška zbavila náboženské organizace statusu právnické osoby a vlastnických práv. Všechny budovy, které dříve patřily náboženským organizacím, byly převedeny do státního vlastnictví, a samotné organizace je od té doby začaly používat v bezplatném pronájmu. Náboženské organizace tak ztratily svou právní a ekonomickou nezávislost a stát získával silný vliv, aby na ně vyvíjel tlak. Takový model ekonomických vztahů mezi církví a státem existoval až do pádu sovětského systému.

„Tato vyhláška byla velmi důležitá, protože znamenala naprostý zvrat ve vztazích církví a státu v Rusku. Byl to hlavní legislativní akt tohoto druhu až do roku 1929, kdy byla přijata nová legislativa.“⁴¹ Bylo také rozhodnuto, že „každý občan může vyznávat jakékoli náboženství nebo nevyznávat; volný výkon

³⁹ Elektronická knihovna historických dokumentů, Série „Historie stalinismu. Dokumenty“. Konfesionální politika Sovětské vlády, Konfesionální politika Sovětské vlády. 1917-1991. Dekret „O svobodě svědomí, církevních a náboženských společnostech“. [online], [cit. 18.03.2020]. Dostupné z: <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/73428> .

⁴⁰ Vyhlášky Sobora Pravoslavné ruské církve 1917–1918. [online], [cit. 18.03.2020]. Dostupné z: https://azbyka.ru/otechnik/Istorija_Tserkvi/postanovlenija-sobora-pravoslavnoj-rossijskoj-tserkvi-1917-1918-gg/#0_1 .

⁴¹ MITROFANOV, G.: *Istorija Russkoj pravoslavnoj cerkvi*. [online], PDF-formát, s. 109, [cit. 28.12.2019]. Dostupné z: https://azbyka.ru/otechnik/Istorija_Tserkvi/istorija-russkoj-pravoslavnoj-tserkvi-mitrofanov/ .

náboženských obřadů je možný, pokud neporušuje veřejný pořádek; nikdo nemůže využívat své náboženské názory a takovým způsobem se vyhnout plnění svých občanských povinností“⁴²; přísaha a prohlášení jsou zrušeny; škola byla oddělena od kostela; církevní náboženské společnosti nemají právo vlastnit majetek.

V. I. Lenin vydal několik ustanovení, která se týkala církve („několik měsíců po zabavení moci Lenin vypracoval plán monumentální propagandy“⁴³). Nařídil národnímu komisariátu vzdělávání A. V. Lunačarskému na různých významných místech, na vhodných zdech nebo speciálních stavbách pověsit krátké a expresivní nápisy obsahující nejzákladnější principy a slogany marxismu. Podle vůdce se otevření každého pomníku mělo stát aktem propagandy a malým svátkem. Nařízení nové vlády „O památkách republiky“ (14. dubna 1918⁴⁴) předpokládalo demolici památek králů a jejich sluhů, a také přejmenování měst a ulic podle utlačovatelů. Proběhla rychlá a energická akce za účelem otevření pozůstatků pravoslavných světců. Toto bylo kruté zneužívání náboženských citů věřících a současně promyšlený úder protináboženské propagandy. Otevření hrobů svatých mělo na věřící obrovský dopad, protože uvnitř hrobů byla nalezena nejen mumifikovaná těla, ale jindy jenom vata a truhla s uhlím a malými cihlami. Z tohoto důvodu tomu velké množství mnichů opustilo mnišství.

Byly známy i údaje o vyhláše „vůdce socialistické revoluce“⁴⁵ z 1. května 1919 o střelbě do kněží, protože byli považováni za kontrarevolucionáře. Tuto informaci a také ničení náboženství a zničení kostelů připisují A. G. Latyševovi a jeho knize „Odhalený Lenin“, což je však zpochybnitelné. Ve skutečnosti je internet plný takových informací, ale podle všech odtajněných údajů tato vyhláška neexistuje. Není tedy známo, zda byl nebo nebyl takový dekret skutečně vydán, ale bylo jasně vidět vztah V. I. Lenina k patriarchovi, duchovnímu nebo knězi a hlavně k jejich činům. [Příloha 3]

⁴² MITROFANOV, G.: *Istorija Russkoj pravoslavnoj cerkvi*. [online], PDF-formát, s. 110, [cit. 28.12.2019]. Dostupné z: https://azbyka.ru/otechnik/Istorija_Tserkvi/istorija-russkoj-pravoslavnoj-tserkvi-mitrofanov/.

⁴³ RYKLIN, M.: *Kommunism kak religija*. [online], FB2-formát, s. 12. Dostupné z: <https://topliba.com/books/645253>.

⁴⁴ Elektronická knihovna historických dokumentů, Série „Ekonomická historie. Dokumenty, zkoumání, překlady“. Dekrety Sovětské vlády. Dekret o památkách republiky. [online], [cit. 18.03.2020]. Dostupné z: <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/14663>.

⁴⁵ KORZUN, M.: *Ruskaja pravoslavnaja cerkev, 1917-1945*. Minsk: Bělarus, 1987. s. 27.

Brzy byl vydán dekret o „Rudém teroru“⁴⁶, který ovlivnil i duchovenstvo. Místní rada nefungovala, farní kostely a tiskárny byly všude zavřené. Tisíce duchovních byly zatčeny a zabity. Čím více se občanská válka vyvíjela, tím víc zesilovala protináboženská politika. Jejím konečným cílem bylo úplné podřízení pravoslavné církve nové vládě a její přeměna v dodatek státního aparátu. Začala nová vlna tragického konfliktu mezi státem a církví.

Sovětská vláda si více uvědomovala, že pro úplné podrobení církve je nutné ji rozdělit zevnitř. Do vedení církve se začali dostávat zástupci duchovenstva loajálního k sovětské vládě. V církvi začalo hnutí „Obnovlenčestvo“ (Obnova). Byl vytvořen tzv. „Živý kostel“ a místo Nejvyšší rady církve byl vytvořen „Obnovlenčeskij“ synod. Většina farníků byla proti „obnovlečestvu“, ale jeho členové zaujímali dominantní postavení v církevních záležitostech země několik let.

Je snadné uhadnout, že vášnivý ateismus bolševiků vedl k tomu, že propaganda brzy nabrala ostrý antináboženský charakter: demolice kostelů, jejich transformace na světské instituce, stodoly, depa atd., a že tyto výpady budou pokračovat během sovětského období („Kromě toho Leninova vyhláška z 23. ledna 1918 „O oddělení církve od státu a školy od církve“⁴⁷ zbavila církev statutu právnické osoby, veškerého jejího majetku, včetně kostelů, ziskových podniků, přístřeší, a zabavila všechny účty církevních bank. Od této chvíle stát uznával pouze skupiny laiků, kteří uzavírají dohodu s místními úřady o najímání kostela k uctívání, nikoliv kněžství.“⁴⁸).

Jak známo, V. I. Lenin po rozdělení RSDRP na menševiky a bolševiky vytvořil zcela nový program politické struktury a ideální společnosti, který se později pokusil realizovat společně s I. V. Stalinem, který po smrti V. I. Lenina v

⁴⁶ Elektronická knihovna historických dokumentů, Série „Ekonomická historie. Dokumenty, zkoumání, překlady“. Dekrety Sovětské vlády. Vyhláška o Rudém teroru. [online], [cit. 20.03.2020]. Dostupné z: <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/12481> .

⁴⁷ Elektronická knihovna historických dokumentů, Kultura v normativních zřízeních Sovětské vlády 1917–1922, Dekret Rady lidových komisařů o oddělení církve od státu a školy od církve. [online], [cit. 20.03.2020]. Dostupné z: <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/95659> .

⁴⁸ POSPELOVSKIJ, D.: *Pravoslavnaja ruskaja cerkov v istorii Rusi, Rossii, SSSR*. Moskva: Biblejsko-Bogoslovskij Institut Sv. Apostola Andreja, 1996. ISBN 5-87507-019-6. s. 219.

roce 1924 přichází k moci. V roce 1922 byl vytvořen Svaz sovětských socialistických republik⁴⁹.

Je třeba připomenout, že otázka První světové války byla již vyřešena – byl podepsán ponižující Brestský mír, v roce 1918 byla podepsána dohoda o vytvoření Rudé armády a byla vytvořena komunistická internacionála. V letech 1917–1923 proběhla také Ruská občanská válka – tzv. „Rudý teror“, jehož hlavním cílem bylo zničení antibolševického povstání, kde bylo podle oficiálních údajů zastřeleno 140 tisíc lidí („V období od června 1918 do ledna 1919 bylo v Rusku podle neúplných údajů uzavřeno 94 kostelů a 26 klášterů, 4 biskupové, 198 kněží, 8 archimandritů a 5 hegumenů bylo uvězněno za „kontrarevoluční“ aktivity. Podle hrubých odhadů zahynulo v rámci proticírkevní politiky v Rusku do roku 1921 nejméně 12 tisíc laiků, několik tisíc farníků a mnichů.“⁵⁰).

Pokud jde o účast Ruské pravoslavné církve v Ruské občanské válce v letech 1917–1922, patriarcha Tichon byl na straně Bílého hnutí a snažil se mu všemi silami pomoci. Bohužel se mnoho historiků a náboženských učenců tímto tématem nijak zvlášť nezabývá, protože někteří z nich nechtějí mít s touto politikou nic společného, zatímco jiní nechtějí ukazovat antipatriotické projevy. Metropolita Antonij Chrapovickij v říjnu 1918, jak zmiňuje Michail Korzun, věřil, že dobrovolnická armáda bojovala za křesťanství nebo duchovní. A. I. Denikin a A. Ch. Vostokov si byli jisti v tom, že v Rusku panuje „sám satan a jeho celá démonická rodina“⁵¹. Bylo také známo, že patriarcha Tichon vedl aktivní antisovětskou agitaci a nařídil neúčastnit se všech politických stran a jejich vystoupení. Poté, co se bolševici dostali k moci, církve v prvních letech prosazovala antinárodní politiku: „vystoupení proti Brestskému míru, podporování duchovenstvem zahraničních interventů, účast v organizaci Bílého hnutí a v jejích vojenských operacích, provádění křížové výpravy s provokativními politickými cíli“⁵².

⁴⁹Elektronická knihovna historických dokumentů, Soubor stávajících smluv, ustanovení a úmluv uzavřených se zahraničními zeměmi, Vyd. I. Deklarace o vzniku Svazu sovětských socialistických republik. [online], [cit. 10.05.2020]. Dostupné z: <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/138378>.

⁵⁰ SUCHANOVA, N.: *Politika bolševikov v otnošenii Pravoslavnoj cerkvi v 1917-1918 godach*. [online], [cit. 4.01.2020]. Dostupné z: https://interactive-plus.ru/ru/article/17942/discussion_platform.

⁵¹ KORZUN, M.: *Ruskaja pravoslavnaja cerkov, 1917-1945*. Minsk: Bělarus, 1987. s. 32.

⁵² Tamtéž, s. 41.

Je však také známo, že „síly církve byly velmi značné: měla k dispozici armádu přibližně z 200 tisíc mnichů a pravoslavných kněží, a také měla 50 tisíc dobře a bohatě vybavených agitačních míst – kostelů“⁵³. Ze strany ruské církve probíhala silná antisovětská propaganda, hlavou které byl patriarcha Tichon. Je známo, že „z 50 tisíc církevních kazatelen každý den zněla antisovětská propaganda; buržoazie a účastníci Bílého hnutí zde měli důsledně pracujícího organizátora kontrarevoluce“⁵⁴. Duchovenstvo vyprovokovalo 1500 krvavých excesů a pravoslavné kněze posílali do místností, které byly vytvořeny účastníky Bílého hnutí pro agitaci, jimž obvykle říkali „kazatelé armády“.⁵⁵ Ve Stavropolu byly vytvořeny pluky „pluky Ježíše, „pluky Panny“, „bylo také množství informací o duchovenstvu, které v průběhu ustoupení jednotek odstřelovalo účastníky Rudé armády ze zvonice za pomoci kulometů“⁵⁶. Během občanské války patriarcha Tichon chápal význam Ruské pravoslavné církve v politických záležitostech. Autorita a vliv církve během tohoto období byly stále velmi vysoké. Veškerá energie monarchistického sentimentu se v té době soustředila na patriarchu. „V oceánu nenávisti a nepřátelství, které zaplavilo obrovskou zemi, se církev, vedená patriarchou Tichonem, stala opravdovou kotvou spásy: Rusko bylo rozděleno, ale církev zůstala církví celého národa, celého Ruska.“⁵⁷

Později se antináboženská intenzita postupně snižuje. Rok 1921 je rokem velkého hladomoru. Vláda se snažila vyřešit problém s periodickými obdobími velkého sucha v jižních oblastech předrevolučního Ruska, a také byla vytvořena obrovská zásoba obilí. Co je nejdůležitější, rozvrat Občanské války a celková rekvizice obilí sovětskými potravinovými odděleními („prodovolstvennyje otrjady“) způsobily nevídanou katastrofu a tragédii. Podle oficiálních údajů bydlelo v hladovějících oblastech 26–27 milionů lidí. Tichon žádal o pomoc hlavy křesťanských církví, které bez přemýšlení hladovějícím pomáhají. Jak však později uvádí patriarcha Tichon, Sovětská vláda to zakazuje a veškeré prostředky získané církví byly předány vládnímu Výboru pro pomoc hladovějícím („Pomgol“). Patriarcha Tichon apeloval na vládu s myšlenkou na vytvoření

⁵³ KANDIDOV, B.: *Religioznaja kontrrevolucija 1918-1920. i intervencija*. Moskva: Bezbožnik, 1930. s. 21.

⁵⁴ Tamtéž, s. 21.

⁵⁵ Tamtéž, s. 24.

⁵⁶ Tamtéž, s. 24.

⁵⁷ REGELSON, L.: *Tragedija Ruskoj cerkvi. 1917-1953*. [online], [cit. 4.01.2020]. Dostupné z: <https://e-libra.ru/read/486442-tragediya-russkoy-cerkvi-1917-1953-gg.html#1228159753>.

církevního výboru na pomoc hladovějícím, ale tato myšlenka nebyla vládou realizována. I. V. Stalin umožnil církevním organizacím účastnit se sbírání peněz a všechny peníze, které církev získala, byly věnovány vládnímu Výboru pro pomoc hladovějícím („Pomgol”)⁵⁸. Je třeba poznamenat, že podle Michaila Korzuna patriarcha Tichon utajil údaje o sebraných penězích a hladovějícím pomohl jen napůl, i když církev skutečně měla obrovské zásoby potravin.

Velmi zajímavý je pohled N. D. Ževachova, kterého uvádí Ioann Snyčev ve své knize „Samoderžavie Ducha“. N. D. Ževachov si je zcela jistý, že tento hlad byl promyšlen sovětskou vládou, protože v nejbohatších provinciích byla úmrtnost lidí velice vysoká. „Čím vyšší byla úroda, tím více sovětský režim okrádal obyvatelstvo, a dokonce je zbavoval semen k osetí polí.”⁵⁹ Také je velmi známý dopis V. I. Lenina členům Politbyra, kde psal, že ve chvíli, kdy je silný hladomor, by bylo přiměřené zastřelit co nejvíc lidí – zastánců pravoslavné víry.

Během občanské války mnoho lidí uprchlo do zahraničí (do Srbska), kam poražená armáda Bílého hnutí a duchovní uprchli a našli zde azyl. V roce 1921 ve městě Sremci Karloviči začalo malé jednání. „Karlovacká rada odsoudila Velkou říjnovou revoluci a její teoretickou doktrínu – vědecký socialismus – „jako zásadně protikřesťanskou doktrínu“⁶⁰. Chtěli hlavně vrátit monarchii a jejich hlavním cílem bylo svrhnout bolševiky pomocí Ruské pravoslavné církve. Patriarcha Tichon poté schválil vytvoření „Karlovackého soboru“.

Později byla v roce 1922 vydána vyhláška o zabavení církevního majetku pro potřeby hladovějících. Byla zveřejněna v tištěné podobě.⁶¹ Podle této vyhlášky byly všechny náboženské předměty z drahých kovů bez výjimky předmětem povinného zabavení. Církev se tomu snažila odolat a organizovala vystoupení, ale všechny hodnoty vláda použila pouze na nákup potravin a obilí. V tomto ohledu někteří revoluční činitelé podrobně studovali osobnost patriarchy

⁵⁸ Elektronická knihovna historických dokumentů, Série „Historie stalinismu. Dokumenty“. Konfesiánální politika Sovětské vlády, Konfesiánální politika Sovětské vlády. 1917–1991. Vyhláška Pomgolu. [online], [cit. 20.03.2020]. Dostupné z: <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/73259#mode/inspect/page/1/zoom/4> .

⁵⁹ SNYČEV, I.: *Samoderžavije ducha*. Moskva: Institut Ruskoj civilizacii Rodnaja strana, 2017. ISBN 978-5-9908736-1-2. s. 454.

⁶⁰ KORZUN, M.: *Ruskaja pravoslavnaja cerkov, 1917–1945*. Minsk: Bělarus, 1987. s. 36.

⁶¹ Elektronická knihovna historických dokumentů, Kultura v normativních zřízeních Sovětské vlády 1917–1922, Dekret Všeruského ústředního výkonného výboru o zabavení církevního majetku pro potřeby hladovějících. [online], [cit. 20.03.2020]. Dostupné z: <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/95788#mode/inspect/page/1/zoom/4> .

Tichona v této záležitosti. Zajímalo je, zda byl tím, kdo podněcoval lidi a sabotoval je, a těsně poté byl zajat a uvězněn. Mnozí věří, že tato vyhláška znamenala odklon od možného kompromisu mezi církví a státem.

Později noviny „Izvestija“ vydávají „Seznam nepřátel národa“, ve kterém je nejprve označen patriarcha Tichon se všemi jeho církevními sluhý, následovala jména desítek biskupů a kněží. V následujících týdnech a měsících se ve stovkách a tisících kostelů odehrávaly stejné situace: skupina ozbrojených lidí, obvykle vojáků Rudé armády, pronikla k oltáři, věřící a duchovní se jim snažili bránit, došlo ke střetům a v mnoha případech ke krveprolití. Mnoho tisíců duchovních a mnichů bylo odsouzeno k smrti, jiní do vyhnanství a táborů.

Zde můžeme pozorovat aktivitu „obnovlenců“ – skupina „Živá církev“, nová opozice patriarchy Tichona, která chtěla získat moc nad Ruskou pravoslavnou církví jejím odstraněním.⁶² Jejich hlavními principy byly podpora spravedlnosti bolševické politiky, úzká spolupráce se sovětskou vládou a odstranění kontrarevolučního patriarchy Tichona. Předpokládali, že spolupráce s bolševiky jim pomůže zvětšit vliv církve na věřící. V roce 1922 se rozdělili na několik dalších proudů, které sice měly stejný cíl, ale jeho dosažení viděli různými způsoby. V roce 1923 shromáždili Místní radu, jejímž výsledkem bylo vytvoření výkonného orgánu „Nejvyšší církevní rady pravoslavné církve“. Ve stejném roce byl propuštěn patriarcha Tichon, a po svém náhlém propuštění měl patriarcha uzнат legitimitu politiky bolševiků a zastavit protisovětskou propagandu. Pak patriarcha píše ve zprávě: „Samozřejmě jsem nepředstíral, že jsem takovým fanouškem sovětské moci, jak se prohlašují církevní „obnovlenci“, ale na druhé straně nejsem také jejich velký nepřítel, jak o mě říkají... Rozhodně odsuzuji jakékoli zasahování do sovětské moci, odkud by to nepocházelo. Necht' všichni zahraniční a domácí monarchisté a účastníci Bílého hnutí pochopí, že nejsem nepřítel sovětské moci“⁶³. Patriarcha Tichon zahájil útok proti „obnovlencům“ a nemohl uzнат výsledky Místní rady z roku 1923. Později se rozhodl jít jinou cestou a vyjednávat o sjednocení církve. Mnozí však považovali

⁶² Elektronická knihovna historických dokumentů, dokument o vyšetřování ohledně patriarchy Tichona, Prohlášení prezidiumu I „Obnovlenceckogo sobora“ do Všeruského ústředního výkonného výboru s žádostí prohlásit patriarchovi Tichonovi řešení o zbavení jeho titulu. [online], [cit. 18.03.2020]. Dostupné z: <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/111180> .

⁶³ REGELSON, L.: *Tragedija ruskoy cerkvi. 1917–1953*. [online], [cit. 4.01.2020]. Dostupné z <https://e-libra.ru/read/486442-tragediya-russkoy-cerkvi-1917-1953-gg.html#1228159753>

tenhle krok patriarchy Tichona za podněcování nového spiknutí. Například v roce 1925 byli „tichonovci“ stále považováni za „poslední, dosud nezničenou protisovětskou skupinu pod vlajkou náboženství“⁶⁴. Je třeba poznamenat, že rozdělení uvnitř církve bylo pro vládu velmi prospěšné, protože sám komunista I. I. Skvorcov-Štěpanov [Příloha 9] kdysi psal, že právě nesoulad mezi náboženstvím pomůže odvrátit vědomí lidí od církve nebo ateistický agitátor J. Okunev v článku psal, že Sovětská vláda nebyla na žádné straně rozdělené církve, ale rozhodně nezasahovala do vlastního rozložení církve jako takové.⁶⁵

Účinným nástrojem ke zničení církevní organizace bylo nařízení z roku 1922 o správním vyhoštění.⁶⁶ Vyhláška samozřejmě představovala jednotku sjednoceného plánu a podle pokynů NKVD umožnila vylučovat správním, mimosoudním řízením až do tří let ty osoby, „jejichž přebývání v dané lokalitě... z hlediska ochrany revolučního režimu je nebezpečným vzhledem k jejich činnosti, minulosti, souvislosti s trestním prostředím“⁶⁷.

„Kurz směřující ke zničení církve i jakéhokoli náboženství obecně od roku 1917 až do druhé světové války ustavičně funguje. Kromě toho zákeřnost vlády spočívala v tom, aby ničená církev nejen nezpůsobovala odpor věřících lidí, ale v procesu svého ničení pomáhala převychovat tuto masu v duchu oddanosti ideálům komunismu nebo alespoň loajalitě k sovětskému režimu. Další neméně důležitou otázkou je boj o mezinárodní prestiž sovětské vlády, nezbytný pro jeho přežití a rozšíření jeho ideologie“⁶⁸.

Brzy vyhláška z roku 1922 zavedla zásadu „registrace“⁶⁹, která zakázala všechny náboženské organizace, které nedostaly povolení k své existenci od

⁶⁴ KORZUN, M.: *Ruskaja pravoslavnaja cerkov, 1917–1945*. Minsk: Bělarus, 1987. s. 59.

⁶⁵ VALENTINOV, A.: *Černaja kniga, Šturm něbes*, [online], [cit. 18.03.2020], PDF-formát, s. 62. Dostupné z: https://azbyka.ru/otechnik/Istorija_Tserkvi/černaja-kniga-shturm-nebes/.

⁶⁶ Elektronická knihovna historických dokumentů, Oběti polutických represí v Altajském kraji 1919-1965, Dekret Všeruského ústředního výkonného výboru „O správním vyhoštění“. [online], [cit. 20.03.2020]. Dostupné z: <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/78134>.

⁶⁷ REGELSON, L.: *Tragedija russoj cerkvi. 1917–1953*. [online], [cit. 18.03.2020]. Dostupné z: <https://e-libra.ru/read/486442-tragediya-russoj-cerkvi-1917-1953-gg.html#1228159753>.

⁶⁸ REGELSON, L.: *Tragedija russoj cerkvi. 1917–1953*. [online], [cit. 18.03.2020]. Dostupné z: <https://e-libra.ru/read/486442-tragediya-russoj-cerkvi-1917-1953-gg.html#1228159753>

⁶⁹ Elektronická knihovna historických dokumentů, Série „Historie stalinismu. Dokumenty“. Konfesiánální politika Sovětské vlády, Konfesiánální politika Sovětské vlády. 1917–1991. Instrukce Všeruského ústředního výkonného výboru „O registraci společnosti, organizaci, sdružení“.

místních nebo ústředních orgánů. Tato vyhláška stanovila, že registrace by měla být odmítnuta, pokud schválená společnost nebo unie ve svých cílech nebo metodách činnosti odporuje ústavě RSFSR a jejím zákonům. Tím se otevírá možnost pro úplnou svévůli vlády ohledně registrace, protože obvinění z protisovětské povahy cílů a metod by mohlo být, jak ukázala praxe těchto let, automaticky aplikováno na jakoukoli náboženskou organizaci. V praxi tento pokus neměl žádný úspěch, protože lidé stále chodili do neregistrovaných církví a kostelů.

„Obnovlenci“ se snažili najít způsoby, jak převzít Ruskou pravoslavnou církev, a obrátili se na východní patriarchy o pomoc – na Ekumenickou radu, která se stala skutečnou hrozbou pro pravoslavnou církev, ale nikdy nebyla svolána. „Obnovlenci“ však nezoufali a „doufali“ ve smrt Tichona. Ten zemřel na svátek Zvěstování dne 7. dubna 1925. [Příloha 5]

„Tichonova“ církev nepředstavovala žádnou aktivní politickou sílu, ale její samotná existence, její samotný duch sloužil jako nepřetržitá výtka a odsouzení ducha revoluce”⁷⁰. Jak poznamenává S. S. Byčkov v knize „Bolševici proti církvi“: „V tomto boji stát nepochybně utrpěl vážnou morální porážku. Chrámy nebyly prázdné, společenství věřících se shromáždila víc než kdysi předtím kolem svých farářů. Duchovenstvo ze svého středu vydalo mnoho mučedníků a vyznavačů víry, kteří svou krví i skutkem posílili jednotu církve. Církev se ukázala silnější než její pronásledovatelé, a oni musí v boji o politickou existenci jít na ústupky těm nižším třídám, které si Církev stále cení a nechtějí ji opustit”⁷¹.

2.2. 1925–1941

Po smrti Tichona 7. dubna 1925 měl být zvolen další patriarcha celého Ruska. O to se postaral sám Tichon. Jmenoval tři své nástupce. Je třeba poznamenat, že „Pomestnyj Sobor“ neřešil otázku, která se týkala kontinuity funkce patriarchy, právě proto volba zůstala na současném patriarchovi Tichonovi, který jmenoval metropolity Petra Krutického, Cyrila Kazanského a Agafangela Jaroslavského. Sovětská vláda si vybrala prvního z nich, protože byl

[online], [cit. 20.03.2020]. Dostupné z: <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/73263#mode/inspect/page/1/zoom/4>.

⁷⁰ REGELSON, L.: *Tragedija ruskoy cerkvi. 1917–1953*. [online], [cit. 4.01.2020]. Dostupné z: <https://e-libra.ru/read/486442-tragediya-ruskoy-cerkvi-1917-1953-gg.html#1228159753>.

⁷¹ BYČKOV, S.: *Bolševiki proti cerkvi*. Moskva: Sam and Sam, 2006. ISBN 5-94892-006-2. s 214.

„pružnější“⁷² a byl jediným, kdo se právě nenacházel ve vězení. Ve své knize Michail Korzun poukazuje na zcela odlišnou vizi této situace, kdy Místní rada v roce 1918 přijala některá pravidla pro volbu patriarchálního locum tenens (zástupce), ale v roce 1925 po smrti patriarchy Tichona nikdo tuto funkci nechtěl. „Hlavním zájmem dočasně pověřeného správou patriaršního trůnu Sergije (od dubna 1925) byl rozkol „obnovlenců“, kteří pověřili službou v církvi velké množství kněží a biskupů pod dohledem státu, a naplánovali další druhý „Sobor“ na podzim roku 1925“⁷³. Metropolita Petr se obával tohoto „Soboru“ a byl brzy odvolán ze svého postu a odpykával si trest v táborech a vyhnanství na Sibíři. „Byl poslán na galeje kvůli falešnému obvinění z účasti na emigrantském monarchistickém spiknutí osnovaném „obnovlenci“. Ve skutečnosti to byla pomsta za to, že metropolita Petr zakázal svému kléru účastnit se druhého „obnovlenského soboru“, naplánovaného na podzim 1925 a koncipovaného jako sjednocující“⁷⁴. Z tohoto důvodu metropolitu odstranili a sovětská vláda v tajném usnesení Komise pro náboženské kultury přikazuje panu N. A. Tučkovovi, který chtěl na tomto „Soboru“ „svést frakce a nechat se je hádat mezi sebou“⁷⁵, aby urychlil rozkol mezi stoupenci Tichona. Po druhé Místní radě dochází k poklesu „obnovlenského“ hnutí.

Většina kněží nemohla plnit své povinnosti, protože byli posláni do koncentračních táborů na Soloveckém ostrově za údajné kontrarevoluční aktivity nebo protisovětská prohlášení. Tito kněží a biskupové poslali vládě dopis, v němž žádali úplné a totální oddělení církve od státu. Metropolita Petr před svým vyhnanstvím, stejně jako Tichon, jmenoval několik hierarchů, kteří by ho kvůli nepředvídaným okolnostem měli nahradit. Jedním z nich byl metropolita Sergij z Nižného Novgorodu. „Podle metropolity Sergije pomůže vyjasnění a posílení situace patriarchální církve pouze legalizace správy patriarchální církve, tj. její oficiální „registrace“⁷⁶, která se okamžitě dostala do odtržených skupin od Matky-církve, pomůže projasnit a upevnit situaci Patriarchální církve. V příloze žádosti o

⁷² ŠTRIKKER, G.: *Ruskaja pravoslavnaja cerkov v sovětskou vrěmja (1917–1991)*. Moskva: Propilei, 1995, ISBN 5-7354-0026-6. s. 141.

⁷³ Tamtéž, s. 141.

⁷⁴ POSPELOVSKIJ, D.: *Pravoslavnaja ruskaja cerkov v Istorii Rusi, Rossii, SSSR*. Moskva: Biblejsko-Bogoslovskij Institut Sv. Apostola Andreja, 1996. ISBN 5-87507-019-6. s. 259.

⁷⁵ Tamtéž, s. 259.

⁷⁶ ŠTRIKKER, G.: *Ruskaja pravoslavnaja cerkov v sovětskou vrěmja (1917–1991)*. Moskva: Propilei, 1995, ISBN 5-7354-0026-6. s. 141.

registraci návrhu zprávy ortodoxním farářům pravoslavný metropolita Sergij jasně ukazuje, kde hranice projevu loajality patriarchální církve a věřících končí. Například církev nechce a nemůže na sebe vzít pozorování politické nálady dětí věřících, nechce a nemůže uvalit církevní trest na zahraniční duchovenstvo za protisovětská prohlášení atd. Na základě nařízení státních orgánů nebyla zpráva zveřejněna⁷⁷. Po třech měsících zatčení se mu podařilo udělat státní registrace církevní správy v roce 1927. Rovněž byl vydán dokument, který deklaroval konečné přizpůsobení církve sovětskému státu. „Toto prohlášení, na rozdíl od prohlášení patriarchy Tichona a metropolity Petra, bylo obecně chápáno jako odevzdání církve válečnému ateistickému stavu, zejména proto, že se vyhnulo jakémukoli rozdílu mezi ním a státem“⁷⁸. Metropolita Sergij obvinil všechny uvězněné biskupy a duchovenstvo z kontrarevoluce, politické nespolehlivosti, a popřel skutečnost pronásledování církve v Rusku. Propustil také biskupy z kazatelen na žádost nepřátel církve, a přerušil morální spojení mezi pastory a farníky i v době společného utrpení. A udělal to tak, že se nyní „obnovlenci“ stali zbytečnými pro stát a vládu, protože udělal totéž, co chtěli „obnovlenci“.

Velmi zajímavá je zpráva od metropolity Petra Krutického o nepřátelích pravoslavné církve, kterou G. Štrikker ve své knize cituje doslovně. Tento dopis hovoří o nepřátelích pravoslavné církve, jimiž metropolita Petr označuje baptisty nebo evangelisty („stejně jako další sektáři všude, kde je to možné, káží, okouzlují duše a mámí důvěřivé duše domnělou svatostí svého života a příslibem hmotné pomoci... To vše se děje v době, kdy se nevěra šíří v široké vlně a proniká do všech vrstev naší společnosti“⁷⁹) či katolíky („katolíci, kteří zavedli náš liturgický rituál, svádějí, zejména na západě, od pradávna pravoslavné oblasti věřících lidé v unii, a tím samým odvracejí síly pravoslavné církve od naléhavějšího boje proti nevěře“.⁸⁰) Hovoří také o vnitřním rozdělení pravoslavné církve na živé církevníky, „obnovlence“, obrozence a samosvětce. Podrobněji rozebírá odvětví „obnovlenců“, kteří se mýlili v tom, že se spontánně odklonili od legální hierarchie a její hlavy, svatého patriarchy, a pokusili se obnovit Kristovu církev pomocí neoprávněných učení. Zavrhlí církevní pravidla stanovená ekumenickými

⁷⁷ ŠTRIKKER, G.: *Ruskaja pravoslavnaja cerkov v sovětskou vrěmja (1917–1991)*. Moskva: Propilei, 1995, ISBN 5-7354-0026-6. s. 141.

⁷⁸ Tamtéž, s. 142.

⁷⁹ Tamtéž, s. 143.

⁸⁰ Tamtéž, s. 140.

radami, odmítli autoritu patriarchy, která byla ustanovena a uznána všemi východními pravoslavnými patriarchy, tj. odmítali to, co všichni pravosláví uznali, a navíc ho odsoudili na svém falešném „Soboru“. Na rozdíl od pravidel svatých apoštolů, ekumenické rady a svatí otcové umožňují biskupům se ženit a duchovním umožňují bigamii, tj. porušují to, co ekumenická pravoslavná církev uznává jako zákon a co může být změněno pouze ekumenickou radou”⁸¹.

„Metropolita Petr byl ve vězení a trpěl po dobu 12 let v těžkých klimatických podmínkách, a to i bez denního světla (v noci mu bylo dovoleno chodit po páchnoucím dvoře vedle starých záchodů). 10. října 1937 byl zastřelen rozhodnutím trojky NKVD. „Zločin“ metropolitů spočíval v tom, že se odmítl vzdát své hodnosti – dočasně pověřeného správou patriaršního trůnu, protože bez „Soboru“ by jeho zřeknutí znamenalo zbavení metropolitů Sergije pravomocí jeho zástupce a nechat církev bez vedení. Dalším „zločinem“ bylo odmítnutí stát se donašečem, třetím bylo zveřejnění jeho dopisu metropolitovi Sergijovi v prosinci 1929, ve kterém metropolita Petr vyjádřil znepokojení nad rostoucími rozkoly „kvůli překročení metropolitou svěřené církevní autority“⁸². Čtvrtým „zločinem“ bylo odmítnutí požádat sovětskou vládu o odpuštění za účast v protisovětských organizacích“⁸³.

Po vyloučení metropolitů Petra z postu dočasně pověřeného správou patriaršního trůnu církev ztrácí své vedení. Této situace využila Spojená státní politická správa (dále jen SSPS), která viděla novou příležitost v 9 biskupech, kteří se shromáždili 22. prosince 1925 za předsednictví arcibiskupa Grigorije Jackovského z Jekatěrinburgu. Tato skupina se prohlásila za Prozatímní nejvyšší církevní radu – PVCR, která obdržela registraci od sovětské vlády, což nebylo vládou nikdy povoleno ani za dob patriarchy Tichona a také metropolitů Petra. Metropolita Petr tedy, jak jsem zmiňovala výše, sestavil nový seznam s kandidáty na dočasně pověřeného správou patriaršního trůnu, kde byl uveden Sergij, který neuznal „grigorievskij“ PVCR. E. A. Tučkov uspořádal schůzku mezi Grigorijem a uvězněným Petrem a tvrdil, že se Sergij na tuto funkci nemůže dostat. Petr souhlasil a zapsal své tři biskupy do Prozatímní nejvyšší církevní rady, ale E. A.

⁸¹ ŠTRIKKER, G.: *Ruskaja pravoslavnaja cerkov v sovětskou vrěmja (1917-1991)*. Moskva: Propilei, 1995, ISBN 5-7354-0026-6. s. 144.

⁸² POSPELOVSKIJ, D.: *Pravoslavnaja ruskaja cerkov v Istorii Rusi, Rossii, SSSR*. Moskva: Biblejsko-Bogoslovskij Institut Sv. Apostola Andreja, 1996, ISBN 5-87507-019-6. s. 260.

⁸³ Tamtéž, s. 260.

Tučkov ho neuposlechl a aby způsobil chaos a zmatek, setkal se s Agafangelem, který nedávno vyšel z vězení, a nabídl mu, aby se stal druhým kandidátem napsaným Tichonem, a převzal funkce dočasně pověřeného správou patriaršního trůnu. To Agafangel přijal a následně rozesílal dopisy prohlašující, že je dočasně pověřený správou patriaršního trůnu. To byl začátek rozkolu v „tichonovské“ církvi. Agafangel a metropolita Sergij brzy tento problém vyřešili, když metropolita Sergij přesvědčil Agafangela, aby „opustil místo dočasně pověřeného správou patriaršního trůnu a dokázal mu: jelikož tato funkce byla převzata od patriarchy Tichona Petrem, a Petr jmenoval Sergije jako svého zástupce, nástup Agafangela se tím pádem ruší“⁸⁴, což se do plánů SSPS úplně nehodilo. Petr 1. ledna 1927 vydal prohlášení, ve kterém bylo „grigorjevské“ kolegium zrušeno, znovu potvrdil zákaz duchovenstva uvalený na Grigorije metropolitou Sergijem, a oznámil abdikaci Agafangela z funkce dočasně pověřeného správou patriaršního trůnu.

„Biskupů kanonické pravoslavné ordinace u stoupenců Grigorije bylo okolo deseti: někteří váhali, odcházeli od Grigorije a vrátili se k metropolitovi Sergijovi s pokáním, a pak se vraceli znovu do rozkolu. Velkorysý rozkol ordinace dosáhl svého vrcholu až v roce 1932, kdy u „rozkolníků“ bylo 27 biskupů, z nichž pouze 12 mělo kanonickou svátost kněžství“⁸⁵. V dané době bylo příliš mnoho biskupů a příliš málo chrámů a farníků. A v 1927 roce Grigorij po svém neúspěšném pokusu vrátit „soloveckého“ vězně biskupa Illariona (Troického) odstoupil jako prostý diecézní sverdlovský biskup.

Tento jev byl nazýván „Grigorievským“ schismatem, a k jeho selhání došlo z velké části díky současné situaci, kdy neexistovaly žádné duchovní autority mezi episkopáty a odmítnutí, odsouzení, a díky zákazu „rozkolníků“ ze strany metropolity Petra, Sergije a Agafangela a biskupa Illariona. D. V. Pospelovskij se domnívá, že neexistovaly církevně-teologické důvody, které by mohly jeho vlastní existenci zdůvodnit. „Pokud by „obnovlenci“ měli svou vlastní ekleziologii, která by mohla přilákat i reformisty, pak „grigorievitě“ ji vůbec neměli; a věřící samozřejmě měli otázku: proč bychom měli jít ke stejnému

⁸⁴ POSPELOVSKIJ, D.: *Pravoslavnaja russkaja cerkov v Istorii Rusi, Rossii, SSSR*. Moskva: Biblejsko-Bogoslovskij Institut Sv. Apostola Andreja, 1996, ISBN 5-87507-019-6. s. 262.

⁸⁵ Tamtéž, s. 262.

starému duchovenstvu, které k tomu podléhá pokárání nespornými teologickými autoritami?“⁸⁶

Metropolita Sergij později vydal „prohlášení o věrnosti“, a v roce 1926 organizoval tajné písemné volby patriarchálního biskupa s pomocí poslů, kteří v důsledku byli zlikvidováni GPU. Podle D. V. Pospelovského také bylo zatčeno přibližně sto biskupů a samotný metropolita Sergij. E. A. Tučkov se pokusil vyjednat s metropolitou Cyrilem, kterému nabízel funkci patriarchy pod podmínkou, že bude odstraňovat biskupy, kteří nejsou pro GPU vhodní, na což dostal odmítnutí se známou větou: „Nejste dělo, a já nejsem střela, kterou bychom mohli odpálit církev“.⁸⁷ Poté, co byl po zatčení propuštěn, žádá metropolita Sergij sovětskou vládu, aby vytvořila „Prozatímní patriarchální Svátý Synod“, ve kterém bolševici neviděli problém, a tak povolili vytvořit Moskevský patriarchát.

V roce 1927 se objevil dokument „Prohlášení o věrnosti“. Politika marxismu a křesťanství byly zcela neslučitelné a Sergij chtěl skutečné oddělení církve od státu. Podle historika D. V. Pospelovského je tento dokument velmi úzce propojen se závětí patriarchy Tichona, který se v podstatě pokusil udělat totéž. Novinkou v tomto dokumentu z roku 1927 byl požadavek, aby zahraniční ruské duchovenstvo dalo příslib o loajalitě sovětské vládě. Tím pádem metropolita Sergij legalizoval synod, ale ne celou církev. Boj se však v zahraničí nezastavil, a v roce 1930 dočasně pověřený správou patriaršního trůnu a jeho Synod exkomunikovali metropolitu Eulogia ze svých aktivit v kostelech západní Evropy. Někteří si mysleli, že toto prohlášení je pouze „shnilým pokusem o posílení jeho církevní autority, že by jej nemohl použít k nákupu církevního postavení od té vlády, která striktně stojí na principu oddělení církve od státu“⁸⁸.

Z toho důvodu je toto období charakterizováno rozptýlenou atmosférou, protože se vrátil metropolita Agafangel z exilu a přijal funkce dočasně pověřeného správou patriaršního trůnu, které Petr brzy pozastavil a pochopil, o co se jedná, a jmenoval Sergije do zmíněné funkce. Největší a nejvýraznější rozkol je spojen s metropolitou Iosifem (Petrovem), kterého Sergij přijal na leningradskou katedru, což nepodpořilo GPU. Iosif obvinil metropolitu Sergije z

⁸⁶ POSPELOVSKIJ, D.: *Pravoslavnaja ruskaja cerkov v Istorii Rusi, Rossii, SSSR*. Moskva: Biblejsko-Bogoslovskij Institut Sv. Apostola Andreja, 1996, ISBN 5-87507-019-6. s. 263.

⁸⁷ Tamtéž, s. 263.

⁸⁸ KORZUN, M.: *Ruskaja pravoslavnaja cerkov, 1917–1945*. Minsk: Bělarus, 1987. s. 76.

„nekanonického chování a ze spolupráce s GPU“.⁸⁹ Tento rozkol byl později nazýván „Iosiflžanským“, protože metropolita Iosif popíral milost (lat. gratia) svátosti Moskevské hierarchie. D. V. Pospelovskij také zmiňuje metropolitu Cyrila z Kazaně a biskupa Afanasije (Saharova), kteří také metropolitu Sergije zpochybnili. Podle jejich názoru využíval své postavení dočasně pověřeného správou patriaršního trůnu, a sám se rozhodl vytvořit synodu.

Během tohoto období došlo ke zrušení nové ekonomické politiky (dále jen NEP), a proto byly zavedeny nadměrné daně ze soukromého podnikání, do nichž byla zahrnuta všechna náboženství. Daně často převyšovaly příjem kněze. D. V. Pospelovskij uvádí příklad biskupa Sinezije Iževského, který měl při příjmu 120 rublů měsíčně platit daň ve výši 10 703 rublů do dvou dnů. „Pokud jde o městské duchovenstvo, v roce 1929 se objevilo nařízení, které mu zakazuje žít ve státních nebo obecních bytech, pokud jejich příjem přesahoval 3 000 rublů za rok“⁹⁰. Právě z tohoto důvodu mnoho kněží učinilo fiktivní rozvody, aby jejich rodiny mohly nějakým způsobem existovat. V srpnu 1929 bylo také rozhodnuto, že duchovenstvo je zbaveno jakéhokoli druhu státního pojištění. Je třeba poznamenat, že za nezaplacení daně byli kněží souzeni jako vědomí škůdci a posíláni do koncentračních táborů, někteří byli zastřeleni, kostely byly zničeny. Už naopak nebyla vybírána 5% daň ze sborových zpěváků, ale pojistné se vybíralo i nadále.

Metropolita Sergij zaslal dopis, ve kterém žádal o zrušení zdanění církve a přirovnávání jejich kněží ke kulakům. Žádá, aby „duchovenstvo podléhalo dani z příjmu v kategorii svobodných povolání, nikoli kulaků; pokud nebyla zaplacená daň duchovenstvem, při soupisu majetku jim a jejich rodinám zůstávalo „zákonné minimum vybavení, oblečení, obuvi atd.“⁹¹. Také v tomto dopise žádá o možnost, aby kněz žil v bytě poblíž kostela, a také právo pro děti kněží studovat na veřejných školách a na univerzitách. V roce 1930 bylo žádosti metropolity Sergije vyhověno a objevují se tajné dopisy Všeruského ústředního výkonného výboru a Národního finančního výboru o uspořádání zdanění duchovenstva. Například byla

⁸⁹ POSPELOVSKIJ, D.: *Pravoslavnaja russkaja Cerkov v Istorii Rusi, Rossii, SSSR*. Moskva: Biblejsko-Bogoslovskij Institut Sv. Apostola Andreja, 1996, ISBN 5-87507-019-6. s. 267.

⁹⁰ Tamtéž, s. 270.

⁹¹ Tamtéž, s. 271.

stanovena dvojnásobná daň z příjmu zemědělské činnosti kněží ve srovnání se stejným příjmem rolníka.

Někteří buržoazní kazatelé si mysleli, že dočasně pověřený správou patriaršního trůnu Sergij napsal všechna svá nařízení pod diktátem bolševiků. Mnoho lidí věřilo, že Sergij je slabošský člověk, protože si nemohl vybrat mezi „tichonovci“ a „obnovlenci“ a také nemohl odolat skutečnému zlu – sovětské vládě.

V roce 1929 byl organizován průvod na Rudém náměstí a na Tverské ulici. Nazýval se „pohřeb náboženských svátků“: na ulicích Moskvy dělníci nosili rakve se jmény hlavních pravoslavných svátků a postavami kněží a mulláhů, obklopených kapitalisty a služebníky carismu. 1. květen 1930 roku byl věnován také boji proti náboženství.

„V letech 1929–1930 bylo provedeno brutální očištění Ruské akademie věd, ze kterého byli v podstatě vyloučeni tzv. „idealisté“, tj. vědci, kteří nepřijali marxistický materialismus jako absolutní pravdu“⁹². Následně bylo odsouzeno 100 předních akademiků a zastřeleno. Také byly zavřeny modlitební budovy všech náboženství. Podle D. V. Pospelovského se počet pravoslavných církví snížil z 30 tisíc v roce 1929 na 200 v roce 1940. V tomto ohledu byl snížen počet kněží. Neexistují žádné přesné údaje o tom, kolik lidí bylo odsouzeno pro své náboženské vyznání, protože takový zákon neexistoval, ale mnoho jich bylo odsouzeno za protisovětskou propagandu. Ve 30. letech 20. století zůstalo jen velmi málo chrámů a lidé navštěvovali jen chrámy, které byly v jejich vesnicích. Tímto způsobem se pokoušeli zachovat jejich existenci. Tady D. V. Pospelovskij hovoří o „katakombickém kostele“⁹³, což znamenalo, že v církvích sloužili tajní kněží. Například spisovatelka Natalie Kiterová tento jev nazývá „obecným náboženským podzemím: život církve se propadl pod zem...ne samotná církev, ale její život, její činnosti“.⁹⁴ Natalie Kiterová také připouští, že „Deklarace“ metropolitů Sergije církev nezachránila, a také i D. V. Pospelovskij píše, že sám

⁹² POSPELOVSKIJ, D.: *Pravoslavnaja russkaja cerkov v Istorii Rusi, Rossii, SSSR*. Moskva: Biblejsko-Bogoslovskij Institut Sv. Apostola Andreja, 1996. ISBN 5-87507-019-6. s. 271.

⁹³ Tamtéž, s. 273.

⁹⁴ Tamtéž, s. 273.

metropolita si v předvečer německého útoku na SSSR myslel, že církev dožívá poslední dny⁹⁵.

Ve své knize „Pravoslavná církev v dějinách Rusi, Ruska a SSSR“ D. V. Pospelovskij píše o čtyřech etapách sovětské antináboženské politiky. První fáze probíhá v letech 1917–1920, kde hlavní byla vyhláška o oddělení církve od státu a školy od církve. Od roku 1921 začíná období diferenciací mezi náboženstvími podporou sekt a rozkolů, které byly organizovány GPU, v roce 1922 byla zřízena Protináboženská komise Politbyra Ústředního výboru. Ve stejném roce byla zřízena komise, která odděluje církev od státu. Tato komise byla zrušena v roce 1938. Důkazy o ničení církve v letech 1937–1938 nebyly doloženy, ale D. V. Pospelovskij uvádí „Poznámky Komise ohledně otázek kultu“, kde bylo před revolucí uvedeno 72 936 pravoslavných církví, z nichž fungovalo pouze 20665.

„Hromadné uzavření kostelů, veřejné spalování ikon a církevních knih bylo fyzicky velmi často prováděno aktivisty Svazu militantních ateistů (SVB)“⁹⁶, který existoval až do druhé světové války. Jejich cílem bylo zničení církví, organizace protináboženských akcí, pálení ikon a uzavření kostelů způsobené veřejností, nikoli státem. A. A. Valentinov v knize „Černá kniha. Šturm nebes“ uvádí několik příkladů a potvrzení o ničení ikon: v Jekaterinoslavli na držení každé ikony byla uvalena daň, a v Caricynu by ikony měly být vyjmuty a spáleny.⁹⁷ Například na schůzi SVB bylo rozhodnuto o vytvoření z nenáboženské školy militantně antináboženské, kde by se učitelé měli stát propagandisty ateismu. Na druhé schůzi bylo rozhodnuto proměnit Moskvu za 5 let na hlavní město bez víry. V roce 1932 bylo v SVB 5 milionů 670 tisíc členů. Po zrušení NEPu však byla SVB považována za anachronismus.

V letech 1929–1931 zesílila protináboženská propaganda. Ve stejném období začíná kolektivizace. Dopisy tehdejších rolníků, které nebyly zveřejněny za sovětského režimu, oplývají výmluvnými detaily boje proti náboženství. „Mnoho ruských kostelů se přeměňuje ve sklady... převzali církevní nářadí, vyhodili zvony... Křesťanství je náboženství vzájemné lásky mezi lidmi a

⁹⁵ POSPELOVSKIJ, D.: *Pravoslavnaja ruskaja cerkov v Istorii Rusi, Rossii, SSSR*. Moskva: Biblejsko-Bogoslovskij Institut Sv. Apostola Andreja, 1996, ISBN 5-87507-019-6. s. 273-274.

⁹⁶ Tamtéž, s. 277.

⁹⁷ VALENTINOV, A.: *Černaja kniga, Šturm něbes*, [online], [cit. 18.03.2020], PDF-formát, s. 17. Dostupné z: https://azbyka.ru/otechnik/Istorija_Tserkvi/černaja-kniga-shturm-nebes/.

upřímného přátelství. Socialismus je náboženství nenávisti, závisti a nepřátelství mezi lidmi (je zajímavé, že rolníci, na rozdíl od V. I. Lenina a L. D. Trockého, považují socialismus za náboženství)⁹⁸. Nebo například nepublikovaný dopis rolníků do novin „Socialistické zemědělství“: „Ateističtí bolševici uvalili na Pravoslavnou církev nadměrné daně... nechaly pro divadla, kinematografii, dělnické kluby... proměnili ve sklady. Z mnoha chrámů vyhodili zvony... farníci komunistům bránili, ale ti jim vyhrožovali zbraněmi“⁹⁹. „Existují případy, kdy se kostely proměnily v taneční sály, kancléřství, dílny a nemocnice. Ikony byly zamalovány rudou hvězdou, kostelní náčiní bylo vyhozeno do jam a stodol. Mnoho bolševiků odstraňovalo mrtvoly a kopali pro ně hroby. V Charkově byli mnozí posláni v první den vánočních svátků mýt podlahy v kasárnách Rudé armády“¹⁰⁰.

Komunismus v bolševickém stylu se ve 30. letech změnil v teroristickou praxi, která oživila ve společnosti podobu sympatetické magie. Z počátečního ateismu, který byl legitimním dědicem osvícenství, se vyvinulo světské náboženství, ve kterém místo Boha zaujal nejvyšší stranický pohanský kněz, jediný, jak se ukázalo, člověk, „vyrobený ze speciálního materiálu, připravený jít cestou teroru do samého konce“¹⁰¹. Období od r. 1929 do roku 1939 tedy D. V. Pospelovskij považuje za třetí fázi protináboženské politiky.

D. V. Pospelovskij za čtvrtou fázi považuje období 1939–1940 do doby N. S. Chruščova, kdy byla zničena viditelná strana náboženství. Jak D. V. Pospelovskij poznamenává, v letech 1939–1941 se objevuje stále více článků o tom, že by se neměli obyčejní věřící ztotožňovat s náboženskými ideologiemi a náboženskou ideologií. „Věřící, jak se říká, jsou docela čestní sovětští dělníci a patrioti. Třídni nepřítel je náboženská ideologie, nikoli lidé, jejichž náboženské pocity by se neměly ponížovat“¹⁰². Během tohoto období byly také zavedeny vysoké daně pro duchovenstvo.

⁹⁸ RYKLIN, M.: *Kommunism kak religija*. [online], [cit. 18.03.2020], FB2-formát, s. 12–13. Dostupné z: <https://topliba.com/books/645253>.

⁹⁹ Tamtéž, [cit. 18.03.2020], s. 12–13.

¹⁰⁰ VALENTINOV, A.: *Černaja kniga, Šturm něbes*. [online], [cit. 18.03.2020], PDF-formát, s. 23. Dostupné z: https://azbyka.ru/otechnik/Istorija_Tserkvi/černaja-kniga-shturm-nebes/.

¹⁰¹ RYKLIN, M.: *Kommunism kak religija*. [online], [cit. 18.03.2020], FB2-formát, s. 21. Dostupné z: <https://topliba.com/books/645253>.

¹⁰² POSPELOVSKIJ, D.: *Pravoslavnaja ruskaja cerkov v Istorii Rusi, Rossii, SSSR*. Moskva: Biblejsko-Bogoslovskij Institut Sv. Apostola Andreja, 1996, ISBN 5-87507-019-6. s. 280.

V roce 1936 vyšla Ústava SSSR, podle níž si každý občan mohl vybrat náboženství, přejít na jiné a vést ateistickou propagandu. Pravděpodobně úřady udělaly mírnou úlevu vzhledem k tomu, že si již uvědomily, že Ruskou pravoslavnou církev nelze porazit. Brzy byl vytvořen „Svaz militantních ateistů“, který byl mezi lidmi velmi populární, protože „náboženství ohromilo masy, prázdniny byly používány duchovními za účelem zatmění myslí pracujících a na druhé straně pro jejich osobní účely, a proto prázdniny odmítáme a dospíváme k závěru, že v budoucnu je nutné představit takové protináboženské vysvětlující zprávy, abychom konečně přesvědčili stále váhaví lidé ve zbytečnosti víry v Boha“¹⁰³. Pronikání ateismu do vědomí ruského národa prošlo velmi rychle. Tento fakt potvrdilo mnoho duchovních a opustilo církve.

2.3. 1941–1945

Poté, co se I. V. Stalin obrátil k lidu před začátkem války, se věřící spojili. Neděle 22. června 1941 se stala dnem Všech svatých v ruské zářící zemi „včetně nových mučedníků – milionů obětí leninsko-stalinského teroru. Věřící člověk interpretoval začátek druhé světové války jako odplatu za bití světců“¹⁰⁴ – píše D. V. Pospelovskij ve své školní příručce. Věřící se domnívali, že válka změní jejich postoj k náboženství, a pro ně také to byla šance svrhnout bolševismus.

Je také velmi známé obrácení metropolity Sergije staršího k lidu. Také on rozšiřoval svá kázání pomocí cyklostylů na ulicích, což nebylo v podstatě zákonné, protože církev neměla právo zasahovat do politických a státních záležitostí. Později byl metropolita Sergij starší na příkaz I. V. Stalina poslán do Uljanovska. Metropolita poté, kdy se dozvěděl, že zajatí faráři v Německu spolupracovali s Němci, se tomu pokusil zabránit všemi možnými prostředky. Kvůli svému patriotickému projevu a skepticismu I. V. Stalina byl tedy poslán do Uljanovska, odkud pokračoval v hlásání svých patriotických idejí. Hlavní podporou pro vojensko-patriotické činnosti metropolity Sergije staršího byli metropolita Alexij z Leningradu a ekzarch Ukrajiny metropolita Nikolaj (Jaruševič). Metropolita Nikolaj „okamžitě začal spolupracovat s vládními orgány, které pracují pro vnější svět i zahraničí, stal se členem státní Mimořádné

¹⁰³ KORZUN, M.: *Ruskaja pravoslavnaja cerkov, 1917-1945*. Minsk: Bělarus, 1987. s. 82.

¹⁰⁴ POSPELOVSKIJ, D.: *Pravoslavnaja russkaja cerkov v Istorii Rusi, Rossii, SSSR*. Moskva: Biblejsko-Bogoslovskij Institut Sv. Apostola Andreja, 1996, ISBN 5-87507-019-6. s. 282.

komise pro vyšetřování německých zločinů na okupovaných územích“¹⁰⁵. Metropolita Alexij vyzýval k hmotné podpoře v boji proti nepříteli. Hmatatelným důsledkem této výzvy bylo, že církve věnovala dary armádní tankové brigádě a eskadře stíhacích letadel. Metropolita Sergij starší tuto chvíli využil a v roce 1942 napsal I. V. Stalinovi dopis, v němž ho informoval o získávání finančních prostředků na válečné výdaje a žádal o povolení k vytvoření vlastního bankovního účtu na jméno církve, což I. V. Stalin pak dovolil. Pro Ruskou pravoslavnou církev to byl velmi důležitý okamžik, protože církev byla poprvé od roku 1918 uznána jako právnická osoba. A také I. V. Stalin umožnil na Velikonoce 1942 pořádat křížové výpravy s hořícími svíčkami v temné Moskvě. Je také třeba poznamenat, že některé uzavřené chrámy byly znovu otevřeny.

Pokud jde o církve na okupovaných územích, tvůrce Karlovacké církevní organizace, Nejvyšší monarchická rada (NMR) jednala s A. Hitlerem, v případě jehož nástupu k moci v Rusku by byli jmenováni duchovní. „V roce 1938 vydal A. Hitler nařízení o převodu všech pravoslavných nemovitostí německému ministerstvu pro náboženské kultury. Ve stejném roce nacisté za německé státní peníze postavili katedrálu v Berlíně pro „karlovčany“ (Ruská pravoslavná církev v zahraničí). „Karlovčané“ jmenovali Serafima Ljade hlavou německé diecéze a udělili mu titul „vůdce všech pravoslavných ve Třetí říši a na všech kontrolovaných územích“¹⁰⁶.

„Dne 12. června 1938 hlava Karlovacké synody metropolita Anastasij poslal vděčný telegram z Jugoslávie A. Hitlerovi za stavbu katedrály, ve kterém ho nazval Bohem poslaným německému národu a budoucím spasitelem před bolševismem, za což se údajně modlí celé Rusko“¹⁰⁷.

D. V. Pospelovskij také vzpomíná na jméno Alfreda Rozenberga, který byl v čele východního ministerstva a generálního guvernéra „Východní země“ (území SSSR pod německou okupací). Byl horlivým nepřítelem křesťanství, „zvláště nenáviděl katolicismus, protože v něm viděl sílu, která by dokázala odolat politické totalitě. Ortodoxní lid považoval za krásně obarvený etnografický rituál,

¹⁰⁵ POSPELOVSKIJ, D.: *Pravoslavnaja ruskaja cerkov v Istorii Rusi, Rossii, SSSR*. Moskva: Biblejsko-Bogoslovskij Institut Sv. Apostola Andreja, 1996, ISBN 5-87507-019-6. s. 284.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 285.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 286.

který k tomu káže smíření a pokoru hodně příznivé pro okupační vládu.”¹⁰⁸. V roce 1942 A. Rozenberg vypracoval edikt o náboženské toleranci k východním územím, který nebyl zveřejněn a byl ignorován Hitlerovým spolubojovníkem. Ukrajinský komisař E. Koch a pobaltský a běloruský komisař Hinrich Lohse vydali své vlastní vyhlášky, které obsahovaly rozkaz zabránit „oživení silné sjednocené ruské církve“¹⁰⁹. Později E. Koch uviděl, že oživující Ukrajinská autokefální církev (dále jenom OUAC) není mezi lidmi populární, ale pouze se postupně proměňuje v centrum ukrajinského politického nacionalismu. Poté začal více podporovat autonomní církve v rámci Moskevského patriarchátu.

Také se na okupovaných územích vytvořily čtyři nezávislé církevní oblasti a pět církevních struktur – Pobaltské státy, Bělorusko, Ukrajina, Oděsa a oblast Černého moře, včetně Krymu. Ekzarh Moskevského patriarchátu, dočasně pověřený správou patriaršního trůnu v Pobaltí, metropolita Sergij mladší, spolu se sovětskými jednotkami schválně neodstoupil, sám se vzdal Němcům a začal je přesvědčovat, že církev, jejíž hlavou je Sergij starší, je zajatcem, nikoli dobrovolným kolegou stalinistické vlády. V takové situaci se pod tlakem nacionalistických vlád pravoslavné církve v Estonsku a Lotyšsku rozhodly opustit Ekumenického patriarchu, a také opustit jurisdikci Moskevského patriarchátu. Ve vazbě s Moskvou zůstala pouze církev v Litvě. V roce 1940 se však pravoslavné církve v Estonsku a Lotyšsku vrátily do Moskevského patriarchátu, samozřejmě se pokusily vrátit svoji podřízenost Konstantinopoli. Zde však opět hraje významnou roli Sergij mladší. „Tvrdil, že za prvé, ekzarh ekumenického patriarchy žijící v Londýně úzce spolupracuje s britskými vládními kruhy a je nepřitelem Německa; a za druhé, zachování Moskevského ekzarhatu na německém území je důležitou trumfovou kartou ve prospěch Němců: svědčí o toleranci a svobodě Němců a o tom, že Němci chápou rozdíl mezi ruským lidem a jejich církví na jedné straně a komunistickou vládou na druhé straně.“¹¹⁰. Později Němci uznali Sergije mladšího jako hlavu pravoslavných církví všech tří pobaltských republik, Alexandra pustili do funkce metropolity v Estonsku a Augustu v Lotyšsku, a zbývající baltští biskupové a většina farností se musela podrobit Sergijovi v Moskvě.

¹⁰⁸ POSPELOVSKIJ, D.: *Pravoslavnaja russkaja cerkov v Istorii Rusi, Rossii, SSSR*. Moskva: Biblejsko-Bogoslovskij Institut Sv. Apostola Andreja, 1996, ISBN 5-87507-019-6. s. 286.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 287.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 288.

V srpnu 1941 metropolita Sergij zorganizoval první výpravu do Pskova na kontrolu, kde zůstaly jen dva fungující kostely – v Pskově a Gdově. S podporou Němců byly obnoveny chrámy, které měly obrovskou návštěvnost. Například v roce 1942 40 % okupovaného lidu se zúčastnilo křížové výpravy – 10 z 25 tisíc lidí. Děti byly pokřtěny (3,5 tisíce dětí bylo pokřtěno za 4 měsíce 1941). Němci se tak chtěli s pomocí církve přiklonit ruský národ na svou stranu. „Mise zveřejnila zpravodaj, vedla kurzy katechezí pro dospělé, obnovila výuku zásad věrouky na všech školách a organizovala pastorační a teologické kurzy.“¹¹¹ Na konci německé okupace v roce 1944 se zvýšil počet chrámů v Pskovském, Novgorodském a Leningradském regionu na 200, a počet kněží až do 175 lidí. Němci osvobodili veškerý církevní příjem od daní. Jméno dočasně pověřeného správou patriaršího trůnu Sergije bylo vzpomínáno po celou dobu okupace, ale později Němci zakázali zmiňovat jeho jméno, protože byl jejich nepřítelem a také zakázal duchovenstvu spolupracovat s Němci. Situace Sergije mladšího se výrazně zhoršila po rozhodnutí německé vlády zvolit patriarchou moskevského metropolitu Sergije. Byla svolána celá Rada – Vídeňská konference – „biskupská konference hierarchů Pravoslavné ruské církve“, která se konala od 8. do 13. října 1943. Hlavními účastníky byli „Karlovecký synod“ a Sergij mladší. Odsoudili moskevského metropolitu Sergije za spolupráci s bolševiky a rozhodli, že Rada, kterou byl zvolen, je neplatná, protože volby by se měly konat v přítomnosti všech členů duchovenstva a laiků a za přítomnosti biskupství. „Rada bez účasti biskupů je pouze politickým aktem, který nemá církevní význam“¹¹². Na tomto setkání dočasně pověřeného správou patriaršího trůnu Sergije a jeho biskupy nazývali „loutkami bezbožné moci přijímající „dary od satana“¹¹³. „Rada však vydala několik nařízení, například, „aktivizace duchovenstva v boji proti komunismu“¹¹⁴ nebo „široká publikace duchovní literatury pro lidi, kteří podléhali „totálně zahnívajícím jednání bolševického vlivu“¹¹⁵. Ze všech třinácti nařízení bylo realizováno pouze přidělení duchovních k formující se v roce 1944 Vlasovské armádě, a příležitost pro Rusy odvečené do Německa navštěvovat kostely, ve kterých byli zajištěni jídlem a oblečením.

¹¹¹ POSPELOVSKIJ, D.: *Pravoslavnaja ruskaja cerkov v Istorii Rusi, Rossii, SSSR*. Moskva: Biblejsko-Bogoslovskij Institut Sv. Apostola Andreja, 1996, ISBN 5-87507-019-6. s. 289.

¹¹² Tamtéž, s. 290.

¹¹³ Tamtéž, s. 290.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 290.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 290.

Německé velení požádalo Sergije mladšího, aby uznal Vídeňskou konferenci a odsoudil zvolení Sergije Stragorodského patriarchou. Sergij mladší však stále nechtěl souhlasit, což znamenalo, že jde proti Berlínu. To ho následně stálo život. Sergij mladší v dopise německé armádě řekl, že oživení církve a zvolení patriarchy konečně porazí komunismus. 28. dubna 1944 byl spolu se svým řidičem zabit. Existují dosud dvě verze jeho smrti. První je, že byl zabit rukou sovětských partyzánů oblečených do německých uniforem. Podle jiných zdrojů byla s nimi v autě školačka, která stihla vyskočit z auta a viděla vraha – místního náčelníka německé zpravodajské služby Ašacha, který byl brzy popraven. D. V. Pospelovskij neví, jaká verze je správná, protože obě verze mohou být pravdivé, jelikož metropolita Sergij nebyl pohodlný jak bolševikům, tak i Němcům.

V Bělorusku byla vytvořena národní Běloruská autokefální církev. V březnu 1942 byl jeho hlavou zvolen Panteleimon, který nepřijal autokéfalii a vyzdvihoval jméno dočasně pověřeného správou patriaršího trůnu Sergije při bohoslužbách. Panteleimon také odmítl sloužit v běloruském jazyce a vedl bohoslužby pouze v ruském jazyce, což příliš rozhněvalo nacionalisty. Byl uvězněn nacionalisty v klášteře, ale jeho titul byl i nadále platný. V srpnu 1942 byla svolána druhá církevní rada, na které měla být uznána autokefalie běloruské církvi. Měla být uznána nejprve všemi patriarchy, což se nepovedlo. V květnu 1944 Rada běloruských biskupů tuto autokefalii zrušila. Poté, co Němci přišli v roce 1939, došlo k oživení náboženského života. Například na začátku nebyl ani jeden funkční kostel, po čtyřech měsících se objevilo 7 pravoslavných chrámů. Během okupace bylo opraveno 57 procent kostelů, zatímco rozkazem sovětské vlády byly mnohé chrámy zbořeny.

Pokud jde o Ukrajinu v druhé světové válce, německá vláda se pokusila minimalizovat vliv ruské církve na tu ukrajinskou, a snažila se podporovat ukrajinské nacionalisty. Později se vytvořila banderovská vláda, která poté byla Němci zatčena a poslána do koncentračního tábora. Již v roce 1923 byly vytvořeny dvě církve: autonomní, které uznávaly nadřazenost Moskevského patriarchátu, a autokefální. V roce 1941 byly v kyjevské diecézi otevřeny pouze tři kostely, po dvou letech jich bylo 798. Počet kněží se zvýšil na 1034.

Vrátím se k situaci Sovětského svazu a jeho území, které nebylo dosud okupováno. I. V. Stalin se setkal se třemi metropolity (dočasně pověřený správou patriaršního trůnu Sergij, Leningradský Alexij a bývalý ekzarh Ukrajiny Nikolaj) v Moskvě 4. září 1943. Tradovalo se, že toto setkání bylo velmi neočekávané a docela zvláštní, a že v předvečer tohoto setkání se metropolita Sergij setkal se Stalinem na jeho chatě. To je však v rozporu s údaji sovětského náboženského učence V. Lisovceva, který tvrdí, že 4. září 1943 I. V. Stalin pozval čekistu Georgije Karpova a ptal se ho na tyto tři metropolity. Toto setkání však bylo pro církve velmi důležité pro posílení vlastenectví. Bylo nutné prodiskutovat otázky o církvích, které vznikly během okupace, protože v roce 1943 Stalin věřil ve vítězství v této válce, jak píše D. V. Pospelovskij. A také bylo třeba ukázat vlastní postoj vlády k náboženství, že už to je úplně jiné, než to bylo dříve. Jedním z hlavních důvodů byla návštěva delegace anglické církve v čele s arcibiskupem z Yorku, druhou osobou v církvi po arcibiskupovi z Canterbury. Stalin mu chtěl demonstrovat Ruskou pravoslavnou církev v její prosperitě v Sovětském svazu, a také ukázat náboženské svobody v zemi. Dočasně pověřený správou patriaršního trůnu Sergij a I. V. Stalin souhlasili se svoláním Rady 8. září. „Na schůzce 4. září metropolita Sergij také získal Stalinův souhlas s otevřením seminářů, návratem Trojice Sergijově Lávře a oživením „Časopisu Moskevského patriarchátu“¹¹⁶.

I. V. Stalin jmenoval čekistu G. G. Karpova pro rozhodování o záležitostech sovětské vlády s církví. „Metropolita Alexij nastolil otázku propuštění některých biskupů z táborů a vyhnanství a požádal Stalina, aby zajistil volný pohyb po celé zemi duchovním, kteří byli uvězněni v táborech a vyhnanstvích, a možnost je přidělit na farnosti“¹¹⁷. G. G. Karpov byl ve skutečnosti diktátem pro církve. Například vypracoval projekt o řízení Ruské pravoslavné církve a pak ho svěřil svému kolegovi K. A. Zajcevovi. „Na tomto setkání byl mezi patriarchátem a I. V. Stalinem uzavřen jakýsi ústní konkordát, podle kterého I. V. Stalin slíbil milostivou politiku a nezasahování do vnitřního liturgického života církve, a vedení církve převzalo podporu sovětské politiky“¹¹⁸. Patriarcha také souhlasil s přijímáním potravin od I. V. Stalina za státní peníze. A I. V. Stalin zajistil patriarchům místo v německé rezidenci v Chisty Lane. Avšak 8 měsíců před svou

¹¹⁶ POSPELOVSKIJ, D.: *Pravoslavnaja russkaja cerkov v Istorii Rusi, Rossii, SSSR*. Moskva: Biblejsko-Bogoslovskij Institut Sv. Apostola Andreja, 1996, ISBN 5-87507-019-6. s. 299.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 299.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 299.

intronizací (uvedení do funkce – uvedení „na trůn“) zemřel patriarcha Sergij. Patriarchovi se podařilo zvýšit počet biskupů do 41 a sestavit program teologického vzdělávání. Po jeho smrti byla otevřena první pastorační škola a teologická škola. Oficiálně uznal Gruzínskou církev jako autokefální 10. listopadu 1943. V roce 1947 bylo v zemi 14092 pravoslavných církví. Jak D. V. Pospelovskij poznamenává, I. V. Stalin dodržoval své sliby dané církvi a neuskutečnil žádné hromadné pronásledování.

2. 4. 1945–1950

„V září 1944 se objevila vyhláška Ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu, která vyzývala k posílení protináboženské propagandy prostřednictvím propagandy 'vědeckého názoru'“¹¹⁹. „A již v roce 1947 se vytvořením „Celosvazové společnosti na podporu vědeckých a politických znalostí“ – společnosti „Znalosti“ proběhla konsolidace ateistické fronty. Do „Znalostí“ byli verbováni velmi známí učenci, kteří svými jmény měli zakrývat primitivní marxistické lektory ateismu, kázíce jako doktoři filozofických věd. V mnoha městech „Znalosti“ měly své budovy a trvalé posluchárny „vědeckého ateismu“¹²⁰. Například v roce 1973 bylo v této společnosti 2 miliony a 457 tisíc lidí.

Na Radě, která se konala od 31. ledna do 2. února 1945, bylo rozhodnuto o volbě metropolity Leningradského Alexije, kterého Sergij ve své závěti doporučil jako dalšího patriarchu. Ještě jedním problémem, kterým se Rada zabývala, bylo přijetí nařízení o církevní správě. Každá vyhláška Rady měla by být v souhlasu s Radou pro záležitosti Ruské pravoslavné církve – státní orgán pod vládou SSSR. Podle všech vyhlášek existovaly pouze Rada pro záležitosti Ruské pravoslavné církve, tři laici – ředitel, sekretář a pokladník – a duchovní jako hlava farnosti, diecéze a na úrovni patriarchy celé církve. Farnosti mohly odečíst část svých příjmů pro diecézi a diecéze mohla odečíst pro patriarchát. Stejně jako před válkou bylo dovoleno vyučovat náboženství doma rodiči nebo knězem, který byl pozván domů. Podle D. V. Pospelovského bylo otevřeno dalších sedm kněžských seminářů a dvě akademie, otevření ostatních bylo zamítnuto.

¹¹⁹ POSPELOVSKIJ, D.: *Pravoslavnaja russkaja cerkov v Istorii Rusi, Rossii, SSSR*. Moskva: Biblejsko-Bogoslovskij Institut Sv. Apostola Andreja, 1996, ISBN 5-87507-019-6. s. 303.

¹²⁰ Tamtéž, s. 303.

28. května patriarcha vykonal výpravu do Svaté země spolu s metropolitou Nikolajem do Egypta a Damašku, kde se setkal s patriarchy Alexandrie a Antiochie, a připojil tím pádem ruské farnosti v těchto městech. Později odešel metropolita Nikolaj do Londýna, kde pronesl antivatikánskou řeč a nazval Řím nepřitelem pravoslaví a anglikanismu, a přemístil „Eulogickou“ farnost pod omofor moskevského patriarchy. Právě tady byl začátek návratu zahraničních církví a duchovenstva pod omofor.

Mezitím se většina kněží připojila ke „Karlovecké synodě“, která se stala „největší církví ruské diaspory v Evropě“¹²¹. Biskupové, kteří byli členy RPCZ, postupně přecházeli na stranu I. V. Stalina a RPC. Poslední metropolita Anastasij (Gribanovskij) se rozhodl vytvořit nový synod – „Neokarloveckij“. Vítězství SSSR v druhé světové válce způsobilo vzestup sovětského vlastenectví, které se dotklo i Eulogie, a ovládalo ruské pravoslavné farnosti Moskevského patriarchátu v západní Evropě. Začal se též považovat za součást jurisdikce Moskevského patriarchátu, tj. znovu se s ním sjednotil. Jeho hlavním úkolem bylo sjednotit se s Moskvou, což se nestalo, protože zemřel v srpnu 1946 a patriarchát nazval ekzarha „zlomyslným nacistickým spolupracovníkem bývalého karloveckého rezidenta metropolity Serafima“¹²². Patriarcha Aleksij zase vyloučil z Moskevského patriarchátu „Karloveckou synodu“, duchovenstvo pařížského ekzarhátu a americkou metropoli.

Hlavním úkolem nyní bylo přistoupení farností jiných zemí k Moskevskému patriarchátu. Připojilo se například Maďarsko, Lotyšsko a Estonsko, poté došlo k připojení Karpatsko-ruské diecéze, která předtím patřila pod Srbský patriarchát. „V roce 1946 se pravoslavné farnosti v Československu spojily pod moskevským omoforem. Tato diecéze se několikrát zvýšila s navrácením Sudet a likvidací Unie na Slovensku v roce 1951. Tehdy Moskva udělila autokefalií Pravoslavné církvi Československa.“¹²³

Také po válce se I. V. Stalin zabýval otázkou Uniatské církve, která byla považována za „pátý sloup“ Vatikánu. I. V. Stalin chtěl zničit uniatismus a proto začal postupným vstupem uniatismu do pravoslaví. Ti, kteří se tomu bránili, byli

¹²¹ POSPELOVSKIJ, D.: *Pravoslavnaja russkaja cerkov v Istorii Rusi, Rossii, SSSR*. Moskva: Biblejsko-Bogoslovskij Institut Sv. Apostola Andreja, 1996, ISBN 5-87507-019-6. s. 306.

¹²² Tamtéž, s. 309.

¹²³ Tamtéž, s. 311.

zatčení. Brzy byla ve Lvově otevřena Rada uniatů, v jejímž čele stál biskup jiné víry, který tím umožnil likvidaci Rady. Patriarcha Alexij poslal dopis s politováním uniatům západní Ukrajiny, ale znělo to spíše jako výsměch než podpora.

Dalším cílem církve v podmínkách bojovné bezbožnosti bylo „neustále dokazovat, že její existence je prospěšná pro stát i v době míru“¹²⁴. Nyní se církev také pokoušela zastínit Konstantinopol a stát se „jakýmsi typem pravoslavného Vatikánu“¹²⁵. V roce 1948 Ruská pravoslavná církev oslavila 500. výročí své autokefalie. Konala se konference se silnými útoky na Vatikán. Hlavním závěrem této konference bylo nízké postavení Ruské pravoslavné církve ve světovém pravoslaví. Stojí za zmínku i to, že účast v propagandě sovětské moci pomohla členům církve při plnění jejich pastoračních povinností. Někteří z nich vyzdvihovali I. V. Stalina a nazvali ho „vojenským géniem“, ale také například patriarcha Alexij ctil i Boha a doporučoval všem, aby dodržovali křesťanskou morálku a církevní povinnosti. „Jak se ale dá naučit morálce, když se lež stala nedílnou součástí nejen každodenního života, ale také života církve? To byla ta neskutečná hrůza, která dokázala ovlivnit vnitřní stav církve, a přitom morálně poškozovat duchovenstvo i laiky“¹²⁶.

G. G. Karpov odmítl vytvořit nové kněžské semináře. V roce 1949 už existovalo 14 479 otevřených kostelů, ale ty se postupně začaly znovu zavírat. Patrný byl i nedostatek duchovních, což vedlo k tomu, že v církvích pracovali lidé, kteří ani nebyli vyškoleni v kněžských seminářích a jenom absolvovali měsíční kurzy pro kněze. Členové církve si neustále stěžovali na nedostatek kněží a žádali o vytvoření několika dalších šestiměsíčních nebo tříměsíčních kurzů. SDRPC však takové rozhodnutí nemohlo přijmout. Během chruščovských pronásledování (koncem padesátých let) tyto kurzy vůbec neexistovaly.

Také bych měla zmínit i to, že patriarcha prosil v roce 1951 o vytvoření dálkového studia MTS/MDA (Moskevský teologický seminář/akademie) v doplnění k už existujícímu oddělení na LTS/LTA (Leningradský teologický seminář/akademie). Na konci r. 1950 však SDRPC toto oddělení LTS uzavřelo.

¹²⁴ POSPELOVSKIJ, D.: *Pravoslavnaja russkaja cerkov v Istorii Rusi, Rossii, SSSR*. Moskva: Biblejsko-Bogoslovskij Institut Sv. Apostola Andreja, 1996, ISBN 5-87507-019-6. s. 312.

¹²⁵ Tamtéž, s. 313.

¹²⁶ Tamtéž, s. 314.

Církev také musela platit daně, což vyvolalo tisíce stížností od duchovních. V září 1946 vyšla nová vyhláška Rady ministrů SSSR „O opatřeních k odstranění porušení stanov zemědělského artelu“¹²⁷, což znamenalo zabavení místního kostela a jeho převedení na sklad, protože před válkou byl koupen zemědělským družstvem Místní rady. Neexistovala už žádná zmínka o tom, že původně patřil církvi a byl pak odebrán vládou. „I kdyby se pod touto podmínkou za Stalinových dob zavřely pouze některé kostely, pak se jí během chruščovských pronásledování již používalo k hromadnému uzavírání chrámů. Dokonce i v těch případech, kdy se komunitě úspěšně dařilo podávat stížnosti proti uzavření, velmi často se chrám prostě nevracel věřícím, ale místo toho jim byla poskytnuta nějaká zchátralá chata pro stavbu modlitebního domu.“¹²⁸

3. Příčiny zániku samoděržaví

3.1. Ruský komunismus – bolševismus

Období vládnutí Sovětů je považováno za jedno z nejtěžších v Rusku a v některých dalších zemích. Mnoho historiků je přesvědčeno, že v Rusku komunismus jako takový neexistoval, ale existoval bolševismus – revoluční politické myšlení, které je založeno na principech marxismu. „Myšlenka univerzálního lidstva je pro něj cizí; nemá žádnou životodárnou sílu jakou má ideál svobody, rovnosti a bratrství. Veliký a hrdý pojem „člověk“ v něm je nahrazen sovětskou přezdívkou „soudruh“ a radostí lidské existence – smrtí a devastací“¹²⁹. Jak poznamenal Ioann Snyčev v „Samoderžavii ducha“, „významná část oficiální administrativy se už dlouho přibližovala k liberální západní pseudokultuře, která je neslučitelná s pravdami pravoslaví“¹³⁰. Potvrdil to i Tomáš Garrigue Masaryk, který psal, že ruský komunismus je pouze pokračováním ruského nihilismu, a věřil, že tento trend byl vytvořen nevědomě samotným Ruskem, které zažívalo mnohonásobnou intervenci nových západních myšlenek („Je pokračováním ruského nihilismu a speciálně nihilismu teroristického. Je produkt čistě ruský, plod neorganického vývoje, způsobeného nárazem

¹²⁷ Elektronická knihovna historických dokumentů, Série „Dokumenty sovětské historie“, Rolnický život na Uralu 1935–1953. Informační zpráva Ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu. [online], [cit. 20.03.2020]. Dostupné z: <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/118383>.

¹²⁸ POSPELOVSKIJ, D.: *Pravoslavnaja russkaja cerkov v Istorii Rusi, Rossii, SSSR*. Moskva: Biblejsko-Bogoslovskij Institut Sv. Apostola Andreja, 1996, ISBN 5-87507-019-6. s. 318.

¹²⁹ ŠČERBYNA, F.: *Zakony evoljucii i russkij bol'shevizm*. Belgrad: Russkaja mysl', 1921. s. 25.

¹³⁰ SNYČEV, I.: *Samoderžavije ducha*. Moskva: Institut Russkoj civilizacii Rodnaja strana, 2017, ISBN 978-5-9908736-1-2. s. 379.

nejradikálnějších západních idejí na stacionární názor světový, držený ruskou církví. Bolševík je ruský mnich, rozčilený a zmatený Feuerbachovým materialismem a ateismem.¹³¹).

Jak je známo, V. I. Lenin se dostal k moci, ačkoli neměl žádnou směrnicí, ale rychle se ji pokusil vytvořit. Lidé ještě stále nechápali, co tato politická strana představuje („S hrůzou se ptali: co teď bude? Vždyť vždycky byli jenom carové... Ale mnozí byli šťastní, pod vlivem obrovské svobody. Všude se probleskovaly rudé stuhy, rudé vlajky, rudá plátna. Strhávaly se carské portréty a zpívaly se o císaři neslušné kuplety.”¹³²). Nejvíce byla komunisty ovlivněna nejchudší vrstva rolnictva, která v komunismu viděla vyrovnání práv a lepších ideálů, které by přivedly k vymýcení chudoby. „Eroze morálních principů ve vrstvách, pro které hospoda byla blíží než církev, umožnila bolševikům, aby se na ně spoléhali ve své anticírkevní politice”¹³³. Inteligence byla vůči církvi také nepřátelská a nepochybně i mládež, která snadno přijímala názory jiných lidí a nové životní principy, a byla podrobena politickému terorismu bolševických orgánů.

V roce 1905 došlo k nové revoluci a novým střetům vlády a lidí, po které bolševici dospěli k určitým závěrům o svých chybách, a o 10 let později, jakmile se Mikuláš II. vzdal trůnu a poté i Konstantin, se pokusili dostat k moci. Podařilo se jim svrhnout Prozatímní vládu a být v čele obrovského mocného státu a dlouhou dobu ho postupně rozdělovat na malé kousky, počínajíc Velkou říjnovou revolucí, kterou nelze srovnávat s žádnou revolucí v počtu obětí a prolité krve. V roce 1917 tak vznikl nový politický program, který je založen na principech komunismu. Obecně na počátku nástupu bolševiků k moci bylo pouze 600 000 komunistů na 150 milionů obyvatel. Mnoho pracovníků nepřijalo nové „náboženství“ a politiku bolševiků, protože téměř okamžitě došlo k rozdělení na „aristokracii“ a „plebejce“. Například někteří komisaři dostávali individuální přiděl potravin a plat, což pracovníkům nevyhovovalo. Podle Fedira Ščerbiny

¹³¹ MASARYK, T.: *Cesta demokracie soubor projevů za republiky*. sv. 2. 1921–1923. Praha: Čin, 1934. s. 279.

¹³² VOSTRYŠEV, M.: *Patriarch Tichon*. [online], [cit. 05.04.2020]. Dostupné z: https://azbyka.ru/otechnik/Tihon_Belavin/patriarh-tihon/.

¹³³ KRIVOVA, N.: monografie, online-článěk, *Vlast i cerkov, 1917–1925*, [online], [cit. 29.03.2020]. Dostupné z: http://www.orthedu.ru/ch_hist/hi_rpz/maps/203mizh%20v.htm.

nebyla politika bolševiků dost promyšlená, ale zajisté se drželi pevně u moci, což byl jejich hlavní cíl.

Pro nás budou velmi zajímavé vzpomínky hlavního ober-prokurátoru Svatého synodu knížete Nikolaje Davidoviče Ževachova, který byl zatčen na příkaz Prozatímní vlády. Píše: „Úkolem revoluce z roku 1917 bylo zničit Rusko a na jeho území zřídit pevnost pro dobytí západoevropských křesťanských států... V budoucnu čekalo pronásledování pravoslavné církve, krádež ruského bohatství, úplné vyhlazování křesťanské populace, mučení, trápení a poprava“¹³⁴. V červnu 1917 bylo Rusko naskrz proniknuté morálním rozkladem a především naprostou anarchií, vojáci nechtěli bojovat, dělníci chodili častěji do stávek než do práce, lidé podpalovali a vykrádali statkářské majetky, „Rusko bylo doslova zaplaveno proudy křesťanské krve“¹³⁵. Podle N. D. Ževachova se tragédie Ruska 20. století začala právě se zatemněním náboženského a morálního vědomí lidí. Opravdu to může být velký důvod, vzhledem k tomu, že ruské samoděržaví záviselo na jejich duchovnosti. Duchovnost národa byla vystavena teroru sovětského režimu, který si vzal za svůj hlavní cíl ateistickou propagandu, velmi aktivně prosazovanou ve společnosti („Člověk tvoří náboženství, náboženství nemůže přetvořit člověka. Náboženství je vědomí, cit lidského Já, které se dosud nenašlo, nebo které se ztratilo. Člověk není abstraktní bytost, která je izolovaná od světa. Člověk jest světem člověka, státem, společností. Tato společnost, tento stát tvoří náboženství, které jest stavem nesmyslného vědomí, protože právě ony věci tvoří nesmyslný svět. Náboženství jest fantastické vtělení lidské přirozenosti, protože lidská přirozenost nemá pravé skutečnosti. Zápas proti náboženství jest tudíž nepřímo zápasem proti světu, jehož duchovní podstatnost je právě náboženství.“¹³⁶).

Pokud o tom popřemýšlíme, na začátku dvacátého století lidé opravdu prožili nejtěžší roky – krvavé revoluce, dvě války, včetně té občanské, lidé byli velmi zoufalí a frustrovaní. Postupně se ničí národní duch a jeho jednota. Prvních sedmáct let Rusko zažilo opravdu těžké období a neslo obrovské břemeno, které nepochybně ovlivnilo i samotné lidi („Bolševici dobyli moc mj. i proto, že válka a její bezprostřední následky pro ně vytvořily vhodné podmínky. K. Kautsky píše:

¹³⁴ SNYČEV, I.: *Samoderžavije ducha*. Moskva: Institut Russkoj civilizacii Rodnaja strana, 2017, ISBN 978-5-9908736-1-2. s. 385.

¹³⁵ Tamtéž, s. 387.

¹³⁶ LEDIT, G. P.: *Náboženství a komunismus*. Olomouc: Velehrad, 1938. s. 9.

„Několika pádnými ranami rozbili stavbu ruského kapitalismu v trosky.“¹³⁷). Lidé sami možná toužili po změnách: organizovali stávky a povstání, ale není zcela jasné, zda očekávali takový obrat po abdikaci Mikuláše II. a Konstantina. Pokud to neočekávali, pak na tento okamžik zajisté čekal V. I. Lenin, a když se naskytla příležitost, svrhl Prozatímní vládu ve Velké říjnové revoluci. Ať už lidé chtěli či nechtěli přijmout novou vládu, neměli na výběr. Vůdce komunismu V. I. Lenin se dostal k moci a poté se k němu připojil i I. V. Stalin. Bylo to v období, kdy byli lidé nejvíce náchylní k panice, když byli v nejistotě, a nevěděli „jak a co bude dál“. Bolševici se díky tomu chopili moci a ihned začali likvidovat náboženství a víru, protože skrze ni bylo jednodušší a snazší zničit národní jednotu. Jejich cílem bylo úplné zničení víry a vytvoření nového státu, kde neexistuje žádné náboženství, ale jen vůdce – V. I. Lenin. Ve své knize Lev Tichomirov poznamenává, že monarchie je inherentně založena na národním duchu, který zachovává obsah, který ji vytvořil, konkrétně „byl plný ideálního elementu, který podřizuje společenský život morálnímu ideálu“¹³⁸. To vyvolává otázku správného vztahu monarchistické politiky k náboženským vyznáním a institucím, které vytvářejí náboženský život národa. Se zničením obsahu tohoto národního ducha také dochází ke zničení monarchie, ke kterému došlo v roce 1917, kdy se Mikuláš II. vzdal trůnu a přiznal potřebu změn, ale nevěděl, co má dělat, jelikož Mikuláš II. byl horlivým zastáncem absolutní monarchie. Je třeba také poznamenat, že v té době byl Mikuláš II. hlavou církve a všechny otázky týkající se náboženství spadaly do jeho rozhodování. Jak jsem poznamenala výše, lidé již za vlády Mikuláše II. žádali o zřízení Rady pro otázky církve a zvolení patriarchy pro řešení náboženských otázek. To znamená, že už sami lidé žádali Mikuláše II. o globální změny, které jim dát nemohl, což si dobře uvědomoval. Domnívám se, že pod vlivem všech povstání, stávek, revolucí, válek a vytváření nových politických stran Mikuláš II. pochopil význam a nezbytnost změn v souvislosti s rostoucí krizí, ale nebyl na to zcela připraven. Na to však byli připraveni bolševici. Například F. Ščerbina tvrdí, že samoděržaví a s ním spojené vykořisťování a útlak lidí se staly hlavními důvody, proč se bolševismus dostal k moci. O tom psal také i T. G. Masaryk.

¹³⁷ VEBER, V.: *Leninova vláda (Rusko 1917-1924)*. Praha: Triton, 2003, ISBN 80-7254-356-3. s. 40.

¹³⁸ TICHOMIROV, L.: *Monarchičeskaja gosudarstvennost*. Moskva: Oblizdat, Alir, 1998, ISBN 5-89653-012-9. s. 316.

Od počátku dvacátého století postupně probíhal bezvědomý vnitřní rozklad národního ducha. S nástupem moci komunistů se však tento rozklad stal vědomým – nyní to byl hlavní cíl, protože „lidové pojetí dobrého Boha a božstva jest „lidovým“ otupováním, ubohostí, nevzdělaností“¹³⁹. Nakonec Friedrich Engels o tom napsal ve své knize „Principy komunismu“, že „dosavadní náboženství bylo výrazem historických stádií vývoje jednotlivých národů nebo mas. Komunismus je stádium historického vývoje, které dělá zbytečným náboženství, a tím pádem odstraňuje všechna existující náboženství“¹⁴⁰. To znamená, že zbavení se náboženství je jedním z hlavních principů podporovaných tímto hnutím.

Ale pokud o tom začneme přemýšlet: proč je vlastně komunismus, a v našem případě bolševismus, velmi kategorický ve vztahu k náboženství? Předpokládám, že náboženství osvobozuje lid: „Celý důvod komunistické nenávisti je v tom, že náboženství osvobozuje člověka z pout, jimiž by ho chtěl připoutati k hmotě“¹⁴¹. Komunismus nýtjuje člověka k materiálu, činí z lidského světa materiální, což je zásadně v rozporu s náboženstvím, které zachraňuje člověka před naším světem a pozvedá ho nad tento svět („Komunismus vylučuje nadpřirozeno, jakékoli náboženství je postavené na nadpřirozenu: jediné křesťanské náboženství, dar Boha, který přišel na svět lidí usmířit, směřuje k povznesení člověka nad hmotné zápasy“¹⁴²).

3.2. Otázka víry

Postupně se začaly vydávat nové vyhlášky týkající se církve a náboženství. Jediná věc, která se vymkla kontrole bolševiků, byla volba patriarchy Tichona v roce 1917, který se poté snažil zachovat a obnovit víru a duch národa. Bolševici proto zaútočili na patriarchy, jak jsem poznamenávala výše, a byla vytvořena skupina „obnovlenců“, kteří nebyli jedním ze státních „triků“. Byli to však ti, kteří uznali sovětskou moc a pokusili se s ní žít v míru. Patriarcha Tichon si dobře uvědomoval, že nyní probíhá válka mezi Ruskou pravoslavnou církví a novou ateistickou vládou, a obě strany se snažily bojovat veškerými svými silami

¹³⁹ LEDIT, G. P.: *Náboženství a komunismus*. Olomouc: Velehrad, 1938. s. 20.

¹⁴⁰ ENGELS, F.: *Principy komunismu*. [online], [cit. 30.04.2020], PDF-formát, s. 10. Dostupné z: <https://pbd.su/wp-content/uploads/Принципы-коммунизма.pdf>.

¹⁴¹ LEDIT, G. P.: *Náboženství a komunismus*. Olomouc: Velehrad, 1938. s. 17.

¹⁴² Tamtéž, s. 24.

(„bolševici byli přijati jako vláda antikrista, a jejich střetnutí s křesťanským světem bylo vyloženo v kategoriích vesmírného boje ďábla s Bohem“¹⁴³). Ioann Snyčev nazývá období vlády Sovětského svazu „obtížným, krutým, oslabujícím bojem ruského lidu o oživení jeho duchovní a státní velikosti“¹⁴⁴.

„V. I. Lenin poznamenal: „... probouzejí se do nezávislého politického života desítky a desítky milionů venkovských chudých“. Toto předurčilo nejen zhroucení některých věřících, když církev prosazovala antinárodní politiku, ale také postupný odklon od náboženství obecně.“¹⁴⁵. Tak Sovětská vláda ničí nejen církve, ale zstrašuje věřící, pronásleduje kněží a zbavuje je i jejich dětí občanských práv. Její unikátnost spočívá v tom, že v plnění Božích přikázání vidí překážku realizace svých plánů. Náboženské knihy přicházejí do velkého konfliktu s bolševickým státem, který kombinuje světskou a duchovní sílu. Rozpadají se pod sovětskou vládou soukromé prostory a veřejné prostory se proměňují v chrámy zobrazující vůdce, rudé koutky [Příloha 4] a nástěnné noviny.

Bolševici pochopili, že k vytvoření nové socialistické a následně komunistické společnosti nestačí zničit kapitalistický systém, staré zákony a bohaté lidi („náboženství považují za nejmocnější baštu starého řádu“¹⁴⁶), ale stále bylo nutné ukončit „hanebnou a zatracenou minulost“¹⁴⁷. Bylo také nutné zničit ideologické základy starého Ruska – náboženství, staré školy, staré rodiny, a tím obnovit vědomí a psychiku celé populace („víra a náboženské citění by měly být vytrženy z duší lidí v novém království komunismu“¹⁴⁸). Těsně poté V. I. Lenin v tomto ohledu našel velkou podporu u přední inteligence („Přední inteligence“ považovala církve za pozůstatek minulého režimu a nechtěla, aby dál utiskovala „novou společnost“ svoji oddaností ke stáří.“¹⁴⁹).

¹⁴³ VERETENNIKOV, M.: *Car Ivan Groznyj a sovremennoje sěktantstvo*. [online], [cit. 30.04.2020]. Dostupné z: https://stavroskrest.ru/sites/default/files/kcfinder/files/ivan_grozny.pdf.

¹⁴⁴ SNYČEV, I.: *Samoderžavije ducha*. Moskva: Institut Ruskoj civilizacii Rodnaja strana, 2017, ISBN 978-5-9908736-1-2. s. 451-452.

¹⁴⁵ KORZUN, M.: *Ruskaja pravoslavnaja cerkov, 1917-1945*. Minsk: Bělarus, 1987. s. 26–27.

¹⁴⁶ LEDIT, G. P.: *Náboženství a komunismus*, Olomouc: Velehrad, 1938 s. 19.

¹⁴⁷ ARCHIV. Sebrané spisy L. V. Lenina. [online], [cit. 30. 04.2020]. Dostupné z <http://bolshevick.org/lenin-v-i-polnoe-sobranie-sochinenij/> vyd. 5, sv. 12.

¹⁴⁸ VALENTINOV, A.: *Černaja kniga, Šturm něbes*, [online], [cit. 30.04.2020], PDF-formát, s. 14. Dostupné z: https://azbyka.ru/otechnik/Istorija_Tserkvi/černaja-kniga-shturm-nebes/.

¹⁴⁹ VOSTRYŠEV, M. *Patriarch Tichon*. [online], [cit. 30.04.2020]. Dostupné z: https://azbyka.ru/otechnik/Tihon_Belavin/patriarh-tihon/.

V. I. Lenin se domníval, že Rusko má nyní před sebou novou cestu rozvoje. Chtěl začít vše z nového „čistého listu papíru“ a pro začátek uvolnit místo pro vytváření nového státu – země Sovětů. Bylo tedy nutné skoncovat se starými společenskými předsudky, se starým myšlením, které se vytvářelo od samého vzniku Ruské pravoslavné církve. Ve svých sebraných spisech V. I. Lenin píše, že „člověk musí bojovat s náboženskými předsudky s mimořádnou opatrností; velká škoda je způsobena těmi, kteří v tomto boji urážejí náboženské city. Je třeba bojovat cestou propagandy, cestou osvícení. Zostřením boje můžeme omráčit masy; takový boj posiluje dělení mas podle principu náboženství, ale naše síla je v jednotě. Nejhlubším zdrojem náboženských předsudků je chudoba a tma; musíme bojovat proti tomuto zlu.“¹⁵⁰ Takže podle principů komunismu lidé nemohou věřit v Boha a ruská vláda nedává lidem tuto víru, neposkytuje místa pro odčinění hříchů, a co je nejdůležitější, zasévá svou víru – víru v sílu komunismu. A také i M. K. Ryklin ve své knize „Komunismus jako náboženství: intelektuálové a Říjnová revoluce“ nám pomáhá pochopit, že podle názorů V. I. Lenina je Bůh definován „jako komplex myšlenek generovaných hloupým přemožením člověka přírodou a třídním útlakem, a proto je zcela logické, že po revoluci boj proti náboženství byl srovnatelný s bojem proti negramotnosti a chudobě“¹⁵¹.

Ze vzpomínek N. D. Ževachova je vidět, jak vláda bojovala s věřícími a kněžími: „Lidi svlékali do naha, svázali jim ruce provazem a věšeli je na příčky tak, aby se jejich nohy sotva dotýkaly země, a pak pomalu a postupně stříleli z kulometů, pušek nebo revolverů. Kulometčík nejprve rozdrtil nohy tak, že nemohli podepřít trup, pak se mířil na ruce a nechávali oběť krváčet takovým způsobem...“¹⁵² [Příloha 6] Buď lidem stáhli kůži a hodili je do vroucí vody, do úst jim nalévali horký cín. Těmi, kteří měli na hrudi kříž, ho strhli a pálili jim ohněm obraz kříže na tělech. Známy je také případ poltavského čekisty „Grišky“, který nařídil, aby 18 mnichů bylo umístěno na naostřené kůly. Takové náboženství lze nazvat náboženstvím nenávisti, protože se snažilo rozdělit křesťanské myšlení ruského národa a vytvořit ateistickou zemi s novým viděním, čeho se dosahovalo někdy velmi násilnými a krutými metodami.

¹⁵⁰ ARCHIV. Sebrané spisy L. V. Lenina. [online], [cit. 30. 04.2020]. Dostupné z: <http://bolshevick.org/lenin-v-i-polnoe-sobranie-sochinenij/> vyd. 5, sv. 37.

¹⁵¹ RYKLIN, M.: *Kommunism kak religija*. [online], [cit. 1.05.2020], FB2-formát, s. 10. Dostupné z: <https://topliba.com/books/645253>.

¹⁵² SNYČEV, I.: *Samoderžavije ducha*. Moskva: Institut Russkoj civilizacii Rodnaja strana, 2017, ISBN 978-5-9908736-1-2. s. 391.

Je také známý příklad, který ve své knize uvádí Ioann Snyčev. Píše o Danovi Henningovi Köhlerovi, který ve své knize „Červená zahrada“ popisuje slavnostní odhalení památníku ve městě Svijažsk Judasu Iscariotovi. Také během Ruské občanské války mnozí žádali, aby je zastřelili, protože se chtěli vyhnout mučení a trápení nové vlády. Jako příklad může sloužit také vzpomínka F. Ščerbiny na bolševiky: „Oči světců byly vypíchnuté a rozmazané nebo znetvořené, aniž by někdo byl schopen rozpoznat tvář. Od svítlen před ikonami a lamp si chuligáni s písněmi a vulgárnostmi zapalovali cigára a cigarety. Oblékali se do církevních oděvů a tančili v nich před trůnem. Vyráběli si z mešních rouch onuce. Zneužívali dokonce obraz Ježíše Krista, například přibíjeli cigarety k ústům Spasitele. Na obrazech Panny malovali ostudné obrazy.“¹⁵³.

M. K. Ryklin cituje velmi zajímavý fakt ve své knize „Komunismus jako náboženství: intelektuálové a Říjnová revoluce“, jak hlava „Svazu militantních ateistů“ „starý bolševik Jemelian Jaroslavskij, napsal „Bibli pro věřící a nevěřící“, a v ní mimo jiné zesměšňuje biblickou představu o prvním hříchu. Pokud žena rodí v agónii, vychází to z nedokonalosti struktury těla, nikoli ze starověké kletby. „Ukazuje se však, že není vůbec nutné, aby ženy rodily děti v bolestech. Pokrok ve vědě umožnil masivní anestezii porodu v zemi Sovětů. Sovětští vědci zrušili staré „Boží prokletí“. Totéž platí pro potřebu chleba dobýváním v potu tváře. A tato božská kletba ztratila moc po revoluci. V SSSR neexistuje masová nezaměstnanost, chudoba a utrpení. Práce, která byla podle Bible prokletá Bohem, práce v naší zemi je věcí cti a slávy.“¹⁵⁴

3.3. Patriarchové

Chtěla bych také věnovat pozornost takovým osobnostem, jako jsou patriarchové Tichon a Sergij, kteří v první polovině dvacátého století řídili Ruskou pravoslavnou církev a zajisté oba významně přispěli k jejímu rozvoji a zachování celistvosti. Patriarcha Tichon byl bez pochyby mnohými vnímán jako muž, který se pevně a jistě postavil proti novému režimu a snažil se zachovat Ruskou pravoslavnou církev. Také však musím říci, že někdy byl iniciátorem rozkazů o protisovětských a antinárodních povstáních. Lev Regelson třeba pozitivně charakterizuje patriarchu a píše, že politika patriarchy Tichona byla

¹⁵³ ŠČERBYNA, F.: *Zakony evoljucii i russkij bol'shevizm*. Belgrad: Russkaja mysl', 1921. s. 114.

¹⁵⁴ RYKLIN, M.: *Kommunism kak religija*. [online], [cit. 01.05.2020], FB2-formát, s. 12. Dostupné z: <https://topliba.com/books/645253>.

„zázračným charismatem kněžské autority“¹⁵⁵ a jeho svatost, tolerance a upřímnost k lidem, jeho „světlý obraz Pravoslavné církve slouží jako maják, který pomůže vést církevní loď v nadcházející historické bouři a zmatcích“¹⁵⁶. Nepochybně teď uvažuji o patriarchovi Tichonovi, o „synovi lidí“¹⁵⁷ pouze jako o osobě, která přispěla k rozvoji Ruské pravoslavné církve, a bylo by vhodné říci o jejím uchování. Ne každý však hovořil o osobnosti patriarchy Tichonovi pozitivně. Například metropolita E. Meščerskij psal o Tichonovi jako o osobě, která je „od krve od hlavy až k patám“¹⁵⁸ a biskup Iosif Umanskij mu napsal, že „každý dopis všech tvých zpráv je plný krve“¹⁵⁹. Známy je také případ, kdy přišla k patriarchovi Tichonovi delegace členů Rady, aby oznámila bolševický úmysl ho zatknout, a celé Rusko se o něj obávalo a zařídilo mu ochranu. Což nás nutí přiznat, že lidé k němu byli velmi laskaví a bylo také patrné, že se patriarcha nebál nové vlády, protože se nenechal řídit radami lidí a neodjel do zahraničí, neopustil církev a nevydal ji bolševikům „napospas“. Také chápal, že čekají na tento krok, na jeho útek do zahraničí, což by jim bylo pouze ku prospěchu. Většina v něm viděla spásu Ruska: „Závažné utrpení lidí, převážné jejich většiny, způsobené nastupujícím revolučním násilím zapříčinilo, že v patriarchovi byla spatřována jediná duchovní opora, útěcha a naděje na spásu a vysvobození z tohoto zármutku, který padl na Tichonova ramena. Namísto hluboce uctívaného cara, hlavy státu, získal duchovního otce, s nímž byl vnitřně a hluboce spojen v ohradě jediné své pravoslavné víře a církve.“¹⁶⁰ Také jeden ze současníků, jehož dědeček znal patriarchu Tichona, vzpomínal, jak k nim do kostelů přijížděl patriarcha a každý ho chtěl uslyšet a dokonce odcházel z práce, aby byl s patriarchou až do samého jeho odjezdu¹⁶¹.

Po dlouhém a obtížném boji mezi metropolity o titul patriarchy byl Tichon nahrazen metropolitou Sergijem Stragorodským, a stává se dočasně pověřeným

¹⁵⁵ REGELSON, L.: *Tragedija ruskoy cerkvi. 1917-1953*. [online], [cit. 31.03.2020]. Dostupné z: <https://e-libra.ru/read/486442-tragediya-russkoy-cerkvi-1917-1953-gg.html#1228159753>.

¹⁵⁶ REGELSON, L.: *Tragedija ruskoy cerkvi. 1917-1953*. [online]. [cit. 31.03.2020]. Dostupné z: <https://e-libra.ru/read/486442-tragediya-russkoy-cerkvi-1917-1953-gg.html#1228159753>.

¹⁵⁷ KARTAŠEV, A.: *Vremennoje pravitelstvo i Russkaja cerkov*. [online], [01.05.2020], PDF-formát, s. 20. Dostupné z: https://azbyka.ru/otechnik/Anton_Kartashev/vremennoe-pravitelstvo-i-russkaja-tserkov/.

¹⁵⁸ KORZUN, M.: *Ruskaja pravoslavnaja cerkov. 1917-1945*. Minsk: Bělarus, 1987. s. 59.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 59.

¹⁶⁰ POLSKIJ, M.: *Novyje mučenniki rossijskije*. [online], [cit. 03.04.2020]. Dostupné z: https://azbyka.ru/otechnik/Zhitija_svyatykh/novye-mucheniki-rossijskie/11.

¹⁶¹ FILIPOV, A.: *Patriarch Tichon stojit v rjadu veličajšich vselenskich svjatykh*. [online], [cit. 03.04.2020]. Dostupné z: <https://pravoslavie.ru/87824.html>.

správou patriaršího trůnu. Cílem metropolity Sergije bylo nepřizpůsobovat církve nynějším požadavkům vlády, ne ve změně ideálů a kánonů, ale v tom, aby se v současné situaci zachránila a rozzářila víra v Boha, jak píše ve svém poslání vládě 10. června v roce 1926. Také tam uvádí, že výsledkem revoluce 1917 bylo hlavně vytváření nezávislosti církve na politickém a administrativním zásahu. Tím si zajistil nové stoupence, kteří dříve byli jeho zuřivými protivníky. Ale později píše jiné poslání, protože bylo jasné, že to první bolševici nepřijmou. Druhé poslání opravdu připomínalo slova „obnovlenců“, kteří také podporovali komunistický režim. A tak dočasně pověřený správou patriaršího trůnu Sergij přijal dekret o loajalitě, jak jsem poznamenala výše. Tím se lidé rozdělili do dvou táborů: ti, kteří tento krok považovali za špatné rozhodnutí a do konce svého života odsuzovali metropolitu Sergije za uznání sovětského režimu a mírového soužití, a ti, kteří tomu rozuměli. Ve většině případů byla osobnost patriarchy Sergije odsouzena a odmítnuta kvůli tomu, že ho považovali za bolševického „patolízala“ a osobu bez charakteru. Pokud se však podíváme z druhé strany, je možné, že si metropolita Sergij uvědomoval, dokud církev neuzná autoritu nového režimu, bude mít žalostný osud a možná bude úplně zničena. A proto přijímá sovětskou vládu a její „zákony“.

Lev Regelson píše o metropolitovi Sergijovi jako o osobě, která je nástupcem patriarchy Tichona, a v měřítku osobnosti jsou si docela podobní. Také je metropolita Sergij v něčem jeho pravým opakem: „Celkový dojem z osobnosti patriarchy Tichona je požehnaná plnost, touha vždy a ve všem, pokud je to možné, sladit svoji lidskou vůli s vůlí Božskou. Naopak, celý vzhled metropolity Sergeje nese otisk jakéhosi „praktického ateismu“ – neustálá připravenost vyčlenit konkrétní sféru života, v níž člověk nebude potřebovat účast Boží milosti”¹⁶². Také mnozí obviňují metropolitu Sergije z problémů, které vyvstaly po válce v SSSR. Někteří ho považovali za kariéristu: když se „Živá církev” zhroutila, a jemu se mu nepovedlo se realizovat, vrátil se k patriarchovi Tichonovi a požádal o odpuštění. Ti, kdo ho znali (metropolita Elevfrij Epifanskij, biskup Alexandr Tolstopjatov, archimandrit Ioann Razumov), ve svých vzpomínkách říkají, že to byl silný a velmi chytrý člověk, který měl každý den svého života rozepsaný. Podle zpráv čekistů, kteří ukázali kladné i záporné stránky osobnosti metropolity

¹⁶² REGELSON, L. *Tragedija ruskoj cerkvi. 1917-1953*. [online], [cit. 31.03.2020]. Dostupné z: <https://e-libra.ru/read/486442-tragediya-russkoy-cerkvi-1917-1953-gg.html#1228159753> .

Sergije na žádost I. V. Stalina pro setkání s ním v roce 1943, byla jeho osobnost charakterizována jako nepřilíš odlišná od jeho předchůdců a metropolita, který uznal Sovětský režim a souhlasil s tím, že jim bude věrný, velmi vlastenecky jednal během druhé světové války a chtěl oživit církev v jejím bývalém rozmachu. Patriarchální zástupce Sergij byl rovněž odsouzen v knize S. Nila „O deklaraci metropolity Sergeje a uznání jí Sovětské vlády“, kde říká, že spáchal hrozný hřích, když pronásledoval mnoho duchovních a obvinil ho z kontrarevolucionismu. Dále však také poznamenal, že to viděl jako touhu samotného metropolity Sergije zachránit Ruskou pravoslavnou církev.¹⁶³ Pravděpodobně jediné, co se vyčítalo patriarchovi Tichonovi a jeho nástupci Sergijovi bylo to, že se zakrývali církví, aby usnadnili rozšiřování protisovětských činností (jediné, co se vytýkalo zástupcům církve je, „že se skrývali pod sutanou a pod církevní korouhví, aby rozvíjeli protisovětskou činnost. Byly to politické procesy, které neměly nic společného s životem náboženských společností.“¹⁶⁴).

Během druhé světové války však každý přehodnocuje hlavní hodnoty a hlavně vyhodnocuje činnosti patriarchů a Sovětů. Takže I. V. Stalin je k církvi velmi shovívavý, možná si již uvědomuje, že právě církev byla schopná uchovat víru národa ve vítězství nad fašismem, který se sám také pokusil „nalákat“ RPC na svou stranu a udělal první kroky k tomu, že například začal stavbu chrámů a škol, což bylo vesměs Sovětskou vládou na území Ruska potlačováno. Ruská pravoslavná církev si uvědomila vlastní význam ve válce a v životě lidí ve válečném období. Podle údajů bylo v SSSR mnoho ateistů, ale i přesto bylo stále těžké zlomit víru národa. Můžeme tak tento fakt počtu ateistů zpochybnit, protože mnozí byli nuceni přiznat se k ateismu, ale hluboko v jejich srdcích zůstali skutečně pravoslavnými věřícími.

Například po druhé světové válce anglický arcibiskup napsal dopis, ve kterém ocenil nezávislost a stálost Ruské pravoslavné církve („Byli jsme nadšeni vlastenectvím a stálostí ruských církví.“¹⁶⁵). To lehce naznačuje, že činnost patriarchů přesto „přinesla své plody“ a měla kladný vliv na vývoj Ruské pravoslavné církve během Občanské války, NEPu, několika pětiletých plánů,

¹⁶³ NILUS, S.: *O Deklaracii Mitropolita Sergija*. [online], [cit. 01.05.2020]. Dostupné z: <https://nemaloknig.com/read-13137/?page=2#booktxt>.

¹⁶⁴ GARAUDY, R.: *Církev komunismus a křesťané*. Praha: Život a práce, 1951. s. 216.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 218.

sovětského teroru a pronásledování církve a druhé světové války. Je třeba poznamenat, že toto břemeno se podle mého názoru dostalo do rukou skutečně silných lidí – patriarchy Tichonova, a dočasně pověřeného správou patriaršního trůnu Sergijovi – protože uchování celistvosti ducha a církve v takových časech bylo opravdu obtížným úkolem. Jeden z vyšších prelátů, který se vrátil z cesty do Sovětského svazu, napsal, že „náboženský statut SSSR uspokojuje požadavky mého svědomí věřícího člověka. Náboženská kultura je v Rusku svobodná pro všechny jeho občany.“¹⁶⁶.

Závěr

Hlavním cílem této práce byla podrobná analýza vztahů ateistické politiky bolševiků a bránící se Ruské pravoslavné církve od roku 1900 do roku 1950, a také zobrazení reakce Ruské pravoslavné církve a jejích pokusů zachránit ruskou duchovnost.

Je třeba poznamenat, že tento problém – fenomén bolševismu v Rusku – zkoumalo mnoho ruských historiků. Tato práce je pokračováním těchto studií a také způsobem, jak pohlédnout na daný problém nejen historicky, ale také i obyvatelským pohledem, a ukázat novou vizi tohoto problému. Byly zde zkoumány nové pohledy na samotné církevní představitele (patriarchové Tichon a Sergij) a na bolševismus. Stojí za zmínku, že názory badatelů se zcela liší: historičtí badatelé a teologové se dívají na historii jako na fakta a vypovídají o nich bez jakéhokoli „skrývání“ a nezamýšlejí ukazovat bolševismus ve špatném světle a nějakým způsobem vychválit Ruskou pravoslavnou církev a církevní služebníky, kteří mají tendenci negativního postoje k bolševikům. Při čtení vzpomínek a událostí v jejich knihách byli dost emotivní, a někdy měl popis negativní emocionální zabarvení.

Dnes je zřejmé, že Rusko skutečně prošlo jedním z nejtěžších období svého historického vývoje – obdobím bolševismu. Bolševici se ze svých nejlepších záměrů a zaslepení západním myšlením rozhodli vytvořit nový stát na principech komunismu Karla Marxe („V. I. Lenin s L. D. Trocký byli za slepé fanatiky a nesevědomité dobrodruhy, že vedou Rusko do jisté záhuby, a jejich experiment zaplatí ruský národ jezery krve.“¹⁶⁷), kde nemůže existovat žádná víra. Jak se říká,

¹⁶⁶ GARAUDY, R.: *Církev komunismus a křesťané*. Praha: Život a práce, 1951. s. 220.

¹⁶⁷ VEBER, V.: *Leninova vláda (Rusko 1917-1924)*. Praha: Triton, 2003, ISBN 80-7254-356-3. s. 39.

že víra je jediná věc, kterou nikdo nemůže lidem vzít. Ale co když to někdo přece zkusí? To by mohlo znít jako jeden z hlavních principů bolševického hnutí, které se tím vlastně zabývalo celou dobu své existence. Většina badatelů zdůrazňovala, že bolševismus je nejenom novým politickým trendem pro dané období, ale zároveň i novým náboženstvím, které dlouhou dobu ovládalo vědomí každého ruského člověka. Opravdu jako každé jiné náboženství tady byl vůdce (V. I. Lenin, a pak „veliký vůdce a učitel“ a „otec národů“ I. V. Stalin). Stojí za zmínku, že kult osobnosti I. V. Stalina doopravdy existoval a byl odhalen pouze v roce 1956 na XX. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu, kdy byl u moci N. S. Chruščev. Takže bolševici měli svůj vlastní systém, kde byl určitý kodex norem a pravidel, který byl doplňován s každou novou vyhláškou. Dá se říci, že to byl boj mezi dvěma náboženstvími, kde jedno mělo obrovskou historickou minulost a velký počet následovníků a druhé, které přišlo v roce 1917 zcela nové.

Během tohoto období zažilo Rusko několik světových a občanských válek, revolucí a dlouhé pronásledování církve. Zde bych se měla zmínit o účasti RPC v Občanské válce, ve které se společně s Bílým hnutím poctivě snažila rozdrtit sovětskou vládu a vedla antisovětskou propagandu. Dalším bodem RPC byla „pomoc“ hladovějícím v době hladomoru, kde nejúrodnější pozemky zaujala církev a Bílé hnutí a schovávali zásoby, aby uživili sedláky a ochránili je před sovětskou vládou. V souvislosti s dlouhým pronásledováním církve a nové vlády vzniklo hnutí „obnovlenců“, které se pokusilo koexistovat se státem, který nepřipouštěl žádnou víru ve svém učení. Ukazuje se, že „obnovlenci“ byli prvním pokusem o smíření státu s církví, který se však nezdařil v souvislosti s návratem patriarchy Tichona z vězení. Budoucí patriarcha Sergij však byl nějakou dobu členem „obnovlenčestva“, ale po náhlém neúspěchu se vrátil k patriarchovi Tichonovi. Později přijal podmínky bolševiků a učinil tím velmi důležitý krok – dekret o loajalitě a přijetí sovětské vlády, což bylo z velké části odsouzeno společností, která považovala metropolitu Sergije za „podlézavce“ sovětské vlády. Tímto krokem však zachránil Ruskou pravoslavnou církev před jistou smrtí, protože v příštím desetiletí začalo globální ničení kostelů a chrámů a pronásledování služebníků církve. Uznání loajality k Sovětům pomohlo snížit rozsah tragédie a ofenzívy bolševiků. Chtěla bych poznamenat, že role těchto dvou patriarchů byla pro Ruskou pravoslavnou církev opravdu velmi důležitá, protože vždycky hodně záleží na samotném vedoucím církve a jeho skutečných

touhách a motivech – zachránit a zachovat Ruskou pravoslavnou církev. Role patriarchy Tichona tedy měla velký význam pro celou Ruskou pravoslavnou církev a také i pro novou vládu. „Obr křesťanské víry“¹⁶⁸ (jak mu říkal ve svém rozhovoru současný protojerej Vladimir Vorobej) od samého začátku chápal, s kým a s čím bude bojovat v následujících letech, ale ze svých dobrých úmyslů a pravé víry zachraňoval ruský národ a ruskou víru před silnými pronásledování ze strany Sovětů. Jiný přístup k řešení stejného problému měl metropolita Sergij, který nakonec po Druhé světové válce dosáhl osobního rozhovoru s I. V. Stalinem a dočasně zbavil církev pronásledování vládou. Co se týče I. V. Stalina, jednal ze svých vlastních úmyslů a byl nucen vyjít vstříc církvi a dát několik slibů Ruské pravoslavné církvi, ale hlavně chtěl ukázat jiným zemím, že Rusko je rozvinutá a svobodná země, kde neexistuje žádný náboženský útlak. Vůdce Ruska, který nechával střílet nevinné lidi z důvodu jejich víry v Boha nebo pro další vymyšlené, fiktivní a falšované příčiny a podezření, je navždy tmavou a krvavou skvrnou v ruské historii.

Ukázalo se, že vesměs všichni autoři, jejichž práce jsem při psaní diplomové práce použila, se vyjadřovali o Ruské pravoslavné církvi kladně a pouze někteří z nich hovořili i o jejích negativních krocích. Je vidět, jak graduje vyprávění historiků a lidí, kteří skutečně zažili a viděli na vlastní oči, co se dělo mezi církvi a státem. Zajímavá jsou i svědectví věřících, kteří viděli v nové moci jenom záporné stránky. Je jasné, že fakt boje mezi církvi a státem byl těžkou skutečností pro národ a také, že každá z těchto stran využívala své způsoby a metody. Je však zřejmé, že národ zažil silnou tragédii s obrovskými následky.

Je tedy možné dojít k závěru, že doktrína bolševiků zasadila obrovský úder víře pravoslavných lidí. „V podstatě doktrína komunismu si uchvátla, zvrátila a vulgarizovala ty nevyčerpatelné prameny mohutné náboženské energie, které celá století živila ruský život a zajišťovala duchovní zdraví národa a velikost státu.“¹⁶⁹ Nedokázala však zlomit mocnou náboženskou organizaci v Rusku díky takovým lidem jako patriarcha Tichon a metropolita Sergij, kteří bojovali o víru do samého konce. „Nejdůležitějším pojítkem ruského národa byla a jest pravoslavná

¹⁶⁸ FILIPOV, A.: *Patriarch Tichon stojí v řadě veličajšich vseľenskich svjatyč.* [online], [cit. 03.04.2020]. Dostupné z: <https://pravoslavie.ru/87824.html> .

¹⁶⁹ SNYČEV, I.: *Samoderžavije duča.* Moskva: Institut Russkoj civilizacii Rodnaja strana. 2017, ISBN 978-5-9908736-1-2. s. 460.

křesťanská víra.“¹⁷⁰ A dané historické období je důkazem síly víry ruského národa.

¹⁷⁰ PERWOLF, J.: *Rusko (Rossija), země, stát i národ Part II Rusko (Rossija), země, stát i národ*. V Praze: I. L. Kober, 1868. s. 166.

Seznam literatury

Primární zdroje

1. ARCHIV. časopis „*Běžbožnik*“. [online]. [cit. 30.04.2020]. Dostupné z: <https://old-crocodile.livejournal.com/343370.html> .
2. ARCHIV. *Dekrety Sovetskoy vlasti, tom II*. [online]. [cit. 20.03.2020]. Dostupné z: <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/9065-dekrety-sovetskoy-vlasti-tom-ii-17-marta-10-iyulya-1918-g> .
3. ARCHIV. *Kultura v normativnich aktach Sovětskoj vlasti, 1917-1922*. [online]. [cit. 20.03.2020]. Dostupné z: <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/84091-kultura-v-normativnyh-aktah-sovetskoy-vlasti-1917-1922> .
4. ARCHIV. *Konfessionalnaja politika sovětského gosudarstva, 1917-1991*. [online]. [cit. 18.03.2020]. Dostupné z: <http://docs.historyrussia.org/ru/nodes/24522-konfessionalnaya-politika-sovetskogo-gosudarstva-1917-1991-gg-dokumenty-i-materialy-v-6-t-t-1-v-4-kn-1917-1924-gg-kn-2-tsentralnye-organy-gosudarstvennoy-vlasti-i-upravleniya-v-rsfsr> .
5. ARCHIV. *Sebrané spisy L. V. Lenina*. [online]. [cit. 30. 04.2020]. Dostupné z: <http://bolshevick.org/lenin-v-i-polnoe-sobranie-sochinenij/> .
6. ARCHIV. *Spisok aktov konstitucionnogo značenija 1600-1918*. [online]. [cit. 18.03.2020]. Dostupné z: <https://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/> .
7. ARCHIV. *Cěrkovnyje vědomosti, izdavajemyje při Svjatejšem Synodě. 1917. №1-49*. [online], [cit. 30.04.2020]. PDF-formát. Dostupné z: <https://pravoslavnoe-duhovenstvo.ru/library/material/7993/> .
8. Oficiální webová stránka Ústavy Ruské federací. Seznam dokumentů ústavního významu 1600–1918. Vyhláška o „Prednačertanijach k usoveršenstvovaniju gosudadrstvennogo porjadka“. [online], [cit. 20.03.2020]. Dostupné z: <https://constitution.garant.ru/history/act1600-1918/3080/> .
9. ARCHIV. *Vyhlášky Sobora Pravoslavné ruské církve 1917–1918*. [online], [cit. 18.03.2020]. Dostupné z: https://azbyka.ru/otechnik/Istorija_Tserkvi/postanovlenija-sobora-pravoslavnoj-rossijskoj-tserkvi-1917-1918-gg/#0_1 .

Sekundární zdroje

1. BYČKOV, S.: *Bolševiki proti cěrkvi*. Moskva: Sam and Sam, 2006. ISBN 5-94892-006-2.
2. CAMUS, A.: *Buntujušij čelověk*. Moskva: Politizdat, 1990. ISBN 5—250—01279—5.
3. GARAUDY, R.: *Církev komunismus a křesťané*. Praha: Život a práce, 1951.
4. KANDINOV, B.: *Religioznaja kontrrevolucija 1918-1920 gg. a intervencija*. Moskva: Beubožnik, 1930.
5. KORZUN, M.: *Ruskaja pravoslavnaja cerkov, 1917-1945*. Minsk: Bělarus, 1987.
6. LEDIT, G. P.: *Náboženství a komunismus*. Olomouc: Velehrad, 1938.
7. MASARYK, T.: *Cesta demokracie soubor projevů za republiky*. sv. 2. 1921-1923. Praha: Čin, 1934.
8. PERWOLF, J.: *Rusko (Rossija), země, stát i národ Part II Rusko (Rossija), země, stát i národ*. V Praze: I. L. Kober, 1868.
9. PIPES, R.: *Dějiny ruské revoluce*. Praha: Argo, 2017, ISBN 978-80-257-2203-9.
10. POSPELOVSKIJ, D.: *Pravoslavnaja ruskaja cerkov v istorii Rusi, Rossii, SSSR*. Moskva: Biblejsko-Bogoslovskij Institut Sv. Apostola Andreja, 1996. ISBN 5-87507-019-6.
11. POSPELOVSKIJ, D.: *Ruskaja pravoslavnaja cerkov v XX veke*. Moskva: Respublika. 1995. ISBN 5—250—02501—3.
12. SNYČEV, I.: *Samoderžavije ducha*. Moskva: Institut Ruskoj civilizacii Rodnaja strana, 2017. ISBN 978-5-9908736-1-2.
13. ŠČERBYNA, F.: *Zakony evoljucii i ruskij bol'ševizm*. Belgrad: Ruskaja mysl', 1921.
14. ŠTRIKKER, G.: *Ruskaja pravoslavnaja cerkov v sovětskou vrěmja (1917-1991)*. Moskva: Propilei, 1995. ISBN 5-7354-0026-6.
15. TICHOMIROV, L.: *Monarchičeskaja gosudarstvěnnost*. Moskva: Oblizdat, Alir, 1998. ISBN 5-89653-012-9.
16. VEBER, V.: *Leninova vláda (Rusko 1917-1924)*. Praha: Triton, 2003, ISBN 80-7254-356-3.

17. ŽILKA, F.: *Dějiny světových náboženství. Rozhled po duchovním životě lidstva*. Praha, statní naklad. 1924.

Internet-zdroje

1. Časopis Maxim. *Sovětské antireligiozné plakáty*. [online]. [cit. 30.04.2020]. Dostupné z: <https://www.maximonline.ru/longreads/photogallery/article/ussr-versus-god/>.
2. ENGELS, F.: *Principy komunisma*. [online], [cit. 30.04.2020]. Dostupné z: <https://pbd.su/wp-content/uploads/Принципы-коммунизма.pdf>.
3. FILIPOV, A.: *Patriarch Tichon stojit v rjadu veličajšich vselenskich svjatykh*. [online], [cit. 03.04.2020]. Dostupné z: <https://pravoslavie.ru/87824.html>.
4. KARTAŠEV, A.: *Vremennoje pravitelstvo i russkaja cerkov*. [online], [cit. 25.12.2019]. Dostupné z: https://azbyka.ru/otechnik/Anton_Kartashev/vremennoe-pravitelstvo-i-russkaja-tserkov/.
5. KRIVOVA, N.: monografie, online-článěk, *Vlast i cerkov, 1917-1925*. [online], [cit. 29.03.2020]. Dostupné z: http://www.orthedu.ru/ch_hist/hi_rpz/maps/203mizh%20v.htm.
6. MITROFANOV, G. *Istorija Russkoj pravoslavnoj cerkvi*. [online], [cit. 28.12.2019]. Dostupné z: https://azbyka.ru/otechnik/Istorija_Tserkvi/istorija-russkoj-pravoslavnoj-tserkvi-mitrofanov/.
7. NILUS, S.: *O Deklaracii Mitropolita Sergija*. [online], [cit. 01.05.2020]. Dostupné z: <https://nemaloknig.com/read-13137/?page=2#booktxt>.
8. POLSKIJ, M.: *Novyje mučenniki rossijskije*. [online], [cit. 03.04.2020]. Dostupné z: https://azbyka.ru/otechnik/Zhitija_svjatykh/novye-mucheniki-rossijskie/11.
9. REGELSON, L.: *Tragedija russkoj cerkvi. 1917-1953*. [online], [cit. 28.12.2019]. Dostupné z: <https://e-libra.ru/read/486442-tragediya-russkoj-cerkvi-1917-1953-gg.html#1228159753>.

10. RYKLIN, M.: *Kommunism kak religija*. [online], [cit. 16.12.2019].
Dostupné z: <https://topliba.com/books/645253> .
11. SUCHANOVA, N.: *Politika bolševikov v otnošenii pravoslavnoj cerkvi v 1917-1918 godach*. [online], [cit. 4.01.2020]. Dostupné z:
https://interactive-plus.ru/ru/article/17942/discussion_platform .
12. VALENTINOV, A.: *Černaja kniga, Šturm něbes*. [online], [cit. 18.03.2020].
Dostupné z:
https://azbyka.ru/otechnik/Istorija_Tserkvi/chernaja-kniga-shturm-nebes/
.
13. VERETENNIKOV, M.: *Car Ivan Groznyj a sovremennoje sěktantstvo*.
[online], [cit. 30.04.2020]. Dostupné z:
https://stavroskrest.ru/sites/default/files/kcfinder/files/ivan_grozny.pdf .
14. VOSTRYŠEV, M.: *Patriarch Tichon*. [online], [cit. 18.03.2020].
Dostupné z: https://azbyka.ru/otechnik/Tihon_Belavin/patriarh-tihon/ .

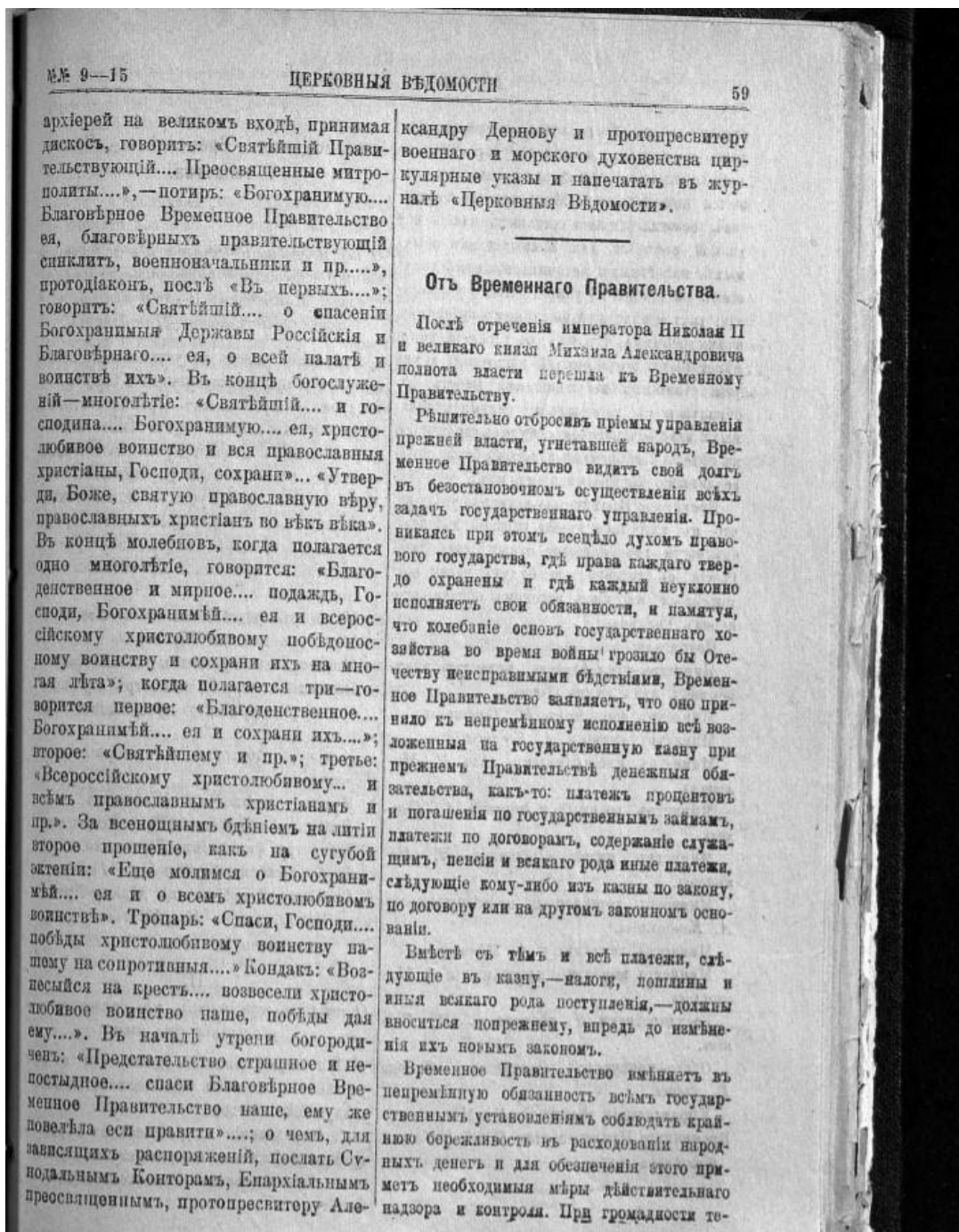
Resume

Целью данной работы было исследование отношения Русской православной церкви и Советской власти в период с 1900 по 1950 годы двадцатого века. Актуальность данного исследования заключается в том, что данная проблема недостаточно исследована в Чешской Республике. И в связи с новой доступной информацией и доступностью практически ко всем документам СССР данную проблему можно рассмотреть с другой стороны.

С начала двадцатого века Россию ожидало много кровавых и тяжелых событий, которые наложили большой отпечаток на мышление и судьбы простых людей. Отказ Николая II от власти был последней причиной свершившихся последующих событий и наступления Советов к власти. Период большевизма – это долгая и мучительная борьба простого народа с властью, которая воспользовалась положением и постепенно начала уничтожать единство и народность духа людей и попыталась разрушить православную веру. Почти каждый день выходили новые постановления большевиков, притеснявшие чувства верующих, которые пытались защитить два сильных патриарха России – патриарх Тихон и патриарх Сергей. Эти две личности сталкивались с огромным количеством крови, с массовыми гонениями и с личными арестами, но никогда они не утратили веру в спасение Русской православной церкви.

Пřílohy

1. Nástup Prozatímní vlády a popis jejich funkce (Zdroj Archiv. *Cěrkovnyje vědomosti, izdavajemyje při Svjatejšem Synodě. 1917. №1-49, №9-15.* [online], [cit. 30.04.2020], PDF-formát, s. 5. Dostupné z: <https://pravoslavnoe-duhovenstvo.ru/library/material/7993/>).

архіерей на великомъ входѣ, принимая дискосъ, говорить: «Святѣйшій Правительствующій... Пресвященные митрополиты...», — погирь: «Богохранимую... Благовѣрное Временное Правительство ея, благовѣрныхъ правительствующій синклитъ, военновачальники и пр....», протодіаконъ, послѣ «Въ первыхъ...»; говорить: «Святѣйшій... о спасеніи Богохранимыя Державы Россійскія и Благовѣрнаго... ея, о всей налатѣ и воинствѣ ихъ». Въ концѣ богослуженій— многолѣтіе: «Святѣйшій... и господина... Богохранимую... ея, христілюбивое воинство и вся православныя христіаны, Господи, сохрани... «Утверди, Боже, святую православную вѣру, православныхъ христіанъ во вѣкъ вѣка». Въ концѣ молебновъ, когда полагается одно многолѣтіе, говорится: «Благоденственное и мирное... подаждь, Господи, Богохранимѣй... ея и всероссійскому христілюбивому побѣдоносному воинству и сохрани ихъ на многая лѣта»; когда полагается три—говорится первое: «Благоденственное... Богохранимѣй... ея и сохрани ихъ...»; второе: «Святѣйшему и пр.»; третье: «Всероссійскому христілюбивому... и всѣмъ православнымъ христіанамъ и пр.». За всеночнымъ бдѣніемъ на лѣтніи второе прошеніе, какъ на сугубой эктеіи: «Еще молимся о Богохранимѣй... ея и о всѣмъ христілюбивомъ воинствѣ». Тропарь: «Спаси, Господи... побѣды христілюбивому воинству нашему на сопротивныя...» Кондакъ: «Возвеселился на крестѣ... возвесели христілюбивое воинство наше, побѣды дая ему...». Въ началѣ утреди богородичень: «Предстательство страшное и непостыдное... спаси Благовѣрное Временное Правительство наше, ему же повелѣла еси правити...»; о чемъ, для зависящихъ распоряженій, послать Синодальнымъ Конторамъ, Епархіальнымъ пресвященнымъ, протопресвитеру Але-

ксандру Дернову и протопресвитеру военнаго и морского духовенства циркулярные указы и напечатать въ журналѣ «Церковныя Вѣдомости».

Отъ Временнаго Правительства.

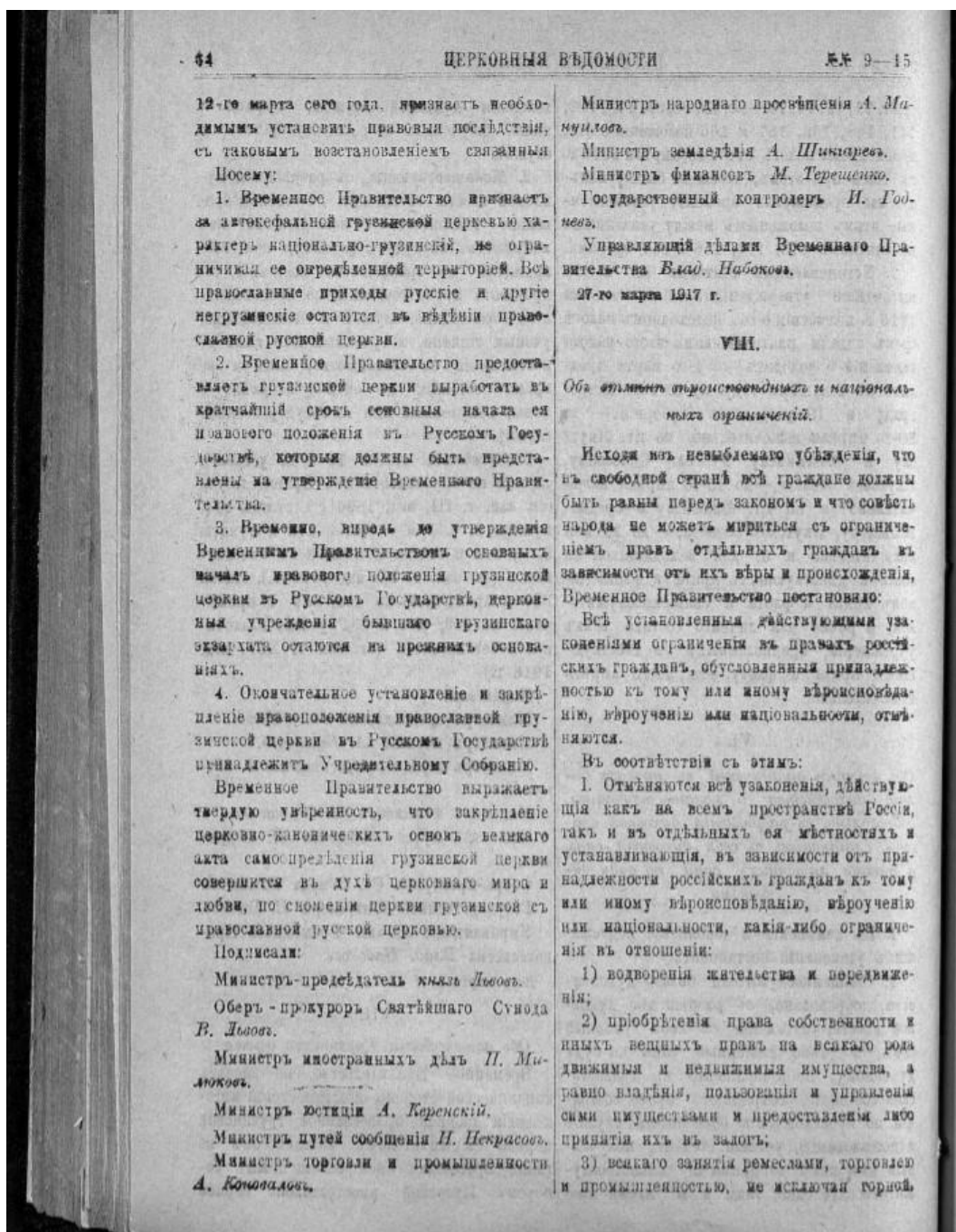
Послѣ отреченія императора Николая II и великаго князя Михаила Александровича полнота власти перешла къ Временному Правительству.

Рѣшительно отбросивъ приемы управленія прежней власти, угнетавшей народъ, Временное Правительство видитъ свой долгъ въ безостановочномъ осуществленіи всѣхъ задачъ государственнаго управленія. Проникаясь при этомъ всецѣло духомъ правого государства, гдѣ права каждаго твердо охранены и гдѣ каждый неуклонно исполняетъ свои обязанности, и памятуя, что колебаніе основъ государственнаго хозяйства во время войны грозило бы Отечеству неисправимыми бѣдствіями, Временное Правительство заявляетъ, что оно приняло къ непремѣнному исполненію всѣ возложенныя на государственную казну при прежнемъ Правительствѣ денежныя обязательства, какъ-то: платежи процентовъ и погашенія по государственнымъ займамъ, платежи по договорамъ, содержаніе служащихъ, пенсіи и всякаго рода иные платежи, слѣдующіе кому-либо изъ казны по закону, по договору или на другомъ законномъ основаніи.

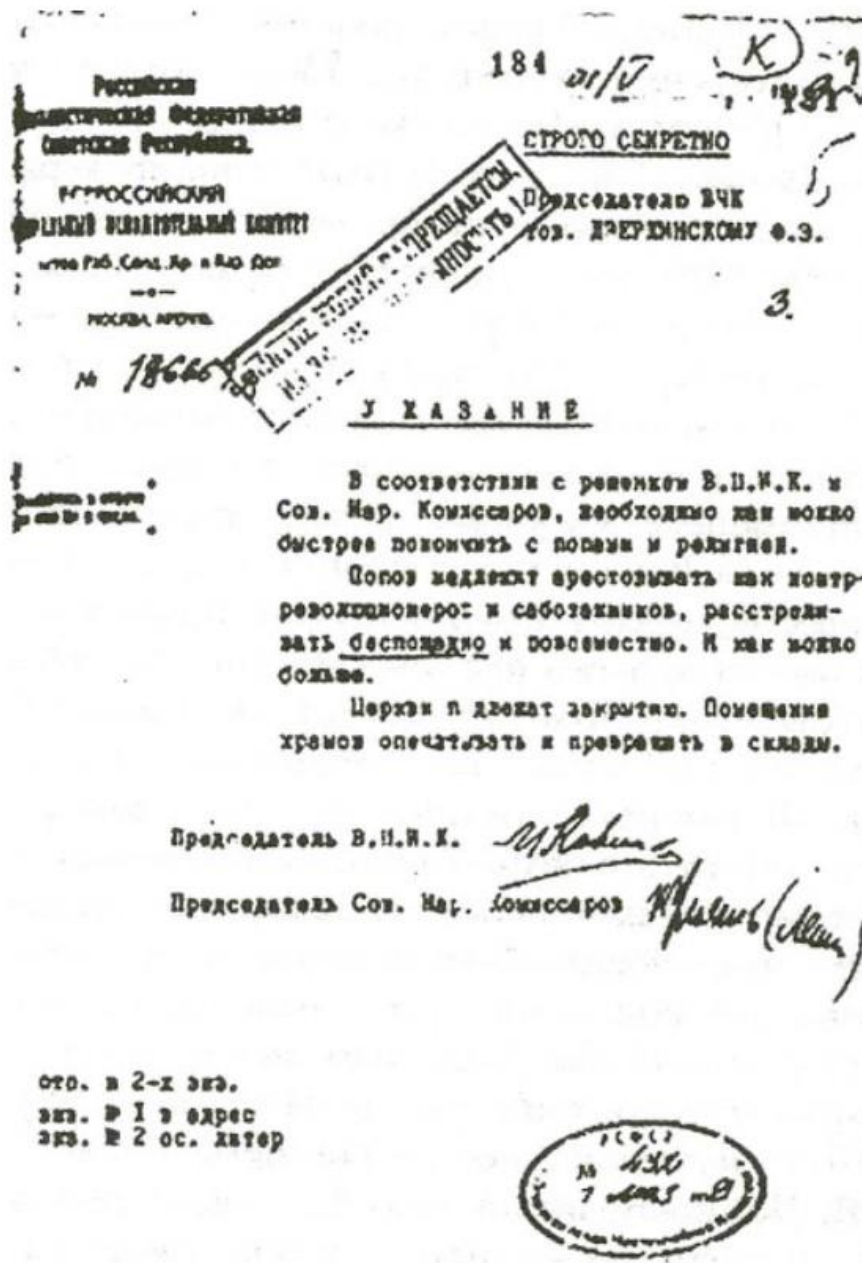
Вмѣстѣ съ тѣмъ и всѣ платежи, слѣдующіе въ казну,—налоги, пошлины и иные всякаго рода поступленія,—должны вноситься попрежнему, впредь до измѣненія ихъ новымъ закономъ.

Временное Правительство вмѣняетъ въ непремѣнную обязанность всѣмъ государственнымъ установленіямъ соблюдать крайнюю бережливость въ расходованіи народныхъ денегъ и для обезпеченія этого приметъ необходимыя мѣры дѣйствительнаго надзора и контроля. Предъ гражданами те-

2. Vyhláška o toleranci (Zdroj Archiv. *Cěrkovnyje vědomosti, izdavajemyje při Svjatejšem Synodě. 1917. №1-49, №9-15.* [online], [cit. 30.04.2020], PDF-formát, s. 10. Dostupné z: <https://pravoslavnoe-duhovenstvo.ru/library/material/7993/>).

3. Falsifikace dokumentu o nařízení V. I. Lenina F. E. Dzeržinskemu o nutnosti co nejrychleji se zbavit kněží a náboženství. Kněží se by měli věznit jako kontrarevolucionáři a sabotěři a nutně je okamžitě zastřelit. Církve měly být uzavřené a budovy kostelů je potřeba zapečetit a udělat z nich sklady. (Zdroj: Internet. Dostupné z: <https://elitsy.ru/profile/7926/352401/>).

4. Rudé koutky. (Zdroj: VOSTRYŠEV, M.: *Patriarcha Tichon*. Ilustrace. [Online], [cit.30.04.2020]. Dostupné z: <https://biography.wikireading.ru/288685>).

5. Pohřeb patriarchy Tichona. (Zdroj: VOŠTRÝŠEV, M.: *Patriarcha Tichon*. Ilustrace. [Online], [cit.30.04.2020]. Dostupné z: <https://biography.wikireading.ru/288685>).

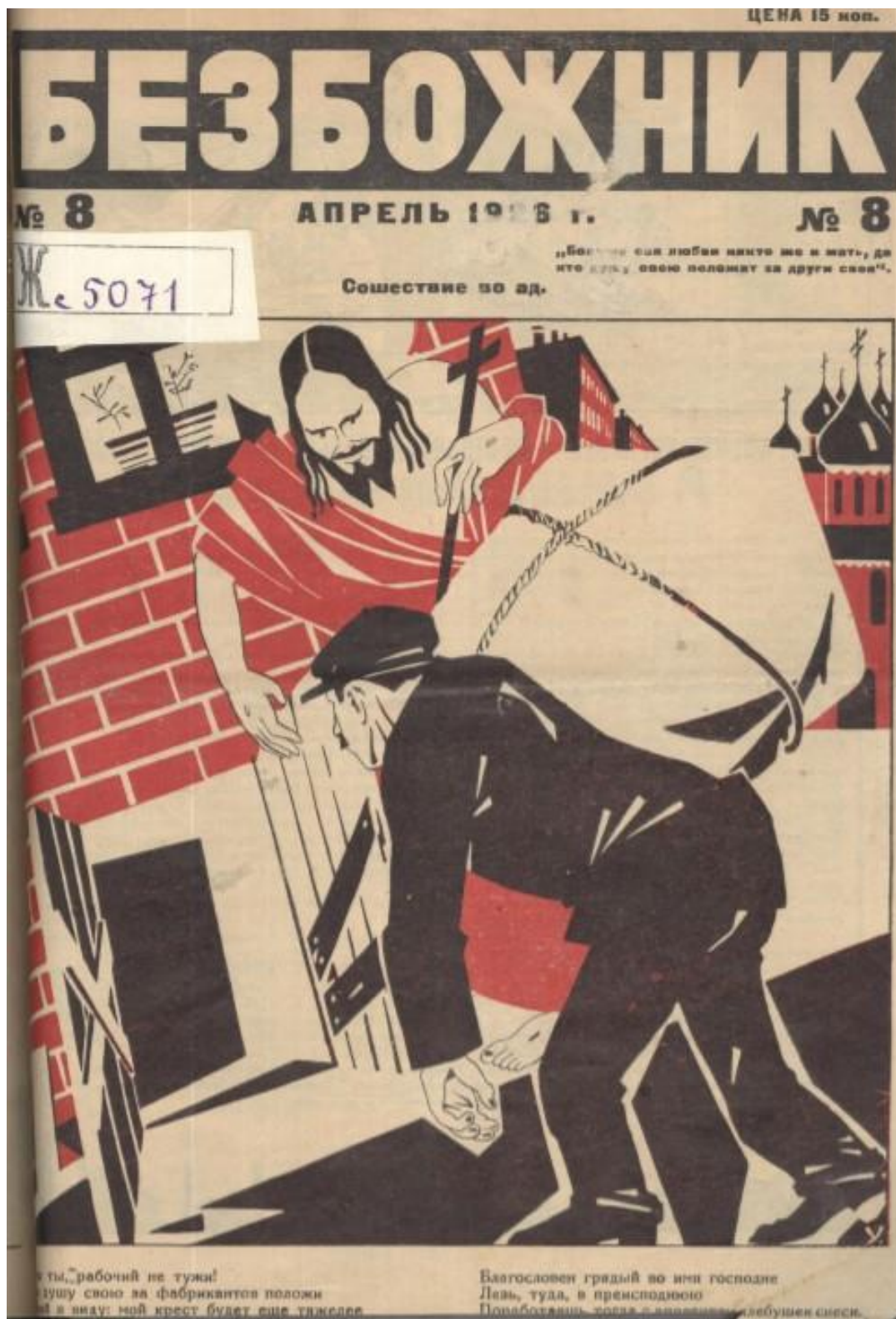

6. Zastřelení mniší (Zdroj: VOŠTRÝŠEV, Michail. *Patriarcha Tichon*. Ilustrace. [Online], [cit.30.04.2020]. Dostupné z: <https://biography.wikireading.ru/288685>).

7. Časopis „Bezbožnik“ (Zdroj: Archiv. „Bezbožnik“ 1926. №8. [online], [cit. 30.04.2020]. Dostupné z: <https://old-crocodile.livejournal.com/343370.html>).

„Sestup do pekel“

8. Časopis „Bezbožnik“ (Zdroj: Archiv. „Bezbožnik“ 1926. №6. [online], [cit. 30.04.2020]. Dostupné z: <https://old-crocodile.livejournal.com/343370.html>).

„Bůh je pokladna“. „Tady je pod mojí patou osud celé dělnické třídy. Jejíž všechny slzy a všechnu sílu si vzala moje pokladna“.

9. Časopis „Bezbožnik“ (Zdroj: Archiv. „Bezbožnik“ 1926. №6. [online], [cit. 30.04.2020]. Dostupné z: <https://old-crocodile.livejournal.com/343370.html>).

Galerie ateistů: I. I. Skvorcov-Stěpanov, Em. Jaroslavskij, A. Loginov.

10. Ateistická propaganda (nástěnné plakáty). (Zdroj: online-časopis [cit30.04.2020]. Dostupné z:

https://www.maximonline.ru/longreads/photogallery/_article/ussr-versus-god/).

„Je jasné pro každého: kde se něco děje – škodí stejně i kněz i opilec“.

11. Ateistická propaganda (nástěnné plakáty). (Zdroj: online-časopis [cit30.04.2020]. Dostupné z:

https://www.maximonline.ru/longreads/photogallery/_article/ussr-versus-god/).

„Přijměte, jezte tohle tělo moje“. (Tady je jazyková hříčka se slovem jezte – jed)

Примите, ядите сие есть тело мое...